

Radikalisering, terrorisme og psykisk sygdom

Aktuel viden om begrebsklarhed, lovgivning,
risikofaktorer, identificering og håndtering

KFR Arbejdsrapport 1/2018

Radikalisering, terrorisme og psykisk sygdom

Aktuel viden om begrebsklarhed, lovgivning, risikofaktorer, identificering og håndtering

KFR Arbejdsrapport 1/2018

Radikalisering, terrorisme og psykisk sygdom

Aktuel viden om begrebsklarhed, lovgivning, risikofaktorer, identificering og håndtering

KFR Arbejdsrapport 1/2018

Forfattere: cand.mag., ph.d. Astrid Elkjær Sørensen, stud.jur. Alexandra Vera Ruspini,
stud.scient.san.publ. Berivan Ucak og cand.mag., ph.d. Jette Møllerhøj

Ansvarshavende redaktør: Jette Møllerhøj, leder, ph.d., Kompetencecenter for Retspsykiatri (KFR)

ISBN: 978-87-89726-17-5

© Kompetencecenter for Retspsykiatri og Psykiatrisk Center Sct. Hans 2018. Der må refereres fra arbejdsrapporten med klar kildeangivelse.

Forsidebillede: *Er vi der?* Nikolaj Petersen, 2013. Akryl på lærred (Privateje)

KFR ARBEJDSRAPPORTER

Formålet med KFR arbejdsrapporter er at give en status præsens på aktuel viden indenfor et afgrænset tematisk område. KFR arbejdsrapporter skitserer centrale aspekter og problemstillinger og giver forslag til videre læsning og fordybelse, men gør ikke krav på at være en systematisk eller udtømmende oversigt. Målgruppen for KFR arbejdsrapporter er fagprofessionelle, der arbejder med retspsykiatriske patientforløb.

INDHOLD

Hovedpointer	7
Indledning	9
Begreber	12
Hvad er radikaliserings?.....	12
Hvad er ekstremisme?	13
Hvad er terrorisme?	13
Hvorfor er det problematisk, at der ikke er en mere entydig forståelse af begreberne? 14	
Hvis du vil vide mere om begreberne.....	15
 Lovgivning.....	16
Terrorlovgivningen før terrorpakkerne.....	16
Anti-Terrorpakke 1	16
Anti-terrorpakke 2	17
Tuneserloven 2008	18
Dansk lovgivnings definition af terror (Udvidelsen af § 114).....	19
Kritik af den danske terrorlovning	21
Lovgivning vedrørende fremmedkrigere.....	21
Hvis du vil vide mere om lovgivning	23
 Den danske model for terrorbekæmpelse og antiradikalisering.....	24
Hvad fokuserer den danske indsats mod radikaliserings på?.....	24
Hvordan foregår den danske indsats mod radikaliserings?.....	25
Hvilke ressourcer og institutioner er der?.....	27
Center for Terroranalyse (CTA).....	27
Hotline mod radikaliserings	27
INFO-husene	27
Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme	28
NFC (Rigspolitiets Nationale Forebyggelsescenter)	28
PET (Politiets Efterretningstjeneste)	28
PSP-samarbejdet.....	29
Hvis du vil vide mere om den danske indsats	29
 Radikaliseringsprocessen.....	31
Hvordan foregår radikaliserings?.....	31
Hvorfor forlader nogle ekstremistiske miljøer?.....	34
Den politiske side af terrorbekæmpelse og anti-radikaliserings-indsatsen.....	35

Kan anti-radikalisering initiativer forårsage radikaliserings eller have andre negative konsekvenser?	36
Hvis du vil vide mere om radikaliseringsprocesser	37
Risikofaktorer og beskyttende faktorer	39
Hvilken rolle spiller risikofaktorer på makroniveau?	39
Risikofaktorer på mikroniveau og beskyttende faktorer	40
Hvis du vil vide mere om risikofaktorer	49
Soloterrorisme.....	50
Det impulsive terrorangreb – findes det?	50
Hvad kendetegner soloterroristen og den ensomme ulv?	51
Den ensomme ulvs fællesskab.....	54
Hvad betyder internettet og de sociale medier for radikaliserings?	54
TRAP-18 (Terrorist Radicalization Assessment Protocol).....	55
Hvis du vil vide mere om soloterrorisme	56
Fremmedkrigere.....	58
Hvor mange fremmedkrigere er der på europæisk plan?.....	58
Hvor mange danske fremmedkrigere er der?	58
Hvorfor tog de afsted?	60
Truslen fra fremmedkrigere.....	61
Straf og rehabilitering af fremmedkrigere	62
Er fremmedkrigere et nyt fænomen?	66
Hvis du vil vide mere om fremmedkrigere.....	67
Perspektivering.....	68
Litteratur og referencer	70
Bilag	86

HOVEDPUNKTER

Psykisk sygdom og radikaliserings

- Terrorister og voldelige radikaliserede har ikke højere forekomst af psykisk sygdom end den resterende befolkning.
- Ufuldstændige data, oversættelsesproblemer mellem fagområder og mangel på en fast definition af begrebet psykisk sygdom m.m. gør det svært at lave en entydig konklusion om forholdet mellem psykisk sygdom og radikaliserings.
- Livet som voldelig radikaliseret kan potentielt føre til psykisk sygdom.

Begreber

- Begreberne terrorisme, radikaliserings og ekstremisme er flydende, og afhængige af aktør, tid og sted.
- Usikkerhed omkring begrebernes betydning skaber usikkerhed om mål og midler.

Lovgivning

- Siden 2001 er den danske lovgivning omhandlende terrorisme vokset løbende.
- Tendensen er, at vi har fået flere nykriminaliseringer og strengere straffe.
- Efterretningstjenesterne har fået væsentligt flere beføjelser.
- Lovgivningen er flere steder juridisk tvetydig og/eller uklar.

Den danske model for terrorbekæmpelse og antiradikaliserings

- To-benet tilgang: At beskytte staten mod radikaliserede individers voldelige handlinger og at beskytte individet mod sig selv.
- Siden 2001 fokus på militant islamisme.

Radikaliseringsprocessen

- Radikaliserings er en kompleks og ikke altid lineær proces.
- Radikaliserings sker ofte som en gruppeproces.
- Lille viden om, hvorfor nogle radikaliserede handler på deres overbevisning, mens andre alene radikaliseres i holdning.
- Uenighed om, hvad internettet betyder og fremover vil betyde for radikaliserings.

Risikofaktorer

- Årsagerne til radikaliserings skal findes på både makro- og mikroniveau.
- Der findes ikke en bestemt terroristtype.
- Vi kan identificere en række risikofaktorer - men disse er ikke årsagsforklaringer.

Soloterrorisme

- Soloterrorisme er et terrorangreb kun udført af en person; solo-terrorisme foregår i et spektrum, hvor gerningsmandens forberedelse og vej mod angrebet kan være foregået mere eller mindre alene.
- Jo mere isoleret en soloterrorist har været i sin radikaliserings og planlægning af et angreb, jo højere sandsynlighed for at vedkommende har en psykisk sygdom.
- En soloterrorist (også kaldet lone actor el. ensom ulv), der selvradikalerer og planlægger sit angreb helt alene, er sjælden.
- Ensomme ulve beskrives ofte som patologisk narcissistiske og/eller som havende et følelsesliv domineret af negative følelser (særligt af vrede).
- Vi kan identificere en række risikofaktorer for soloterrorister – men disse er ikke årsagsforklaringer. Det kan ligeledes ikke siges, at gruppen af ensomme ulve udgøres af en bestemt type.

Fremmedkrigere

- Hjemvendte fremmedkrigere udgør en potentiel trussel mod den danske stat.
- Hjemvendte fremmedkrigere er en gruppe med høj risiko for at have eller udvikle psykisk sygdom.
- Hjemmevendte fremmedkrigeres komplicerede retslige situation kombineret med deres psykiske udsathed nødvendiggør udviklingen af strategier, der imødegår gruppens særlige sociale og psykiatriske problemstillinger, og som kan bistå fremtidig reintegration i samfundet.
- Blandt de hjemvendte fremmedkrigere vil der sandsynligvis være mindreårige, hvis situation er ekstra kompliceret og som kræver særlig tiltag og hensyn.

INDLEDNING

Der har siden 2001 været et øget fokus på risiko for radikaliserings og terrorisme og på voldsparathed hos mennesker med ekstremistiske synspunkter. Der ser ligeledes ud til at være øget fokus på forholdet mellem psykisk sygdom og radikaliserings i den offentlige debat og politiske bevågenhed. Det, at sindssygelige tanker og forestillinger tager farve af ekstremistiske synspunkter i en given politisk kontekst, er ingenlunde noget nyt fænomen, men ses løbende igennem psykiatriens historie. Men, der ser ud til at være en øget opmærksomhed på og behov for at afklare og vurdere, om sådanne forestillinger udgør en konkret risiko for det omgivende samfund, og på hvorvidt den pågældende vil handle på og effektuere eksempelvis trusler. Dertil kommer, at synet på og strafferetlig kategorisering af bestemte kriminelle handlinger har ændret sig markant. Det vil næppe være vanskeligt at finde psykiatrihistoriske eksempler på, at psykisk syge gennem tiden har truet med at agere voldsomt overfor folkevalgte politikere eller fremtrædende offentlige personer; men det er forholdsvis nyt, at fx trusler mod ministre defineres og dømmes som en terrorhandling. Det illustrerer med al tydelighed, at begreber på området forandres over tid og er meget kontekstfølsomme. Når forståelsen af, hvad der udgør terror dels udvides, og dels er begrebmæssig uklar, får det endvidere betydning for afgrænsningen og karakteren af antiradikaliseringssindsatser. Hvad skal vi forebygge, på hvilket niveau, i forhold til hvilke målgrupper og hvordan? Derudover knytter der sig en række retssikkerhedsmæssige aspekter til udfordringerne med at definere, hvornår en person udgør en potentiel trussel for samfundet, og hvornår dette vejer tungere end individets personlige frihed og grundlæggende rettigheder til fx privatliv.

Formålet med dette arbejdsrapport

De oprindelige formål med dette arbejdsrapport var dels at forsøge at skabe klarhed over begreberne *radikaliserings*, *ekstremisme* og *terrorisme*, og dels at skabe overblik over aktuel viden om forholdet mellem radikaliserings og psykisk sygdom. Begge formål viste sig meget hurtigt i arbejdsprocessen at være vanskelige at indfri. Den begrebmæssige uklarhed er påfaldende såvel i den offentlige debat som i forskningsdiskussioner på området. Det er i sig selv et fund og for så vidt et interessant resultat, men det vanskeliggør en stringent kortlægning og analyse af forebyggelses- og antiradikaliseringstiltag overfor radikaliserings og terrorisme, hvis der ikke er grundlæggende enighed om, at vi ser og taler nogenlunde ens om det fænomen, der skal sættes ind overfor. Hvad angår forholdet mellem

radikalisering og psykisk sygdom viste vores litteraturgennemgang, at vidensgrundlaget aktuelt er spinkelt, og at der på det foreliggende grundlag er meget svagt belæg for, at der skulle være en øget forekomst af psykisk sygdom blandt personer, der radikaliseres og begår terrorhandlinger. Også her er der betydelig begrebsmæssig uklarhed om afgrænsningen og forståelsen af, hvilke typer af psykisk sygdom der tales om, eller om der refereres til den langt bredere kategori *psykisk sårbarhed*. Når vidensgrundlaget er spinkelt, skyldes det, at antallet af terrorister og terrorangreb heldigvis fortsat er få og sjældne, og at det derfor er et lille antal cases, man kan undersøge og generere viden ud fra. Nogle terrorister dør i forbindelse med terrorhandlinger, og med mindre de allerede var i kontakt med det psykiatriske behandlingssystem før angrebet, kan det være vanskeligt at få viden om deres mentale tilstand. Disse cases forekommer endvidere på tværs af nationer og med deraf følgende geografisk og kulturel variation, som også kan vanskeliggøre udledningen af generelle træk. Det overordentligt spinkle vidensgrundlag er væsentligt at minde om, og det kalder på en vis ydmyghed og forsigtighed i udsagn og konklusioner. En sådan tilgang er god skik i alt vidensarbejde, men bliver særlig vigtig i et felt, der har stor politisk og mediemæssig bevågenhed.¹

Arbejdspapirets struktur og hovedtemaer

Arbejdspapiret er struktureret af en række hovedtemaer. Indledningsvist gøres rede for begreberne radikalisering, ekstremisme og terrorisme. Herefter følger en detaljeret gennemgang af lovkomplekset på området, og de ændringer i terrorlovgivningen Danmark har gennemgået siden 2002, samt en beskrivelse af organiseringen og arbejdsdelingen i den danske model for terrorbekæmpelse og antiradikalisering. Der laves endvidere en gennemgang af radikaliseringsprocesser, og modeller herfor diskuteres. Risikofaktorer og beskyttende faktorer beskrives, og i arbejdspapirets sidste del behandles henholdsvis soloterrorisme og fremmedkrigere. Efter hvert hovedtema anføres forslag til uddybende læsning fra den gennemgåede litteratur, og der findes afslutningsvis en samlet litteraturliste. Arbejdspapiret rundes af med en perspektivering, hvor vi kort adresserer nogle af de udfordringer, der forventes at kendetegne feltet fremadrettet.

Målgruppen for arbejdspapiret er fortrinsvis ansatte (centerledelser, afdelings- og afsnitsledelser) i en behandlingspsykiatrisk kontekst, og det har implikationer for en række af arbejdspapirets afgrænsninger og vinklinger. Som konsekvens heraf er der eksempelvis lagt lidt fokus på sociallovgivning, og på primær forebyggelse og tidlig indsats (i forhold

¹ Thomas Dybro Lundorf: "Fald ikke i terroristernes propagandafælde". Kronik i *Politiken*, 15/12-2017.

til såvel alder som problemstilling) i kommunalt regi. Der er hovedsageligt fokus på indsatser for personer over 18 år, men der er undervejs i arbejdet blevet tydeliggjort væsentlige snitflader mellem sikrede ungdomsinstitutioner og ungdomsretspsykiatri, som det vil være meget relevant at se nærmere på.

Arbejdsrapporten er udarbejdet i perioden august 2017 – januar 2018 og er baseret på litteratursøgninger foretaget af Fagbiblioteket på Psykiatrisk Center Sct. Hans i efteråret 2017, samt en systematisk gennemgang af lovforarbejder og lovændringer i perioden 2001-2017. Søgestrategien har taget afsæt i en norsk forskningsoversigt samt professor Tore Bjørgos arbejder, og der er foretaget søgninger i en række databaser.² Den aktuelle viden er ofte casebaseret og præget af kontekstuel variation. Det tematiske område arbejdsrapporten behandler har aktuelt stor politisk og forskningsmæssig bevågenhed, og gør på ingen måde krav på at være en udtømmende behandling. Der publiceres flittigt på området, og der er således allerede kommet flere relevante referencer, siden vi afsluttede søgeprocessen.³ Arbejdsrapporten kan læses som en status præsentation og som et første indledende forsøg på at skabe overblik og klarificere centrale temaer og problemstillinger i et komplekst felt, hvor også behandlingspsykiatrien skal finde sine ben.

Faglig sparring

Stor tak til læge og ph.d.-studerende Hinuga Sandahl, Kompetencecenter for Transkulturel Psykiatri, overlæge Nina Staal, Børne- og Ungdomspsykiatrisk Center, Klinikchef Thomas Schütze, Psykiatrisk Center Sct. Hans, klinikchef og seniorforsker Mette Brandt-Christensen og projektleder Liv Os Stølan, Kompetencecenter for Retspsykiatri for gennemlæsninger og faglig sparring undervejs i arbejdsprocessen.

² PubMed, SveMed+, Norart, Scopus, DanBib, Google Scholar og REX/Det Kgl. Bibliotek. Lovgivning er gennemgået på baggrund af Karnovs Lovsamling, www.retsinformation.dk og www.ft.dk.

³ Se fx Per Köhler et al.: "Psykisk ohälsa, radikalisering och terrorism. Inget säkert samband har kunnat påvisas", *Läkartidningen*, 2017, vol. 114.51-52, s. 1-5; Anna Andersson et al.: "Fremmedkrigere: forebygning, strafforfølgning og rehabilitering", 2018.

BEGREBER

Et af formålene med dette arbejdsrapport var at skabe klarhed over begreberne *radikalisering*, *ekstremisme* og *terrorisme*. Det viste sig meget hurtigt, at der hverken politisk eller forskningsmæssigt er konsensus om, hvorledes disse begreber kan fastlægges og afgrænses, men at deres betydninger skifter over tid og fra aktør til aktør. Ikke desto mindre skal vi alligevel i det følgende komme med nogle bud på, hvorledes begreberne kan afgrænses.

Hvad er radikaliserings?

Ordet radikaliserings beskriver en proces, hvor noget eller nogen gøres mere yderligtgående i forhold til det bestående. Radikaliserings er altså i sig selv hverken godt eller skidt, men beskriver et ønske om en gennemgående forandring af samfundet samt en afstandtagen til samfundets nuværende indretning. Radikaliserings i nutidens Danmark vil således ofte, men ikke altid, bestå i, at et individ tager afstand fra det parlamentariske demokrati og/eller vestlig levevis. Radikale ideologier kan være funderet i politisk såvel som religiøs overbevisning.

Begrebet radikaliserings knyttes af mange ofte sammen med vilje eller parathed til at bruge fysisk vold for at opnå et ideologisk mål eller som minimum en tilslutning til vold som et legitimt politisk virkemiddel. Historisk set har mange sociale bevægelser, som i sin samtid kunne regnes for radikale ideologiske bevægelser, dog været primært ikke-voldelige – fx arbejder- og kvindebevægelsen. Ligeledes findes der personer med radikale ideologier i dag, som tager fuldstændigt afstand fra brugen af vold, eksempelvis radikale feminister eller miljøforkæmpere.⁴

I denne sammenhæng forholder vi os kun til radikaliserings, hvor accepten af vold som politisk virkemiddel indgår. Når vi bruger begrebet radikaliserings, menes der derfor radikaliserings mod ideologier, der accepterer vold som politisk virkemiddel.

⁴ Jarna S. Grønnerød et al.: "Radikaliserings og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.", 2016, s. 11-12; Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 40.

Hvad er ekstremisme?

Ekstremisme betyder at have en yderligtgående opførsel eller holdning, typisk ideologisk, og at være radikaliseret bruges derfor ofte sprogligt synonymt med at være ekstremist. Radikalisering kan således beskrives som processen hen mod at blive ekstremist.

Ligesom radikaliserer er ekstremisme ikke nødvendigvis forbundet med vold. I den offentlige debat i Danmark ses ekstremist brugt som et synonym for en person, der tilslutter sig en ideologi, hvor vold er et acceptabelt politisk virkemiddel. Ligesom begrebet radikaliserer bliver ordet ekstremisme altså ofte brugt til udelukkende at beskrive personer og ideologier, der anser vold som legitimt politisk virkemiddel.

Når vi skriver om ekstremisme eller ekstremister, er det kun politiske ideologier eller personer, der accepterer vold som politisk virkemiddel, som vi forholder os til.

Hvad er terrorisme?

Terrorisme er svært at definere entydigt. Hvad der anses som terrorisme er skiftende dels fra land til land dels over tid og synes i den enkelte nationale kontekst endda også at være forskelligt defineret alt efter, hvilken aktør (fx jurist, journalist, forsker, efterretningstjeneste etc.), der forholder sig til begrebet.⁵

I alle terrorismedefinitioner synes følgende faktorer dog at være centrale:⁶

- Terrorismen handler om brug af illegitim vold.
- Terrorismen er ideologisk motiveret.
- Terrorismen udføres af ikke-statslige aktører.
- Terrorismen er rettet mod civile eller passive militære mål.
- Terrorismen har til mål at skabe frygt.

Terrorisme er et globalt fænomen og kan finde sted i alle nationer. Således estimeres det, at kun omkring 2,6 % af alle dødsfald forårsaget af terrorangreb er sket i et vestligt land, mens 72 % af alle terrorrelaterede dødsfald er sket i bare fem lande (Syrien, Pakistan, Irak, Nigeria og Afghanistan).⁷

⁵ Laurence Miller: "The Terrorist Mind I. A Psychological and Political Analysis", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2006, vol. 50.2, s. 121-126; Jarna S. Grønnerød et al.: "Radikalisering og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.", 2016, s. 13-14 (Eksempler på forskellige norske myndigheders definition af terrorisme og radikaliserer, såvel som forskellige nationers definition).

⁶ Jarna S. Grønnerød et al.: "Radikalisering og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.", 2016, s. 11-12.

⁷ Héctor E. Alcalá et al.: "Social determinants of Health, Violent Radicalization and Terrorism: A Public Health Perspective", *Health Equity*, 2017, vol. 1.1, s. 87; Anne M. Möller-Leimkühler: "Why is terrorism a man's business?", *CNS Spectrums*, 2017, vol. 23.2, s. 2.

Hvorfor er det problematisk, at der ikke er en mere entydig forståelse af begreberne?

Når den sproglige mening og betydning af ordene ekstremisme, radikaliserings og terror er flydende, er det udtryk for, at begreberne også er flydende fænomener/begivenheder – hvilket betyder, at vi ikke har et fuldt overblik over, hvad det er, vi bekæmper, og hvordan vi skal gøre det, såvel som hvad vores endemål er.⁸

På et praktisk plan skaber denne uklarhed en uvished omkring, hvad vores antiradikaliseringsindsats skal handle om, og hvilke grupper den skal rette sig imod. Skal indsatsen fx forhindre og forebygge folk i at få/have ekstremistiske holdninger eller skal indsatsen udelukkende handle om, at forhindre folk med ekstremistiske synspunkter i at blive en trussel mod samfundet?

Hvis man fx tilslutter sig det sidste synspunkt, leder det så til spørgsmål om, hvornår en radikaliseret person er en trussel: Når denne truer med at begå vold mod andre? Når denne vil begå vold mod andre? Når denne opfordrer andre til vold? Når denne spreder en ekstremistisk ideologi til andre? Spørgsmål som disse er svære at give entydige svar på, hvilket gør det svært at formulere klare løsninger.

På et moralsk plan giver uklarheden anledning til dilemmaer omkring, hvad staten må blande sig i for at sikre samfundets tryghed. Hvor meget må vi fx overvåge og eventuelt gribe ind i en persons liv, fordi vi vurderer, at personen kan udgøre en potentiel trussel for samfundet? Og hvornår er en potentiel trussel stor nok til, at vi sætter den over individets ret til privatliv m.m.?

Spørgsmål som disse er svære at svare på, og har ledt til store diskussioner både om den danske anti-terrorlovgivning såvel indsatsen mod radikaliserings generelt.

Omvendt kan en for ensidig forståelse af begreberne føre til, at andre vigtige aspekter relateret til radikaliserings og terrorisme overses. Fx hvis radikaliserings primært forstås som et fænomen knyttet til ideologi, kan det betyde, at vi ender med at overse eksempelvis sociale komponenter i en radikaliseringsproces.⁹

⁸ Jarna S. Grønnerød et al.: "Radikaliserings og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.", 2016, s. 13-14; Manni Crone: "Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body", *International Affairs*, 2016, vol. 92.3, s. 587-588; Lisbeth G. Andersen & Peter V. Kessing: "Forebyggelse af radikaliserings i fængsler – menneskerettigheder og retssikkerhed for de indsatte", 2017, s. 6-7 + kap. 6.

⁹ Manni Crone: "Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body", *International Affairs*, 2016, vol. 92.3, s. 587-604.

Hvis du vil vide mere om begreberne

For en uddybet gennemgang af, hvordan begreberne radikalisering og ekstremisme forstås i forskellig kontekst, og hvordan denne betydning er kontekstafhængig, se:

- Manni Crone: "Radikaliseret eller ekstremist", i Lars E. Andersen (red.): "Terrorisme og trusselvurderinger", 2014.
- Rositsa Dzhokova et al.: "Understanding Radicalisation – A review of litterature", 2016, kap. 1.
- Ann-Sophie Hemmingsen: "An introduction to the Danish Approach to countering and preventing extremism and radicalization", 2015.

LOVGIVNING

Siden angrebet på World Trade Center og Pentagon i USA den 11. september 2001, har der i den vestlige verden været et stort fokus på at forhindre et lignende angreb, bl.a. gennem en udvidelse af det strafferetslige værn. Dette gælder også for Danmark, hvor vi fra starten af 2000'erne og frem har set en kraftig ekspansion i de dele af dansk lovgivning, der relaterer sig til terror- og terrorbekæmpelse.¹⁰ I dette afsnit giver vi en oversigt over udviklingen i det danske lovkompleks, såvel som en opsummering af lovenes konsekvenser og de debatter, der har været i forbindelse med deres vedtagelse.

Afslutningsvis behandler vi lovudviklingen vedrørende fremmedkrigere. Denne lovgivning er ikke kun knyttet sammen med terrorlovgivningen. Men det er vores klare opfattelse, ud fra retspraksis såvel som debatten vedrørende fremmedkrigerne, at de to områder bør forstås i sammenhæng.

Terrorlovgivningen før terrorpakkerne

Indtil Anti-terrorpakke 1 trådte i kraft 6. juni 2002 eksisterede der ikke en decideret dansk terrorlovgivning, og ordet terrorisme eller terror indgik heller ikke i nogen lov. Straffelovens § 114 omhandlede dog en række strafferetslige forhold, der implicit kan forstås som omhandlende terrorisme.

Anti-Terrorpakke 1

Anti-terrorpakke 1 er betegnelsen for en række lovændringer, der havde til formål at hjælpe myndighederne med at forbygge og forhindre terror nationalt såvel som internationalt. Konkret bestod pakken af fire lovændringer:

- Lov nr. 422 af 6. juni 2002 - Lov om ændring af lov om forebyggende foranstaltninger mod hvidvaskning af penge,
- Lov nr. 387 af 6. juni 2002 – Lov om ændring af toldloven,
- Lov nr. 362 af 6. juni 2002 – Lov om ændring af udlændingeloven

¹⁰ Lisbeth G. Andersen & Peter V. Kessing: "Forebyggelse af radikaliserings i fængsler – menneskerettigheder og retssikkerhed for de indsatte", 2017, s. 14.

- Lov nr. 378 af 6. juni 2002 – Lov om ændring af straffeloven, retsplejeloven, lov om konkurrence- og forbrugerforhold på telemarkedet, våbenloven, udleveringsloven samt lov om udlevering af lovovertrædere til Finland, Island, Norge og Sverige.

De mest centrale elementer i lovpakken er ændringen i § 114 i straffeloven (Lov nr. 378 af 6. juni 2002), ofte også omtalt som terrorismeparagraffen. Straffelovens § 114 definerer efter ændringen terrorisme, øger strafframmen for forhold der karakteriseres som terrorisme fra seks år til livstid, og gør det strafbart at støtte terrorisme (§ 114 a – senere ændret til § 114b).

Et andet vigtigt element i anti-terrorpakke 1 er ændringerne i retsplejeloven, § 786 stk. 4-7 (Lov nr. 378 af 6. juni 2006), der pålægger tele- og internetudbydere at gemme oplysninger om kunder i mindst et år af hensyn til politiets efterforskning. Derudover gav lovpakken lettere adgang til ransagninger, og der blev mulighed for at pålægge tredjemand udlevering af dokumenter o.l. uden forudgående retskendelse.

Anti-terrorpakke 1 var dels udtryk for et bredt nationalpolitisk ønske om en mere effektiv terrorlovgivning og dels et forsøg på at sikre, at den danske antiterrorlovgivning var i overensstemmelse med FN's og EU's resolutioner på området.

For lovpakken stemte Venstre, Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti, Konservative, Radikale Venstre og Kristeligt Folkeparti, og imod Socialistisk Folkeparti, Enhedslisten og Inuit Atagatiit.

Anti-terrorpakke 2

Anti-terrorpakke 2 er fællesbetegnelsen for en række lovændringer, der trådte i kraft med lov nr. 542 af 8. juni 2006. Pakken reviderede de samme lovområder som Anti-terrorpakke 1, hvoraf de vigtige ændringer og tilføjelser er følgende:

- Det blev gjort strafbart at hverde og oplære andre til at begå terrorhandlinger, såvel som at lade sig hverde og oplære til terrorhandlinger.
- Anskaffelse af radioaktive stoffer såvel som nukleare angreb blev indskrevet, så dette lovmæssigt også kom under § 114, dvs. betragtes og straffes som terror.
- PET fik en række øgede beføjelser til overvågning og indhentning af information, hvor under de vigtigste er: Ret til uden retskendelse at indhente offentlige oplysninger om en person uden at denne orienteres. Ret til at overvåge og aflytte ikke-mistænke personers computer og telefon, hvis PET vurderer at mistænkte

kunne finde på at kontakte disse. Ret til uden dommerkendelse at få udleveret flyselskabernes oplysninger om passagerer et år tilbage. Øgede beføjelser til tv-overvågning.

- Øgede muligheder for udveksling af oplysninger mellem Politiets Efterretningstjeneste og Forsvarets Efterretningstjeneste og andre forvaltningsmyndigheder.

Anti-terrorpakke 2 bygger på en tværministeriel arbejdsgruppes 49 anbefalinger til at effektivisere og styrke det danske terrorberedskab. Den tværministerielle arbejdsgruppe blev nedsat af VK-regeringen efter terrorangrebet i London juli 2005. Gruppens opgave var at vurdere, om det danske terrorberedskab var tilstrækkeligt og komme med forslag til forbedringer af den eksisterende lovgivning.

For lovpakken stemte Venstre, Konservative, Dansk Folkeparti og Socialdemokratiet. Imod stemte SF, Enhedslisten, Radikale Venstre og følgende enkeltpersoner Birthe Rønn Hornbech (V), Britta Schall Holberg (V), Leif Mikkelsen (V), Marion Pedersen (V) og Lissa Mathiasen (S). De færøske og grønlandske parlamentarikere undlod at stemme, da loven ikke omfattede Færøerne og Grønland (§ 10).

Tuneserloven 2008

Efter vedtagelsen af de to store lovpakker er der løbende foretaget justeringer i henhold til at sikre en effektiv dansk terrorbekæmpelse. Den vigtigste ændring er den såkaldte Tuneserloven (2008/1 LSV 69), der blev vedtaget i 2008 efter en pressehistorie om, at en tunesisk mand på tålt ophold, der var mistænkt for at planlægge et attentat mod tegneren Kurt Vestergaard, ofte opholdt sig tæt på dennes hjem i Aarhus.

Tuneserloven består af en ændring i udlændingeloven vedtaget 19. december 2008. Loven indskrænker bevægelsesfriheden for personer på tålt ophold ved at pålægge dem en daglig meldepligt og pligt til at overnatte på Center Sandholm. Overtrædes loven kan det straffes med op til et års fængsel.

Loven er blevet kritiseret for at indeholde en urimelig høj grad af frihedsberøvelse.

For loven stemte Danske Folkeparti, Det Konservative Folkeparti og Venstre.

Dansk lovgivnings definition af terror (Udvidelsen af § 114)¹¹

§ 114 i straffeloven, der definerer handlinger karakteriseret som terrorisme og fastsætter strafferammen herfor, er vokset massivt med vedtagelsen af de to anti-terrorpakker.

Før 2002 bestod § 114 kun af to stykker:

§ 114. Den, som deltager i eller yder væsentlig økonomisk eller anden væsentlig støtte til korps, gruppe eller sammenslutning, der har til hensigt ved magtanvendelse at øve indflydelse på offentlige anliggender eller fremkalde forstyrrelse af samfundsordenen, straffes med fængsel indtil 6 år.

Stk. 2. Den, som deltager i ulovlig militær organisation eller gruppe, straffes med bøde eller fængsel indtil 4 måneder eller under skærpende omstændigheder med fængsel indtil 2 år.

Med anti-terrorpakke 1 blev § 114 udvidet, og ordet terrorisme indgår nu for første gang direkte, og terrorhandlinger bliver opremset i stk. 1-7; fx drab, grov vold, kapring af transportmidler, besiddelse af nukleare våben mv.¹² Herudover indsættes stykke a-e, der definerer og fastsætter straf for handlinger, der ikke er direkte terrorhandlinger som defineret under § 114, men understøtter disse eller organisationerne/enkeltpersonerne, som udfører dem (LBK nr. 779 af 16/09 2002).

Med anti-terrorpakke 2 blev begrebet terrorisme indsat i lovens overskrift, og § 114a-e blev alle længere og mere komplicerede.

Overordnet kan det konkluderes om udviklingen:

- *Det, der nu defineres som terrorhandlinger, var strafbart før, det blev navngivet terrorisme.* Ved indsættelsen af begrebet terrorisme i § 114 i 2002, skete der ikke en ny-kriminalisering, da en terrorhandling også kunne straffes under den gamle lovgivning. Politisk kan indsættelsen ses som et signal om, at terrorhandlinger var og er en særligt uacceptabelt art, og det afspejles ligeledes i en kraftig udvidelse af strafferammen.
- *Manglen på en klar definition af terrorbegrebet.* § 114 starter med et forsøg på at definere terrorisme: "For terrorisme straffes med fængsel indtil livstid den, som med forsæt til at skræmme en befolkning i alvorlig grad eller uretmæssigt at tvinge

¹¹ Jørn Vestergaard et al.: "Strafferet: Forbrydelser og andre strafbare forhold", 2011, kap. 17.

¹² For en præcis beskrivelse se straffelovens § 114, stk. 1-7 (vedlagt som bilag).

danske eller udenlandske offentlige myndigheder eller en international organisation til at foretage eller undlade at foretage en handling eller at destabilisere eller ødelægge et lands eller en international organisations grundlæggende politiske, forfatningsmæssige, økonomiske eller samfundsmæssige strukturer.” Juridisk er dette dog ikke helt klart. Hvornår har man fx skræmt nogen i alvorlig grad, og hvad dækker begrebet strukturer mere præcist over? For en mere præcis definition af, hvad der udgør en terrorhandling, er man nødt til at kigge på stk. 1-7, der beskriver konkrete handlinger. Den løbende og stadig mere komplicerede udvidelse af disse dele af loven viser dog, at det også her har voldt politikerne problemer at finde formuleringer, der præcist beskriver de handlinger, som man ønsker at straffe som terrorisme.

- *Betoning af forsæt.* En terrorhandling behøver ikke være begået for strafmæssigt at være fuldbyrdet under § 114, og hermed værende karakteriseret som terror. Planlægning og forberedelse er nok. En terrorhandling kan også bestå i at true med en af de i stk. 1-7 opregnede handlinger. Intention/truslen om at begå en terrorhandling er altså nok til at skabe en terrorist.
- *Flere handlinger bliver beskrevet som terrorisme i lovgivningen.* Den løbende udvidelse af § 114 har medført en række ny-kriminaliseringer – flere og flere handlinger kan altså karakteriseres som terrorisme. Et individ kan med den nuværende lovgivning, således være flere personled væk fra den egentlige terrorhandling, men stadig blive dømt under § 114, hvis hans/hendes ageren vurderes at have understøttet terrorhandlingen eller de personer/organisation, der begik denne/ville begå denne.

Udviklingen i § 114 er sket på ad-hoc niveau og kan ses som et udtryk for et forsøg på løbende at tilpasse straffeloven til forskellige terrorhandlinger såvel til forskellige internationale konventioner. Mange af ændringerne er indført som hastelovgivning, og visse af formuleringerne synes svævende og uklare. Dette afspejler dels de vanskeligheder, der har været på internationalt plan i forhold til at nå til enighed om en definition på terror, og dels et indenrigspolitiske ønske om at udforme lovgivningen så bredt, at man sikrede, at alle involveret direkte eller indirekte i en terrorsag kunne straffes herfor. Juridisk giver dette dog en række uklarheder.

Kritik af den danske terrorlovning¹³

Den danske terrorlovgivning er blevet kritiseret af flere organisationer og institutioner bl.a. Retspolitisk Forening, Advokatrådet, Institut for Menneskerettigheder, Datatilsynet og Amnesty International m.fl. De overordnede kritikpunkter er følgende:

- Mange af formuleringerne i § 114 er vage, hvilket fører til en u hensigtsmæssig juridisk tvetydighed.
- Den danske terrorlovgivning giver efterretningstjenesterne PET og FE for mange muligheder for overvågning uden, at dette underlægges tilstrækkelig kontrol.
- Den danske terrorlovgivning går for vidt i forhold til at indskrænke borgernes frihed og i svækkelsen af domstolens kontrol af indgreb i borgernes privatliv.
- PET's og FE's samarbejde med fremmede efterretningstjenester, bl.a. USA's (som har samarbejde med fx Saudi Arabiens efterretningstjeneste), betyder, at Danmark indirekte udveksler informationer med en lang række diktaturstater. Dette kan føre til misbrug af oplysninger om danske borgere, og det indebærer en risiko for, at Danmark modtager oplysninger, der kan være indhentet ved hjælp af tortur.

Lovgivning vedrørende fremmedkrigere

Indtil lov nr. 1880 af 29/12/2015 fandtes der ikke nogle egentlige love i dansk strafferetslovgivning, der forbød danske statsborgere at rejse ud for at deltage i en væbnet konflikt i udlandet. Afhængigt af omstændighederne kunne flere handlinger dog straffes under straffelovens § 114 (terror-paragraffen). Ligeledes har det været diskuteret om, det var muligt at retsforfølge tidligere fremmedkrigere efter straffelovens § 102 (landssvigerbestemmelsen).¹⁴ Dette er dog aldrig blevet forsøgt efterprøvet i en konkret sag.

Udviklingen i dansk lovgivning vedrørende fremmedkrigerne kan overordnet ses som et udtryk for et bredt politisk ønske om en strammere lovgivning på området – herunder særligt med henblik på at kunne dømme fremmedkrigerne, på trods af manglende viden om deres konkrete ageren i konfliktområderne. Ydermere har der været et pres fra både EU og FN for at vedtage lovgivning, der sikrede mulighed for at straffe fremmedkrigerne.¹⁵

¹³ Jørn Vestergaard et al.: "Strafferet: Forbrydelser og andre strafbare forhold", 2011, kap. 17; Amnesty Internationals notat om de danske antiterrorlove, 2011.

¹⁴ Jørn Vestergaard: "Internationale, europæiske og danske regler om fremmedkrigere i terroristers tjeneste". I Hanne M. Motzfeldt et al.: "Mod og mening: Hyldestskrift til Frederik Harhoff", 2016, s. 527-554.

¹⁵ Betænkning nr. 1559, 2015 om deltagelse i og hvervning til væbnede konflikter i udlandet; Sean Davis: "Responding to Foreign Terrorist Fighters – A Risk-Based Playbook for states and the International Community" (Policy Brief), 2014.

Selvom fremmedkriger-området ikke har været genstand for lovmæssig regulering før 2015, er området allerede forholdsvis juridisk komplekst. Således vedrører lovgivningen bl.a. udlændingelovgivningen, straffelovgivningen, retsplejelovgivningen og ydelseslovgivning. Nedenstående er en kronologisk liste over de væsentligste love vedrørende fremmedkriger-området:

- *Paslovgivningen:* Lov nr. 146 af 24/2/2015 giver bl.a. politiet beføjelse til at inddrage passet og udstede et udrejseforbud til en dansk statsborger, når der grund til antage, at den pågældende i udlandet vil deltage i aktiviteter, der kan indebære eller forøge en fare for statens sikkerhed, andre staters sikkerhed eller en væsentlig trussel mod den offentlige orden. Overtrædelser straffes med bøde eller op til to års fængsel.

For lovgivningen stemte Venstre, Socialdemokraterne, Danske Folkeparti, Radikale Venstre, Socialistisk Folkeparti, Liberal Alliance og Konservativt Folkeparti. Imod stemte Enhedslisten, to fra Socialistisk Folkepartis folketingsgruppe og en uden for folketingsgruppe (UFG).

- *Kriminalisering af fremmedkrigere,* der tilslutter sig væbnede styrker, som er i konflikt med den danske stat: Lov nr. 1880 af 29/12/2015 gjorde det ulovligt for danske statsborgere og udlændinge med bopæl i Danmark at lade sig hverve til fjendtlige væbnede styrker. Samtidig blev det gjort ulovligt at hverve andre til fjendtligt væbnede styrker.

Strafferammen for overtrædelse af lovgivningen er fastsat til 10 år, men kan under særligt skærpede omstændigheder hæves til livstid. Lovforslaget blev vedtaget af et enigt Folketing.

- *Stop for sociale ydelser til fremmedkrigere:* Lov nr. 674 af 8/6/2017 indebærer, at personer, der opholder sig i udlandet, og som politiet vurderer hører under lov nr. 146 af 24/2/2015 (paslovgivningen), ikke kan modtage offentlige ydelser. Individet vurderet som hørende under lov nr. 674 af 8/6/2017 er ligeledes forpligtet til at betale eventuelle modtagende offentlige midler tilbage.

For loven stemte Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti, Venstre, Liberal Alliance, Radikale Venstre og Konservativt Folkeparti, imod stemte Enhedslisten, Alternativet og Socialistisk Folkeparti.

- *Blokering af hjemmesider:* Lov nr. 674 af 8/6/2017 gjorde det ligeledes muligt at blokere hjemmesider, der har til formål at hverve fremmedkrigere.

For loven stemte Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti, Venstre, Liberal Alliance, Radikale Venstre og Konservativt Folkeparti, imod stemte Enhedslisten, Alternativet og Socialistisk Folkeparti.

- *Skærpelse og præcisering:* Lov nr. 642 af 08/06/2016's formål var først og fremmest at styrke det strafferetlige værn mod deltagelse i væbnede konflikter i udlandet for terrorgrupper. Dette sker dels gennem en forhøjelse af strafferammen, og præcisering af bestemte formuleringer fx ændres *krig* til *væbnet konflikt*. Det er ikke helt klart om, der skete en decideret nykriminalisering med vedtagelsen af loven, da flere af de nævnte forhold muligvis kunne have været straffet under den tidligere lovgivning. Men med vedtagelse af lovgivningen sikrede man sig mod eventuelle uklarheder omkring strafbarhed.

For forslaget stemte Socialdemokraterne, Dansk Folkeparti, Venstre, Liberal Alliance og Konservativt Folkeparti, imod stemte Enhedslisten, Alternativet, Radikale Venstre og Socialistisk Folkeparti.

- *Administrativt udrejse- og opholdsforbud:* Lov nr. 642 af 08/06/2016 gjorde det ligeledes muligt administrativt at forbyde indrejse og ophold i visse konfliktområder uden forudgående tilladelse fra de danske myndigheder.

Hvis du vil vide mere om lovgivning

Hvis du vil vide mere om lovgivning og retssikkerhedsmæssige aspekter, se:

- Anders Henriksen: "Kriminalisering af deltagelse i konflikter i udlandet og Danmarks status af part i en væbnet konflikt", *UfR*, 2015, s. 342-346.
- Jørn Vestergaard et al.: "Strafferet: Forbrydelser og andre strafbare forhold", 2011, kap. 17.
- Jørn Vestergaard: "Internationale, europæiske og danske regler om fremmedkrigere i terroristers tjeneste". I Hanne M. Motzfeldt et al.: "Mod og mening: Hyldestskrift til Frederik Harhoff", 2016, s. 527-554.

DEN DANSKE MODEL FOR TERRORBEKÆMPELSE OG ANTIRADIKALISERING

Den danske indsats mod radikaliserings og terror har grundlæggende to formål:¹⁶

- At beskytte den danske stat og dens borgere for at blive udsat for ekstremistiske handlinger, herunder terrorangreb.
- At beskytte individet – herunder også fra selvskadende og kriminel adfærd, såsom deltagelse i terrorhandlinger.

Denne to-benede tilgang er distinkt nordeuropæisk, og adskiller sig fra flere andre landes antiterror indsats ved ikke kun at have fokus på at bekæmpe radikaliserings og terror gennem straf og efterretning, men også gennem sociale og sundhedsmæssige initiativer, der dels skal forbygge radikaliserings og dels skal sikre rehabilitering af ekstremister. Økonomisk set bruger den danske stat dog stadig langt flere penge på traditionel ”hård” terrorbekæmpelse end på de blødere forebyggende og rehabiliterede initiativer.¹⁷

I dette afsnit beskriver vi fokusområder for den danske indsats, og hvorledes indsatsen grundlæggende foregår. Afslutningsvis gives en beskrivelse og en oversigt over tilgængelige institutioner, som det er nyttigt at kende til.

Hvad fokuserer den danske indsats mod radikaliserings på?

I Danmark er antiterror- og antiradikaliserings indsatsen siden angrebet på World Trade Center i 2001, primært blevet udarbejdet og foregået med et fokus på militant islamisme.¹⁸ Dette er bl.a. afspejlet i, at Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme er placeret under Udlændinge- og Integrationsministeriet i stedet for fx under Justitsministeriet, og at PET's Center for Terroranalysers rapporter og analyser primært omhandler truslen fra militante islamister.

Dette fokus på militant islamisme er fra politisk og efterretningsmæssigt hold begrundet i en række trusselsvurderinger af, at det er fra militante islamistiske miljøer, at den største terrortrussel udgår. Anti-radikaliserings og antiterror-indsatsen er dog også til dels influeret

¹⁶ Ann-Sophie Hemmingsen ”An introduction to the Danish Approach to countering and preventing extremism and radicalization”, 2015, s. 15-21.

¹⁷ Ann-Sophie Hemmingsen ”An introduction to the Danish Approach to countering and preventing extremism and radicalization”, 2015, s. 11.

¹⁸ Dette forhold er også afspejlet på globalt niveau, såvel som i forskningen. Se Jarna S. Grønnerød et al.: ”Radikaliserings og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.”, 2016, s. 8.

af storpolitiske såvel som nationalpolitiske interesser. Storpolitisk har Danmark gennem NATO og sin nære alliance med USA involveret sig i udviklingen og konflikter i MENA-regionen (Mellemøsten og Nordafrika), og på den nationalpolitiske scene i Danmark har integrationsproblematikken haft stor bevågenhed. Begge dele skaber et pres for at håndtere radikaliseringsknytning til militant Islamisme.

Af andre ekstremistiske miljøer i Danmark kan nævnes det højreekstreme politiske miljø og det venstreekstreme politiske miljø. Disse har de seneste år stået bag en række voldelige overfald dels på politiske modstandere og i de højreekstremes tilfælde på etniske og seksuelle minoritetsgrupper.¹⁹ Disse handlinger er dog ikke registreret eller dømt som terror, men derimod som vold eller hadforbrydelser.

Herudover er det kontekstuel, hvornår vi definerer noget som ekstremistisk – fx har rockermiljøet og flere bander stærke ideologiske præg. Både bande- og rockermiljøet behandles og opfattes dog ikke som ekstremistiske miljøer eller terrororganisationer, men som kriminelle miljøer.²⁰

Hvordan foregår den danske indsats mod radikaliserings?

Det forbyggende arbejde i Danmark er, i lighed med mange andre lande, bygget op omkring tre niveauer:²¹

- Et generelt niveau/forebyggende niveau: Denne indsats omfatter i princippet alle borgere i samfundet. En indsats på generelt niveau kunne være at indføre et forløb om demokrati og menneskerettigheder i alle folkeskoler.
- Et målrettet niveau/foregribende niveau: Denne indsats er målrettet de grupper af borgere, som man vurderer, er i særlig risiko for radikaliserings. Et eksempel på et initiativ hjemmehørende på dette niveau kunne fx være oprettelser af klubber og mentorordninger i ghetto-områder.
- Et specifikt niveau/indgribende indsats: Denne indsats er målrettet borgere, der udviser direkte problematisk adfærd. Et eksempel herpå kunne være opsøgende bekymringssamtaler med radikaliserede unge og deres forældre.

Siden 2001 har de forskellige myndigheder (særligt Infohusene se nedenfor) løbende forsøgt at skabe overblik og sammenhæng, såvel som at justere initiativer efterhånden som

¹⁹ Chris H. Larsen: "Politisk ekstremisme i Danmark", For Social- og Integrationsministeriet, 2012.

²⁰ Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 47-48.

²¹ Bemærk at dette er en generel forebyggelsesmodel, som ikke er unik for indsatser mod anti-ekstremisme eller bander; Tore Bjørgo: "Strategies for preventing terrorism", 2013, s. 9-10; Ann-Sophie Hemmingsen "An introduction to the Danish Approach to countering and preventing extremism and radicalization", 2015.

man fik opsamlet viden om deres effektivitet. Mange initiativer mangler dog stadig at blive ordentlig evalueret, og ligeledes kan der på overordnet plan stadig skabes mere kohærens mellem de forskellige myndigheder, når det kommer til koordinering (afklaring af hvem der har pligt til at gøre hvad) og i forhold til at udarbejde fælles procedure for vurdering og behandling af individer, der potentielt er i risiko for at radikalisere.²²

Gode relationer mellem myndighederne og lokalmiljøerne nævnes i både dansk og udenlandsk forskning, som det der sikrer, at antiradikaliseringstiltag lykkes, og at diverse initiativer undgår at have en kontraproduktiv effekt.²³ Tillidsbånd til myndighederne kan bl.a. opbygges gennem, at folk i området kender de personer, som repræsenterer myndigheder, og at disse opfattes som en del af lokalsamfundet. Ligeledes er kontinuitet i de personer, der behandler ens sag vigtig.²⁴

Rammen for og beskrivelsen af initiativerne har også en betydning. Et initiativ, der fokuserer på at udvikle og bruge et lokalområdets styrke og ressourcer, modtages ofte mere positivt end et initiativ, der fokuserer på områdets problemer og generelt beskriver områdets og dets beboere som værende belastede.²⁵

Civilsamfundet har ligeledes potentiale til at være en vigtig medspiller i forhold til at forebygge og stoppe radikalisering. Særlige lokale foreninger har ofte netværket og de lokale tillidsbånd til hurtigt at opdage og hjælpe sårbare personer. Ydermere kan lokale foreningers indsats være mindre stigmatiserende end tiltag fra myndighedernes side, da det så at sige er lokalsamfundet, der hjælper sig selv.²⁶ Et eksempel på en lokal forening, der har været med til at hjælpe unge, der var på vej ind i radikalisering og/eller kriminalitet, er den somaliske kvindeforening Sahan i Vollsmose. Sahan har gennem dialogmøder og lokale kontakter formået at nedbryde mistillid mellem de lokale beboere og myndigheder, såvel som hjulpet resourcesvage familier i området.²⁷ Involvering af civilsamfundet kræver dog ofte professionel støtte til koordination og til at håndtere sværere problemstillinger.²⁸

²² Ann-Sophie Hemmingsen: "An introduction to the Danish Approach to countering and preventing extremism and radicalization", 2015, s. 40-44; Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 132-133.

²³ Edwin Bakker et al.: "Returning Jihadist Foreign Fighters – Challenges Pertaining to Threat Assessment and Governance of this Pan-European Problem", *Security and Human Rights*, 2014, vol. 25.1, s. 20-21; CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 51.

²⁴ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 51-54.

²⁵ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 69.

²⁶ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 49-51.

²⁷ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 50-51.

²⁸ Radicalisation Awareness Network (RAN): "Preventing Radicalisation to terrorism and violent extremism – Community engagement and empowerment", 2017.

Hvilke ressourcer og institutioner er der?

Center for Terroranalyse (CTA)

Center for Terroranalyse blev oprettet den 1. januar 2007 som et samlet dansk center for analyse og vurdering af terrortruslen. CTA er et fusionscenter og har direkte adgang til oplysninger fra Politiets Efterretningstjeneste (PET), Forsvarets Efterretningstjeneste (FE), Udenrigsministeriet og Beredskabsstyrelsen.

CTA's opgave er dels at bistå en effektiv koordinering af udveksling af informationer. Heraf er centrets hovedopgaver henholdsvis at udarbejde strategiske analyser af tendenser indenfor terrorområdet, og at udarbejde både generelle og specifikke trusselsvurderinger.

Hotline mod radikaliserings

Den nationale hotline mod radikaliserings er etableret i 2015 og er et tilbud til pårørende såvel som fagfolk, der er bekymrede for, at en person er i gang med en radikaliseringsproces. Hotlinen kan benyttes både ved ønske om generel vejledning såvel som til at diskutere et konkret tilfælde. Hotlinen samarbejder med INFO-husene, og ved sager med begrundet bekymring for radikaliserings sendes sagerne videre hertil.

Telefonnummer: 41749090 (åben alle dag 8-22)

Hjemmeside: <https://antiradikalisering.kk.dk/>

INFO-husene²⁹

Infohusene er ikke fysiske huse, men betegnelsen for de 12 videns- og informationsamarbejder, som er forankret i landets 12 politikredse. Infohusene danner ramme for de kriminalpræventive samarbejders indsats for at udrede og håndtere konkrete bekymringssager om radikaliserings, udrejsende til væbnede konflikter m.m. Hvert infohus er tilpasset de regionale forhold.

Infohusene fungerer som et videndelingsforum, hvor udfordringer og metoder vedrørende forebyggelse af ekstremisme drøftes. Infohusene skal således kunne bistå de kommunale aktører i deres arbejde. Info-husene har desuden et tæt samarbejde med PET og videregiver relevante sager til efterretningstjenesten.

²⁹ Ann-Sophie Hemmingsen: "An introduction to the Danish Approach to countering and preventing extremism and radicalization", 2015, s. 27-29.

Det er meningen, at infohusene skal fungere som bindeled mellem de forskellige aktører, og mellem nationalt, regionalt og kommunalt niveau.

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme blev etableret i 2017 med det formål at styrke indsatsen mod radikaliserings lokalt og nationalt ved at indsamle og formidle viden om området – bl.a. gennem Centrets hjemmeside. Centret er en del af Styrelsen for International Rekruttering og Integration under Udlændinge- og Integrationsministeriet. Centret tilbyder rådgivning i forbindelse med udviklingen af lokale handlingsplaner og tilbyder en række opkvalificerende kurser henvendt til fagfolk, der kan støde ind i problemstillinger relateret til radikaliserings. Centret gennemfører desuden en række metodeudviklende projekter og tilbyder konkrete værktøjer til institutioner såsom mentorer, forældrecoaches og unge dialogskabere.

Hjemmeside: www.stopekstremisme.dk

NFC (Rigspolitiets Nationale Forebyggelsescenter)

NFC har til opgave at understøtte og koordinere politiets kriminalitetsforbyggende arbejde – herunder indsatsen i PSP-samarbejdet. NFC har desuden til opgave at indsamle best-practices fra de lokale enheder såvel som forskningsbaseret viden og herefter formidle det videre ud til at lokale enheder.

PET (Politiets Efterretningstjeneste)

Siden 2007 har PET haft et forebyggelses- og rådgivningscenter, som arbejder for at sikre helhedsorienteret og ensartet national indsats mod radikaliserings. Centret iværksætter og understøtter samarbejde og koordination mellem forskellige aktører.

Det overordnede forbyggende arbejde er, ifølge PET selv, koncentreret om tre spor:

- ”Outreach” og dialog med civilsamfundet
- Opkvalificering af relevante faggrupper i forhold til at opdage og reagere på radikaliserings
- Exit-programmer for allerede radikaliserede.

Hjemmeside: www.pet.dk

PSP-samarbejdet³⁰

Samarbejdet mellem politiet, de sociale myndigheder og psykiatrien (i daglig tale PSP-samarbejdet) startede som et kommunalt forsøg i Frederiksberg Kommune, men blev i april 2009 udbredt til alle landets kommuner som en fast ordning.

PSP-samarbejdet fungerer som et forum, hvor de tre myndigheder kan koordinere indsatsen omkring særligt udsatte borgere. Formålet er dels at sørge for, at borgeren får den optimale hjælp og dels at forebygge, at borgeren forsætter eller udvikler en kriminel adfærd. En sag vil typisk blive bragt op i PSP-regi, hvis den myndighed, der kender til borgerens sag, ikke føler sig klædt på til at løse opgaven alene og samtidig finder det påkrævet at gøre andet og mere for borgeren, end der kan gøres i egen myndighed.

Det er et gennemgående træk ved mange PSP-sager, at der er tale om borgere, som har flere forskellige problemstillinger relateret til psykisk sygdom, social udsathed og kriminalitetstruende adfærd.

PSP-samarbejdet handler altså ikke kun om radikaliserede borgere, men samarbejdet har siden 2009 været indskrevet som et led i den danske anti-radikalisering indsats. PSP-samarbejdet er et sted, hvor der kan drøftes konkrete bekymringer om tegn på radikalisering og ekstremisme. De kommunale PSP-samarbejder kan ved behov henvende sig til Info-husene på regionalt niveau, og kan ligeledes også modtage sager fra Info-husene. Ligeledes er det en ambition, at PSP-samarbejdet skal hjælpe borgere under og efter fængselsophold med at blive reintegreret i samfundet fx ved at adressere eventuelle sociale og psykiske problemer.

I PSP-samarbejdet er der givet hjemmel til at udveksle oplysninger mellem de forskellige myndigheder om socialt udsatte uden disses vidne og samtykke, hvis dette skønnes nødvendigt for at forebygge ny kriminalitet (herunder også terrorisme).

PSP-samarbejdet er styret på kommunalt niveau og er derfor forskelligt organiseret fra kommune til kommune.

Hvis du vil vide mere om den danske indsats

Læs mere om den danske antiterror og antiradikaliseringssindsats på:

³⁰ Lena Kongsrud et al.: "PSP-samarbejdet i Frederiksberg Kommune", 2008; Dorte Sestoft et al.: "The police, social services and psychiatry cooperation in Denmark – A new model of working practice between governmental sectors. A description of the concept, process, practice and experience", *International Journal of Law and Psychiatry*, 2014, vol. 37.4, s. 370-375; Dorte Sestoft et al.: "The police, social services, and psychiatry (PSP) cooperation as a platform for dealing with concerns of radicalization.", *International Review of Psychiatry*, 2017, vol. 29.4, s. 350-354.

- Center for Terroranalyse (PET):
<https://www.pet.dk/Center%20for%20Terroranalyse.aspx>
- Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremismes hjemmeside:
<http://stopekstremisme.dk/>
- Regeringen: ”Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikaliseringsplan”, 2016. Tilgængelig på:
<http://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2016/National-handlingsplan-Forebyggelse-og-bekaempelse-af-ekstremisme-og-radikalisering.pdf>

For mere om den danske indsats opbygning og diverse initiativer, se:

- Ann-Sophie Hemmingsen: ”An introduction to the Danish Approach to countering and preventing extremism and radicalization”, 2015.
- Dorte Sestoft et al.: “The police, social services, and psychiatry (PSP) cooperation as a platform for dealing with concerns of radicalization.”, *International Review of Psychiatry*, 2017, vol. 29.4, s. 350-354.

RADIKALISERINGSPROCESSEN

Radikalisering er en kompleks proces, der er stærkt kontekstbundet, og hvor hver enkelt sag kræver en individuel vurdering. Ligeledes ved vi meget lidt om, hvad der får nogle radikaliserede til at begå terror, mens andre alene radikaliseres i holdning.³¹ I de nedenstående afsnit beskriver vi, hvilke typer af modeller de danske myndigheder har forsøgt at forstå og håndtere radikalisering igennem. I forlængelse heraf beskriver vi, hvorfor disse modeller ikke bør ses som 1:1 gengivelse af virkeligheden, men som et værktøj. Efterfølgende beskriver vi i selvstændigt afsnit, hvilke forhold der spiller ind på at individer forlader ekstremistiske miljøer – dvs. processen ud af radikalisering. Afslutningsvis beskrives, hvordan anti-radikalisering og anti-terrorinitiativer i nogle tilfælde risikerer at være en medvirkende årsag til radikalisering.

Hvordan foregår radikalisering?

Radikalisering bliver af efterretningstjenester og nogle forskere til tider beskrevet som en lineær proces, hvor individet gennemgår forskellige faser eller stadier. I sådanne beskrivelser accepterer individet gradvist brugen af vold for til sidst selv at tage volden i anvendelse. Beskrivelser som disse kaldes for fasemodeller, og er ofte blevet brugt som grundlag for staters anti-terror- og anti-radikaliseringssindsats.³²

To af de mest brugte modeller er Politiets Efterretningstjenestes (PET) fasemodel og New York Police Departments (NYPD) fasemodel.³³ Begge modeller, såvel som andre fase/trappemodeller, bruges i Danmark som grundlag for de forskellige myndigheders arbejde:

PET's model er baseret på en top-down tilgang, hvor radikalisering starter ved, at en person, åben overfor radikale ideer, møder en hverver eller en "radikalisator". Dette møde starter en udviklingsproces, hvor individet først ændrer sin adfærd, så sit sociale liv, for slutteligt at gennemgå en afsluttende fase, hvor han/hun gennem konsum af voldeligt

³¹ Michael King & Donald M. Taylor: "The radicalization of homegrown jihadists: A review of theoretical models and social psychological evidence", *Terrorism and Political Violence*, 2011, vol. 23.4, s. 602-622; Kamaldeep Bhui et al.: "Might Depression, Psychosocial Adversity and Limited Social Assets Explain Vulnerability to and Resistance against Violent Radicalisation?", *PLoS ONE*, 2014, vol. 9.9.

³² Fathali M. Moghaddam: "The Staircase to Terrorism. A Psychological Exploration" (fasemodel), *American Psychological Association*, 2005, vol. 60.2, s. 161-169; Laurence Miller: "The Terrorist Mind I. A Psychological and Political Analysis" (fasemodel), *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2006, vol. 50.2, s. 127-128.

³³ Tinka Veldhuis & Jørgen Staun: "Islamist Radicalisation: A Root Cause Model", 2009, s. 2.

materiale vænner sig til tanken om at begå vold. Det er denne afsluttende fase, der forbereder individet til selv at kunne begå en terrorhandling.

Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4
Kontakt mellem hverver/radikalisator og en person åben overfor radikaliserings.	Gradvise ændringer i adfærd – fx skift i religiøst udtryk og vaner, ny internetopførsel m.m.	Social isolation: Individet begynder kun at omgås personer med samme holdninger – afbryder eller nedprioriterer forbindelsen med familien og gamle venner.	(Moralsk) forråelse: Individet viser en stor interesse for voldelige videoer – fx halshugning af gidsler og andet voldsomt ideologisk materiale.

NYPD's fasemodel er baseret på en bottom-up model, hvor radikaliserings begynder ved, at et individ selv starter med at udforske en radikal ideologi. Her er det altså ikke en udefrakommende, som i PET's model, der sætter processen i gang. NYPD-model fortsætter herefter med, at individet først identificerer et problem (2. fase), herefter konkluderer, at dette problem kræver en voldelig handling (fase 3) og endelig, at det er individets pligt at handle på denne overbevisning (fase 4).

Fase 1	Fase 2	Fase 3	Fase 4
Præradikaliserings: Individet lever et tilsyneladende normalt liv. Ingen eller kun minimal kriminel historie.	Selvidentifikation: Individet begynder at udforske en ekstremistisk ideologi og identificere sig med den. Finder andre/en gruppe med samme holdning.	Indoktrinering: Individet bliver mere og mere involveret i det ekstremistiske miljø og accepterer fuldt ud ideologien. Konkluderer at militante handlinger er nødvendige.	Jihadization: Gruppemedlemmer 'accepterer deres individuelle pligt til at deltage i militant jihad'. Gruppen påbegynder planlægning af terrorangreb/voldelig handling.

Fordelen ved fasemodeller er, at det gør det muligt for myndighederne at iværksætte beskyttende aktiviteter og tiltag mod hver fase.

Empiriske studier viser dog, at et individs radikaliseringsproces ofte er en langt mere kompleks og relationel proces, end den fasemodeller angiver, hvor årsagssammenhænge kan være svære at identificere.³⁴ Der er således ikke nødvendigvis sammenhæng mellem at have en ekstremistisk ideologi, og det at have en ekstremistisk adfærd. Et individ kan have stærkt ekstremistiske holdninger, men aldrig begå voldelige handlinger som følge heraf. Forskningsmæssigt ved vi generelt meget lidt om, hvorfor nogle personer handler på deres ekstremistiske overbevisning og andre ikke.³⁵

Et individ kan også begå en voldelig handling for en ekstremistisk organisation, selvom vedkommende holdningsmæssigt ikke synes at være særligt radikaliseret. Individet kan her være motiveret af andre årsager fx social status, økonomisk berigelse m.m.³⁶ Sammenhængen mellem radikaliseringsproces og terrorisme er således langt fra altid tydelig.

Radikaliseringsmodeller, som de ovenover beskrevne, skal altså ikke ses som 1:1 gengivelse af radikaliseringsproces, men snarere som et værktøj, der kan bistå udviklingen af handlingsplaner og initiativer. Det er derfor vigtigt at være opmærksom på følgende:

- Der vil være personer, hvis radikaliseringsproces ikke passer ind i modellerne, og som derfor overses.
- Der vil være personer, hvis adfærd passer på den opførelse beskrevet i en af de angivne faser – men som aldrig bevæger sig videre til næste fase, eller hvis opførelse muligvis har helt andre forklaringer end radikalisering.

³⁴ Jarna S. Grønnerød et al.: "Radikaliseringsproces og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.", 2016, s. 39-42; CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikaliseringsproces – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 15-16; Manni Crone: "Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body", *International Affairs*, vol. 92.3, 2016, s. 592-593.

³⁵ Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøer", 2017, s. 40-43; Kamaldeep Bhui et al.: "Might Depression, Psychosocial Adversity and Limited Social Assets Explain Vulnerability to and Resistance against Violent Radicalisation?", *PLoS ONE*, 2014, vol. 9.9; Riyad H. Rahimullah et al.: "Understanding Violent Radicalization among Muslims: A Review of the Literature.", *Journal of Psychology and Behavioral Science*, 2013, vol. 1.1, s. 20; Tinka Veldhuis & Jørgen Staun: "Islamist Radicalisation: A Root Cause Model", 2009, s.4-6; Manni Crone: "Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body", *International Affairs*, 2016, vol. 92.3, s. 590.

³⁶ Andrew Silke: "Holy Warriors – exploring the psychological processes of Jihadi Religion", *European Journal of Criminology*, 2008, vol. 5.1, s. 115-117; Jarna S. Grønnerød et al.: "Radikaliseringsproces og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.", 2016, s. 40-42; Rositsa Dzhokova et al.: "Understanding Radicalisation – A review of literature", 2016, s. 7-9 + kap. 1; Samuel J. Leistedt: "Behavioural aspects of terrorism", *Forensic Science International*, 2013, vol. 228, s. 21-27.

Hvorfor forlader nogle ekstremistiske miljøer?

Ligesom radikaliserings sker deradikalisering og/eller exit fra et ekstremistisk miljø oftest som en gradvis glidende proces. Interviews med ex-ekstremister viser dog, at der grundlæggende er tre hovedårsager til, at folk forlader en ekstremistisk gruppe:³⁷

- Mister troen på ideologien bag ekstremismen.
- Mister troen på den ekstremistiske gruppe, ofte dens ledere.
- Praktiske omstændigheder, der gør livet som ekstremist for omkostningsfuldt eller ubehageligt.

Bemærk, at kun en af disse motivationer for at forlade livet som ekstremist indeholder en afradikalisering i holdning. For mange, der forlader et ekstremistisk miljø, gælder det dog, at de langsomt også får en mindre ekstremistisk holdning som tiden går.³⁸

For individet kan det have en række omkostninger at forlade et ekstremistisk miljø. For nogle ex-ekstremister kan deres tidligere ekstremistiske gruppe udgøre en potentiel livsfarlig risiko, da vedkommende opfattes som en forræder, og eventuelt som en potentiel stikker. Mange ex-ekstremister oplever også en følelse af ensomhed og tab af formål. Dette gør dem sårbare overfor misbrug, at begå kriminalitet såvel som selvskadende adfærd og i yderst instans selvmord.³⁹

Et exit fra et ekstremistisk miljø kan også være svært grundet det stigma, det giver at være ekstremist (således er der fx store tabuer forbundet med at være ny-nazist). Dette stigma isolerer individet fra miljøer udenfor den ekstremistiske gruppe, og gør en gradvis tilbagevenden svær, da alternative fællesskaber ikke nødvendigvis er åbne.⁴⁰ Vellykkede exit kræver i disse tilfælde opbygning af tillidsrelationer og, at det er muligt for den radikaliserede at få nye tilhørsforhold. Her kan involvering af frivillige, familie og andre ex-ekstremister være gavnligt.⁴¹

Exit fra et ekstremistisk miljø kræver som regel også, at individet skal tillære sig et nyt mindset, nye kognitive adfærdsmønstre, og at kompetencer, der før var anvendelige og anerkendte af miljøet, pludselig ikke længere er brugbare og ligefrem ildeset (fx evnen til

³⁷ Anja Dalgaard-Nielsen: "Exit fra militant ekstremisme". I Lars E. Andersen (red.): "Terrorisme & Trusselsvurderinger", 2014; Tinka Veldhuis & Jørgen Staun: "Islamist Radicalisation: A Root Cause Model", 2009, s. 68-69;

Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 40-43 + s. 124-127; Tore Bjørgo: "Strategies for preventing terrorism", 2013, s. 88-89.

³⁸ Tore Bjørgo: "Strategies for preventing terrorism", 2013, s. 91.

³⁹ Laurence Miller: "The Terrorist Mind I. A Psychological and Political Analysis", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2006, vol. 50.2, s. 131-133; Tinka Veldhuis & Jørgen Staun: "Islamist Radicalisation: A Root Cause Model", 2009, s. 68-69.

⁴⁰ Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 91-92.

⁴¹ Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 132.

at anvende vold). Dette er forhold, der kan gøre et exit svært og uattraktivt, og ligeledes indeholder en risiko for, at individet glider fra et ekstremistisk miljø til et andet eller over i et kriminelt miljø, da et sådant skift ikke kræver samme voldsomme ændringer i adfærd og tankemønstre.⁴² Exit fra et ekstremistisk miljø, er altså ikke nødvendigvis lig med en tilbagevenden til mainstream-samfundet.

Ved exit fra ekstremistiske miljøer er det således vigtigt, at der er et sikkerhedsnet, der understøtter individet i at vende tilbage til mainstream-samfundet, og som kan tilbyde et tilstrækkeligt attraktivt alternativ til at forblive i et ekstremistisk miljø eller søge mod andre ekstreme grupper. Et godt initiativ sikrer således, at individer på vej ud af radikale miljøer har nogle at dele bekymringer og tanker med.⁴³ Ligeledes bør det enkelte individ have en fast kontaktperson hos myndigheder, der sikrer en målrettet og effektiv exit-indsats. Lang behandlingstid og kassetænkning/kategoriseringen kan nemlig føre til, at individer mister troen på systemet og i værste fald opgiver at forlade det ekstremistiske miljø.⁴⁴

Flere forskningsstudier tyder på, at ex-ekstremister er værdifulde aktører at inddrage, både når det kommer til at forbygge radikaliserings blandt sårbare individer såvel som til at hjælpe og støtte andre i at forlade ekstremistiske miljøer.⁴⁵

Den politiske side af terrorbekæmpelse og anti-radikalisering-indsatsen

Terror og radikaliserings er højprofilerede emner både politisk og mediemæssigt, og der ligger derfor et stort pres på politikerne for at vise, at de kan og vil håndtere problematikken. Dette kan så medføre et politisk pres nedad i systemet for, at initiativer taget mod radikaliserings er synlige og, at deres effekt er målbar og straks indtrædende. Et forhold, der kan føre til at langvarige initiativer, hvis effekt er indirekte og/eller ikke direkte målbar, risikerer at blive nedprioriteret – også selvom forskningen tyder på, at det er disse der på langt sigt vil være mest effektive i forhold til at forebygge ekstremisme.⁴⁶

⁴² Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 35-36

⁴³ Laurence Miller: "The Terrorist Mind I. A Psychological and Political Analysis", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2006, vol. 50.2, s. 135-136; Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017.

⁴⁴ Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 133.

⁴⁵ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikaliserings – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 63; Farish A. Noor & James M. Dorsey: "Responding to the Islamic State's Foreign Fighters: Retribution or Rehabilitation?", 2014; Alastair Reed et al.: "Pathways of Foreign Fighters: Policy Options and Their (Un)Intended Consequences", *ICCT Policy Brief*, 2015, s. 4; Shivit Bakrania: "Counter- and de-radicalisation with returning foreign fighters", 2014.

⁴⁶ Tore Bjørgo: "Strategies for preventing terrorism", 2013, s. 5-6.

Det er dog svært at forudsige præcist udfald og effekt af initiativer. Dels påvirker de individer forskelligt, og dels kan indsatser udløse flere udfald og effekter på en gang. Samtidig igangsættes og virker initiativer ikke i et vakuum, men i en kompleks kontekst, hvor mange forhold konstant påvirker hinanden. Evalueringer af præventive tiltag er derfor altid en stor metodisk udfordring, og der er ingen garanti for at, hvad der virker i én kontekst også vil virke i en anden.⁴⁷

Kan anti-radikalisering initiativer forårsage radikaliserings eller have andre negative konsekvenser?

I følge flere forskere kan en hård tone i immigrations- og integrationsdebat, og en italesættelse af en sammenhæng mellem islam og terrorisme have en række uønskede og uforudsete sideeffekter. For det første fordi den muslimske minoritet kan føle sig uønskede og udstødte af samfundet, og heraf reagere ved at isolere sig, og eventuelt ved at åbne sig for radikale ideer og grupper. Debatten kan således ende med at skabe en selvopfyldende profeti.⁴⁸ For det andet kan en hård tone skabe et klima, hvor dele af majoritetsbefolkningen føler sig berettiget til at diskriminere og i yderst instans angribe muslimer eller andre minoritetsgrupper, da de føler, at disse er farlige.⁴⁹ Angsten for en type ekstremisme kan altså være med til at fodre fremvæksten af anden ekstremisme.

Samme uønskede/uforudsete effekter peger forskere som værende en risiko ved initiativer, der er tydeligt målrettet mod bestemte grupper. Dels fordi, at sådanne initiativer kan få målgruppen til at føle sig særligt udpeget og diskrimineret, og dels da det kan være med til at skabe segregation mellem befolkningsgrupper.⁵⁰ Således kan velmenende initiativer indeholde en risiko for at være kontraproduktive.

⁴⁷ Tore Bjørgo: "Strategies for preventing terrorism", 2013, s. 7-9; Tore Bjørgo & Ingvild M. Gjelsvik: "Norwegian Research on the prevention of radicalization and violent extremism: A status of Knowledge.", 2015, s. 9.

⁴⁸ Héctor E. Alcalá et al.: "Social determinants of Health, Violent Radicalization and Terrorism: A Public Health Perspective", *Health Equity*, 2017, vol. 1.1, s. s. 87-95; Leda Blackwood et al.: "Theorizing Radicalization to Surveillance Practices: Muslims in the Cross Hairs of Scrunity.", *Political Psychology*, 2017, vol. 37.5, s. 597-598; Tore Bjørgo: "Strategies for preventing terrorism", 2013, s. 96-97.

⁴⁹ Judy Korn: "European CVE strategies from a practitioners' perspective", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2016, vol. 668, s. 182; Héctor E. Alcalá et al.: "Social determinants of Health, Violent Radicalization and Terrorism: A Public Health Perspective", *Health Equity*, 2017, vol. 1.1, s. 91; Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 66.

⁵⁰ Héctor E. Alcalá et al.: "Social determinants of Health, Violent Radicalization and Terrorism: A Public Health Perspective", *Health Equity*, 2017, vol. 1.1, s. 87-95; Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 39; Angela McGilloway et al.: "A systematic review of pathways to and processes associated with radicalization and extremism among Muslims in Western societies", *International Review of Psychiatry*, 2015, vol. 27.1, s. 46-47; Jeanine R. van Zuijdewijn: "Terrorism and beyond: Exploring the fallout of the European Foreign fighter phenomenon in Syria and Iraq", *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 93;

Leda Blackwood et al.: "Theorizing Radicalization to Surveillance Practices: Muslims in the Cross Hairs of Scrunity.", *Political Psychology*, 2017, vol. 37.5, s. 597-598 + s. 606-607; Judy Korn: "European CVE strategies from a practitioners' perspective", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 2016, vol. 668, s. 186-187.

Et for entydigt fokus på militant islamisme kan samtidig skygge for, at radikalisering og ekstremisme er yderst relationel og dermed betyde, at anti-radikaliseringssindsatsen overser andre ekstremistiske miljøer såsom ekstremistiske højre-politiske eller venstre-politiske miljøer.⁵¹ Ydermere kan det betyde, at en bestemt opførsel hos den muslimske befolkningsgruppe betragtes som problematiske eller alarmerende, men ignoreres i andre grupper: Dette kan føre til diskrimination eller udpegning af muslimske borgere.⁵²

En anden sikkerhedsmæssig foranstaltning, der kan have uønskede og kontraproduktive resultater, er underretninger om klienter i kriminalforsorgens regi, som de ansatte frygter, kan være i gang med en radikaliseringsproces. Underretninger kan have en række negative og stigmatiserede effekter for den, der underrettes om, fx kan en dansk fængselsindsat ikke opnå prøveløsladelse før, PET har behandlet underretningen om denne. En underretning kan ligeledes have betydning for afsoningssted og heraf den indsatte uddannelsesmuligheder, da flere af disse muligheder kun er tilgængelig på åbne afdelinger. Endelig synes den enkelte klient ofte at opleve negative sanktioner fra de andre indsatte.⁵³ Institut for Menneskerettigheder anbefaler, at frontpersonale undervises grundigt i kulturel sensitivitet, hvilke bekymringstegn, der kræver en underretning, såvel som om de negative konsekvenser en eventuel underretning kan have.⁵⁴

Hvis du vil vide mere om radikaliseringsprocesser

For mere om, hvordan radikalisering kan foregå, såvel som hvorfor fasemodeller kan være problematiske, se:

- Simon Cottee: "Jihadism as a subcultural response to social strain: Extending Marc Sageman's "Bunch of guys" thesis", *Terrorism and Political Violence*, 2011, vol. 23.5, s. 730-751.
- Clark McCauley & Sophia Moskalenko: "Mechanism of political radicalization: Pathways toward terrorism", *Terrorism and Political Violence*, 2008, vol. 20.3, s. 415-433.

⁵¹ Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 39 + s. 133; Lisbeth G. Andersen & Peter V. Kessing: "Forebyggelse af radikalisering i fængsler – menneskerettigheder og retssikkerhed for de indsatte", 2017, s. 93.

⁵² Leda Blackwood et al.: "Theorizing Radicalization to Surveillance Practices: Muslims in the Cross Hairs of Scrunity." *Political Psychology*, 2017, vol. 37.5, s. 607-608; Lisbeth G. Andersen & Peter V. Kessing: "Forebyggelse af radikalisering i fængsler – menneskerettigheder og retssikkerhed for de indsatte", 2017, s. 93-94.

⁵³ Lisbeth G. Andersen og Peter V. Kessing: "Forebyggelse af radikalisering i fængsler – menneskerettigheder og retssikkerhed for de indsatte", 2017, kap. 3.

⁵⁴ Lisbeth G. Andersen & Peter V. Kessing: "Forebyggelse af radikalisering i fængsler – menneskerettigheder og retssikkerhed for de indsatte", 2017, s. 33.

- Tinka Veldhuis & Jørgen Staun: "Islamist Radicalisation: A Root Cause Model", 2009.

For mere om, hvorfor og hvordan nogle individer forlader ekstremistiske miljøer, se:

- Anja Dalgaard-Nielsen: "Exit fra militant ekstremisme". I Lars E. Andersen (red.): "Terrorisme & Trusselsvurderinger", 2014.
- Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017.

For mere om forebyggelse af ekstremisme og terrorisme, såvel som opsætningen af et exitprogram, se:

- Tore Bjørge: "Strategies for preventing terrorism", 2013.
- Radicalisation Awareness Network (RAN): "Preventing Radicalisation to terrorism and violent extremism – Community engagement and empowerment", 2017.
- Radicalisation Awareness Network (RAN): "EX POST PAPER: Setting up an exit intervention", 2017.

RISIKOFAKTORER OG BESKYTTENDE FAKTORER

Det er svært præcist at sige, hvad der gør et individ sårbart overfor radikaliserings. Opsummeret er forskningen dog enige om, at årsagerne til et individs radikaliserings skal findes både på overordnet samfundsmæssigt plan og på et personligt/socialt niveau, eller hvad man også kunne kalde makro- såvel som mikro-niveau.⁵⁵

Betegnelsen ekstremist er en bred kategori, der dækker over mange forskellige typer politisk (fx højreekstremister, voldelige anarkister, militante islamister etc.) såvel som rollemæssigt (fx ledere, ideologer, medløbere, ikke-voldelige sympatisører etc.).⁵⁶ Samtidig er hvem, der klassificeres som terrorist stærkt afhængig af tid, sted såvel som øjnene, der ser.

Dette betyder, at det er svært at opstille risikofaktorer og beskyttende faktorer, der er gældende for alle typer af ekstremister. Ligeledes kan det være svært at sige, om de samme faktorer er gældende på tværs af ekstremistiske ideologier og i forskellige nationale kontekster. Overordnet set mangler vi mere empirisk forskning, der forholder sig til de store forskelle, der er mellem individuelle terrorister og ekstremister, såvel som mellem de forskellige ekstremistiske miljøer.

I dette afsnit beskriver vi, på trods af disse forbehold, en række risikofaktorer og beskyttende faktorer.

Hvilken rolle spiller risikofaktorer på makroniveau?

Radikalisering og terrorisme er knyttet til ideologi, og forskere er enige om, at politiske faktorer både på nationalt og internationalt plan har betydning for, hvilke ekstremistiske grupperinger der opstår, og hvor stort potentiale de har for at tiltrække sårbare individer.⁵⁷ Faktorer på makroniveau kan fx være internationale konflikter, økonomiske kriser og mislykket integration. Flere faktorer på makroniveau opleves dog også på mikroniveau, fx

⁵⁵ Tinka Veldhuis & Jørgen Staun: "Islamist Radicalisation: A Root Cause Model", 2009; Jarna S. Grønnerød et al.: "Radikalisering og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.", 2016, s. 16-20; Damiano Palano: "Terrorism as "a political world": Identity, Strategy, Values". I antologien: "Understanding Terrorism – A Socio-economic Perspective", 2014.

⁵⁶ Laurence Miller: "The Terrorist Mind II. Typologies, Psychopathologies, and Practical Guidelines for Investigation", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2006, vol. 50.2, s. 258-261; Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 32-33; Andrew Silke: "Holy Warriors – exploring the psychological processes of Jihadi Religion", *European Journal of Criminology*, 2008, vol. 5.1, s. 99-123; Tore Bjørgo: "Strategies for preventing terrorism", 2013, s. 44.

⁵⁷ European Commissions's Expert Group on Violent Radicalisation: "Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism", 2008, s. 14-15.

kan en økonomiske krise godt være et overordnet vilkår globalt, men samtidig opleves individuelt som fattigdom og arbejdsløshed.⁵⁸

I anti-radikaliseringssindsatsen og anti-terrorindsatsen har der været en tendens til at fokusere på risikofaktorer på mikroniveau, da faktorer på makroniveau er sværere at adressere, og det er nemmere at rette en indsats mod et radikaliseret individ end en hel ideologi. Dette fokus på de individuelle og ikke ideologiske komponenter i radikaliseringsprocessen har fået kritikere til at påpege, at vi behandler ekstremister på linje med andre sårbare grupper med risiko for at forfalde til uhensigtsmæssig adfærd, såsom stofmisbrugere og bandemedlemmer. Dette kan resultere i, at vi ikke får taget den nødvendige grundlæggende ideologiske debat, såvel som overser problematikker knyttet til radikaliseringsprocessen.⁵⁹

Nogle faktorer på makroniveau kan adresseres og/eller ændrer sig selv af sig selv over tid; fx kan vi vælge at bekæmpe global ulighed. Der er dog også faktorer på makroniveau, som vi muligvis kunne ændre, men ikke gør grundet hensyn til andre forhold fx ytringsfrihed, menneskerettigheder m.m.⁶⁰

Risikofaktorer på mikroniveau og beskyttende faktorer

Betegnelsen risikofaktor beskriver forhold, der antages at fremme risikoen for en bestemt uønsket og kriminel adfærd.⁶¹ Det er altså vigtigt at notere sig, at nedenstående ikke er en liste over årsagsforklaringer. Risikofaktorer siger altså kun noget om kausale sammenhænge, der statistisk passer på gruppen af ekstremister og altså ikke noget om det enkelte individ.

Der er få radikaliserede i Danmark, og endnu færre af disse radikaliserede udvikler sig til en decideret terrortrussel; ergo vil langt de fleste eksponeret for en eller samtlige risikofaktorer aldrig nogensinde blive radikaliseret og endnu færre af dem vil handle på baggrund heraf.⁶² Omvendt kan vi finde eksempler på individer, der ikke har været eksponeret for nogle af risikofaktorerne, men alligevel er blevet radikaliseret. Endelig er

⁵⁸ Tinka Veldhuis & Jørgen Staun: "Islamist Radicalisation: A Root Cause Model", 2009.

⁵⁹ Ann-Sophie Hemmingsen: "An introduction to the Danish Approach to countering and preventing extremism and radicalization", 2015, s. 36-37.

⁶⁰ Tore Bjørgo: "Strategies for preventing terrorism", 2013, s. 42-44.

⁶¹ Tanja T. Jørgensen et al.: "Risikofaktorer, effektevalueringer og behandlingsprincipper: En forskningsoversigt", Materiale udarbejdet til brug for en tværministeriel arbejdsgruppe om forebyggelse og resocialisering som led i et udredningsarbejde på kriminalforsorgens område, 2012, s. 10.

⁶² Simon Cottee: "Jihadism as a subcultural response to social strain: Extending Marc Sageman's "Bunch of guys" thesis", *Terrorism and Political Violence*, 2011, vol. 23.5, s. 742.

det vigtigt at holde sig for øje, at der er mange forskellige typer af ekstremister, og at dette kan være med til at komplicere billedet yderligere.

En beskyttende faktor er betegnelsen for et forhold, der antages at give et individ eller et lokalmiljø modstandskraft i forhold til at indgå en bestemt adfærd⁶³ – i dette tilfælde radikalisering. Samtidig med at vi beskriver risikofaktorer, opstiller vi nogle af de beskyttende faktorer, der kan være med til at skabe modstandskraft. Men da gruppen af ekstremister er så bred, er en beskyttende faktor der kan øge en types modstandskraft, ikke nødvendigvis gældende for alle typer. I forhold til at styrke beskyttende faktorer er det altså også vigtigt at have en differentieret og kontekstbestemt tilgang.⁶⁴ Samlet set, ser der ud til at være høj grad af sammenfald mellem det, der beskrives for radikaliseringsprocesser og generelle beskrivelser af kriminalitetsfremmende og -hæmmende processer.

- *Psykisk sygdom*: I forskningen er psykisk sygdom overordnet set blevet afvist, som havende en øget prævalens hos terrorister og voldelige radikaliserede end hos den øvrige befolkning.⁶⁵

Forskningen omkring mulige sammenhænge mellem psykisk sygdom og risikoen for radikalisering er dog stødt på en række udfordringer, der gør det svært at drage en endegyldig konklusion:

1. Manglende fast definition: Der er ikke nogen fælles definition på, hvornår et individ kan siges at have en psykisk sygdom. Nogle artikler arbejder med et meget snævert begreb, hvor psykisk sygdom kun bruges som betegnelse for psykotiske tilstande. I andre artikler arbejdes med et meget bredt begreb, hvor selv minimal tidligere berøring med psykiatrien fx behandling for let depression, henregnes som værende udtryk for psykisk sygdom. Langt fra alle forskningsartikler definerer, hvordan psykisk sygdom skal forstås i det konkrete studie, hvilket sandsynligvis skyldes, at dette er indforstået inden for forfatterens fagfelt. Men da forskning i terror og

⁶³ Tanja T. Jørgensen et al.: "Risikofaktorer, effektevalueringer og behandlingsprincipper: En forskningsoversigt", Materiale udarbejdet til brug for en tværministeriel arbejdsgruppe om forebyggelse og resocialisering som led i et udredningsarbejde på kriminalforsorgens område, 2012, s. 10.

⁶⁴ European Commissions' s Expert Group on Violent Radicalisation: "Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism", 2008, s. 13-14.

⁶⁵ Andrew: Silke: "Holy Warriors – exploring the psychological processes of Jihadi Religion", *European Journal of Criminology*, 2008, , vol. 5.1, s.104; Tinka Veldhuis & Jørgen Staun,: "Islamist Radicalisation: A Root Cause Model", 2009, s. 7-8; Anton W. Weeninck: "Behavioral Problems and Disorders among Radicals in Police Files", *Perspectives on Terrorism*, 2015, vol. 9.2, s. 17-33; European Commissions' s Expert Group on Violent Radicalisation: "Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism", 2008, s. 9; Fathali M. Moghaddam: "The Staircase to Terrorism. A Psychological Exploration", *American Psychological Association*, 2005, vol. 60.2, s. 161; Jama S. Grønnerød et al.: "Radikalisering og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.", 2016, s. 21-22; Samuel J. Leistedt: "Behavioural aspects of terrorism", *Forensic Science International*, 2013, vol. 228, s. 21-27; Randy Borum: "Psychology of Terrorism", 2004, s. 3 + s. 30-31; Stephane J. Baele: "Lone-actor Terrorists' Emotions and Cognition: An Evaluation Beyond Stereotypes", *Political Psychology*, 2017, vol. 38.3, s. 450.

radikalisering ofte bruges og læses tværfagligt, kan dette nemt give anledning til misforståelser.⁶⁶

2. Det kan være meget vanskeligt at vurdere, hvorvidt en psykisk sygdom/sårbarhed har været en medvirkende årsag til radikalisering, eller om forholdet er omvendt, så radikalisering har været en medvirkende årsag til psykisk mistrivsel.⁶⁷
3. Kulturelle oversættelsesproblemer: Psykisk sygdom diagnosticeres og behandles forskelligt fra nation til nation. Dette gør det svært at sammenligne studier på tværs af nationale grænser.
4. Ufuldstændige data: Mange terrorister dør i forbindelse med udførelsen af deres terrorangreb, hvilket gør det svært at kortlægge deres psykiske tilstand. Ligeledes bliver forsøget på at kortlægge deres radikaliseringsproces og de bidragende faktorer hertil uundgåeligt en efterrationalisering eller diagnose foretaget uden undersøgelse og observation. Studiet af radikaliserede på vej mod den ekstremistiske handling besværliggøres omvendt af, at forskere sjældent vil have adgang til efterretningstjenesternes oplysninger, og at det derfor kan være en svær gruppe at identificere.⁶⁸
5. Uenighed mellem fagfæller: Selv mellem psykiatriske fagfolk i en snæver national kontekst kan det være svært at nå til enighed omkring, hvorvidt psykisk sygdom er tilstedeværende, og i så fald i hvilken form. Et tydeligt eksempel herpå er den norske sag om Anders Behring Breivik, hvor to hold af psykiatere gav to forskellige vurderinger, der begge førte til stor debat blandt deres kolleger.⁶⁹

I forskningen synes der at være en tendens til, at jo mere alene en terrorist har været om at planlægge sit terrorangreb, og jo mindre vedkommende har ageret med andre radikaliserede under sin radikaliseringsproces, jo højere sandsynlighed for at han/hun har eller har haft en psykisk sygdom.⁷⁰ Cases, hvor et individ selvradikaliserer og helt alene planlægger og udfører et terrorangreb, er dog sjældne. Det er derfor svært at generalisere over denne form for terrorisme, da man på grund af det lille datamateriale er nødsaget til at sammenligne på tværs af tid,

⁶⁶ Jarna S. Grønnerød et al.: "Radikalisering og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.", 2016, s. 8-9; Emily Corner & Paul Gill: "A false dichotomy? Mental illness and Lone-actor terrorism", *Law and Human Behavior*, 2015, vol. 39.1, s. 564-565; Anton W. Weenink: "Behavioral Problems and Disorders among Radicals in Police Files", *Perspectives on Terrorism* 2015, vol. 9.2.

⁶⁷ Jarna S. Grønnerød et al.: "Radikalisering og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.", 2016, s. 9.

⁶⁸ Stephane J. Baele: "Lone-actor Terrorists' Emotions and Cognition: An Evaluation Beyond Stereotypes", *Political Psychology*, 2017, vol. 38.3, s. 452.

⁶⁹ Ingrid Melle: "The Breivik case and what psychiatrists can learn from it", *World Psychiatry*, 2013, vol. 12.1, s. 16-21.

⁷⁰ Jarna S. Grønnerød et al.: "Radikalisering og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.", 2016, s. 28-37;

Ramón Spaaij: "The Enigma of lone Wolf Terrorism: An Assessment", *Studies in Conflict & Terrorism*, 2010, vol. 33.9, s. 862; Emily Corner & Paul Gill: "A false dichotomy? Mental illness and Lone-actor terrorism", *Law and Human Behavior*, 2015, vol. 39.1, s. 561-562.

store geografiske og kulturelle spænd såvel som forskellige ideologiske overbevisninger.

Nogle studier omkring terrororganisationer finder, at terrorgrupper bevidst frasorterer folk med psykiske lidelser, da disse udgør en sikkerhedsrisiko for gruppen.⁷¹ Det er blevet fremsat som tese, at mennesker i terrororganisationer befinder sig i en situation, hvor risikoen for at udvikle psykiske lidelser som angst, depression og PTSD er høj.⁷² Dette gør det også svært at sige, om en psykisk lidelse er en årsag til radikaliseringen eller snarere en effekt.

Der er aktuelt stor bevågenhed i den offentlige debat på sammenhænge mellem psykisk sygdom, radikaliserings og ekstremisme, og dette fokus afspejles også i politiske forventninger til behandlingspsykiatriens rolle i forhold til at identificere og agere bredt i forhold til bekymrende adfærd.⁷³ Det, der først og fremmest springer i øjnene ved gennemgangen af litteratur om risikofaktorer og radikaliserings er dels, at der beskrives en lang række af risikofaktorer (og tilsvarende beskyttende faktorer), og dels, at der ser ud til at være høj grad af sammenfald med de risikofaktorer, der er velbeskrevet i relation til kriminalitetsadfærd generelt. I forhold til radikaliseringsprocesser er psykisk sygdom således en af en lang række af risikofaktorer, og en af de risikofaktorer, hvor vidensgrundlaget på såvel individ- som populationsniveau aktuelt er spinkelt. I det følgende gennemgås de øvrige risikofaktorer, der optræder i den gennemgåede litteratur om radikaliserings:

- *Alder:* For mange starter radikaliserings ofte som en søgen efter identitet, mening og fællesskab – hvoraf det at være ung i sig selv er en risikofaktor. I de fleste radikale miljøer finder vi derfor en betragtelig andel af personer under 30 år – heraf særligt unge mænd.⁷⁴ Ligeledes synes mange af sig selv at forlade radikale miljøer, når de bliver ældre. Til gengæld er de ældre medlemmer i en ekstremistiske gruppe ofte de mest radikaliserede og ideologisk bevidste.⁷⁵

⁷¹ Jarna S. Grønnerød et al.: "Radikaliserings og psykisk helse – en kunnskapsopsummering-.", 2016, s. 21;

Emily Corner & Paul Gill: "A false dichotomy? Mental illness and Lone-actor terrorism", *Law and Human Behavior*, 2015, vol. 39.1, s. 561-562.

⁷² David Weatherstone & Jonathan Moran: "Terrorism and Mental Illness: Is There a Relationship?", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2003, vol. 47.6, s. 698-713.

⁷³ Se fx Regeringen: Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikaliserings. National Handlingsplan, 2016.

⁷⁴ Andrew Silke: "Holy Warriors – exploring the psychological processes of Jihadi Religion", *European Journal of Criminology*, 2008, vol. 5.1, s. 106; European Commissions's expert group on violent Radicalisation: "Radicalisation Processes leading to acts of terrorism", 2008, s. 12-13; CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikaliserings – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 7 + s. 16; Chris H. Larsen: "Politisk ekstremisme i Danmark" For Social- og Integrationsministeriet, 2012.

⁷⁵ Chris H. Larsen: "Politisk ekstremisme i Danmark" For Social- og Integrationsministeriet, 2012, s. 23.

Nogle ekstremistiske grupper bruger ældre medlemmer til at hverve unge ved at tilbyde dem opmærksomhed fra, i de unges øjne, interessante voksne. Her er det vigtigt, at de unge har mulighed for andre fællesskaber og forbilleder.⁷⁶

- *Familie og netværk*: I den internationale litteratur gives eksempler på terrorister, der kommer fra splittede eller dysfunktionelle familier, og særligt for unge individer synes manglen på gode voksenrelationer at udgøre en risikofaktor. Særligt fraværende eller voldelige fædre udgør en risikofaktor.⁷⁷

Det bedste værn mod, at særligt unge individer radikaliseres, synes således at være en stærk og velfungerende familie. I manglen på dette kan andre aktører såsom skole, fritidsklubber, naboer m.m. dog gå ind og være det netværk, der tager hånd om den unge.⁷⁸ Dette kræver dog, at der i nærmiljøet ikke eksisterer et tabu mod at tale om radikalisering, såvel som et tillidsbånd mellem den unge/dennes familie og de relevante aktører, så disse dels søger hjælp, og dels er villig til at tage imod den tilbudte hjælp.⁷⁹

I forhold til radikaliserede unge har nogle samfundsaktører potentiale til både at opdage og afhjælpe radikalisering, men har ikke viden eller ressourcerne til at løfte opgaven. Eksempler på dette er skoler og fritidsklubber – hvor en ungs begyndende ekstremistiske adfærd ofte resulterer i en bortvisning, hvorved han/hun forsvinder fra institutionens horisont og er i risiko for yderligere marginalisering.⁸⁰

- *Gruppemedlemskab/selvidentifikation*: En stor del af vores identitet afhænger af, hvem vi identificerer os med. En persons identifikation med en undertrykt eller socialt underprivilegeret gruppe kan derfor skabe en stærk vrede og følelse af at være udsat for uretfærdighed, også selvom individet ikke personligt oplever undertrykkelse eller er i en underprivilegeret situation.⁸¹

⁷⁶ Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 73-75.

⁷⁷ Tinka Veldhuis & Jørgen Staun: "Islamist Radicalisation: A Root Cause Model", 2009, s. 55; Anton W. Weenink: "Behavioral Problems and Disorders among Radicals in Police Files", *Perspectives on Terrorism*, 2015, vol. 9.2; European Commissions's expert group on violent Radicalisation: "Radicalisation Processes leading to acts of terrorism", 2008; Samuel J. Leistedt: "Behavioural aspects of terrorism", *Forensic Science International*, 2013, vol. s. 228, s. 21-27; Randy Borum: "Psychology of Terrorism", 2004, s. 39; CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 9 + s. 27-28; Emily Corner & Paul Gill: "A false dichotomy? Mental illness and Lone-actor terrorism", *Law and Human Behavior*, 2015, vol. 39.1, s. 32; Pete Simi et al.: "Trauma as a Precursor to Violent Extremism.", 2015.

⁷⁸ Kamaldeep Bhui et al.: "Might Depression, Psychosocial Adversity and Limited Social Assets Explain Vulnerability to and Resistance against Violent Radicalisation?" *PLoS ONE*, 2014, vol. 9.9.

⁷⁹ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016.

⁸⁰ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 61-62.

⁸¹ Lawrence A. Kuznar & James M. Lutz: "Risk Sensitivity and Terrorism", *Political Studies*, 2007, vol. 55, s. 344-345;

I forlængelse heraf mener flere forskere, at motivationen, for nogle ekstremister, ligger i ønsket om at hævne sig på det samfund, som de føler har ydmyget dem og/eller den gruppe, som de identificerer sig med. Således er det et selvstændigt mål for nogle ekstremister at skade det samfund, som de føler har skadet dem.⁸² Tilslutningen til en ekstremistisk gruppe giver desuden individet en mulighed for at tilslutte sig et nyt normsæt, og herigennem få en status, som ikke nødvendigvis var tilgængelig i det brede samfund.⁸³ Tilslutningen til en ekstremistisk gruppe eller ideologi kan i disse tilfælde tage form af en destruktiv modkultur til det samfund, som individet føler har afvist eller undertrykt ham/hende.

Muligheden for at deltage i legitime protestaktiviteter og herigennem fremsætte sin holdning og blive hørt kan være med til at give frustrerede individer en ventil, såvel som en acceptabel politisk kanal at udtrykke sin holdning igennem. Ligeledes fremhæves dialogmøder mellem radikaliserede unge og myndigheder som et værktøj, der kan være med til at stoppe en radikaliseringsproces.⁸⁴ Omvendt kan oplevelsen af ikke at blive hørt, fx ved at politiet opleves som gribende aggressivt ind over for ikke-voldelige demonstrationer, være grobund for radikalisering.⁸⁵

Kriminalitet: Kriminel aktivitet eller snarere fængselsophold er for nogle lig mødet med et ekstremistisk miljø, da mindre religiøst vidende fængslede kan være påvirkelig overfor mere 'lærde' brødre i fængslet. For folk, der allerede er i en radikaliseringsproces, kan et fængselsophold potentielt styrke radikalisering.⁸⁶

I nogle ekstremistiske miljøer synes der at være et overlap med visse kriminelle miljøer – hvor kriminelle aktiviteter og ekstremistiske aktiviteter ikke altid synes

Fathali M. Moghaddam: "The Staircase to Terrorism. A Psychological Exploration", *American Psychological Association*, 2005, vol. 60.2, s. 163, Moghaddam skriver her særligt om etniske minoriteters oplevelse af indirekte undertrykkelse eller afsavn;

Laurence Miller: "The Terrorist Mind I. A Psychological and Political Analysis", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2006, vol. 50.2, s. 127; Tinka Veldhuis & Jørgen Staun: "Islamist Radicalisation: A Root Cause Model", 2009, s. 8-9; Kamaldeep Bhui et al.: "Might Depression, Psychosocial Adversity and Limited Social Assets Explain Vulnerability to and Resistance against Violent Radicalisation?", *PLoS ONE*, 2014, vol. 9.9.

⁸² Simon Cottee: "Jihadism as a subcultural response to social strain: Extending Marc Sageman's "Bunch of guys" thesis", *Terrorism and Political Violence*, 2011, vol. 23.5, s. 738-740.

⁸³ Simon Cottee: "Jihadism as a subcultural response to social strain: Extending Marc Sageman's "Bunch of guys" thesis", *Terrorism and Political Violence*, 2011, vol. 23.5, s. 739; Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 82-83.

⁸⁴ Laurence Miller: "The Terrorist Mind I. A Psychological and Political Analysis", *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, 2006, vol. 50.2, s. 135-136.

⁸⁵ Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 93-94; Leda Blackwood et al.: "Theorizing Radicalization to Surveillance Practices: Muslims in the Cross Hairs of Scrunity.", *Political Psychology*, 2017, vol. 37.5, s. 609.

⁸⁶ Riyad H. Rahimullah et al.: "Understanding Violent Radicalization among Muslims: A Review of the Literature.", *Journal of Psychology and Behavioral Science*, 2013, vol. 1.1, s. 24; Rajan Basra & Peter R. Neumann: "Criminal pasts: Terrorist Futures: European Jihadists and the new crime-terror nexus", *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, 25-40; Randy Borum: "Psychology of Terrorism", 2004, s. 39; CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 17-18 + s. 23-24.

klart adskilt – et individ kan således på engang være engageret i kriminelle og ekstremistiske aktiviteter. Nogle individer skifter også fra et kriminelt miljø til et radikalt miljø. Skiftet sker ofte fra randgrupper i bandemiljøet hos personer, der søgte identitet og anerkendelse, men ikke fik det.⁸⁷ Hvis et individ i forbindelse med tidligere kriminalitet har begået vold, kan dette også gøre det nemmere at acceptere ideologisk motiveret vold, og ligeledes vil individet besidde viden om, hvordan vold udføres.⁸⁸ I disse tilfælde er det altså ikke radikaliseringsen, der skaber voldsparathed, men den transformerer den fra en så at sige ordinær voldsparathed til en politisk motiveret. For tidligere kriminelle og individer, der ønsker at forlade kriminalitet, kan en ekstremistisk gruppe nogle gange være det støttende og tilgivende netværk, som individet ikke har andre steder.⁸⁹

I nogle lande har man forsøgt at modgå radikaliseringsen i fængsler ved at isolere ekstremistiske indsatte fra resten af de indsatte.⁹⁰ Denne metode virker dog ikke deradikaliserende på de isolerede snarere tværtimod. Ydermere kan denne metode alt efter, hvordan og hvor gennemført den håndhæves, være i strid med en række danske principper. I stedet kan man arbejde med at give radikaliserede såvel som andre indsatte alternative og attraktive muligheder som et modspil til den ekstremistiske ideologi; herunder bl.a. arbejde med at opbygge individuelle kompetencer og evner, så de fængslede føler, at de har en mulighed for at blive værdsatte og give deres liv mening uden for en ekstremistisk gruppe.⁹¹

- *Køn:* Det ser ud til, at mænd radikaliseres oftere end kvinder, og at de to køn får forskellige roller. Kvinder har og får oftere, særligt i militant islamisme, tildelt mindre direkte udøvende-funktioner end mænd i ekstremistiske grupper, og vil derfor sjældnere være at finde som den udøvende gerningsmand i et terrorangreb.

⁸⁷ Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 10-11 + s. 114-115; European Commissions's expert group on violent Radicalisation: "Radicalisation Processes leading to acts of terrorism", 2008, s. 12; Samuel J. Leistedt: "Behavioural aspects of terrorism", *Forensic Science International*, 2013, vol. 228, s. 24-25; CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikaliseringsen – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 26; Rajan Basra & Peter R. Neumann: "Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadist and the New Crime-Terror Nexus", *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6 s. 25-40.

⁸⁸ Manni Crone: "Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body", *International Affairs*, 2016, vol. 92.3, s. 592 + s. 601-602; Rajan Basra & Peter R. Neumann: "Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadist and the New Crime-Terror Nexus", *Perspectives on Terrorism* 2016, vol. 10.6, s. 32-33.

⁸⁹ Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 16 + s. 24-25; CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikaliseringsen – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 18; Rajan Basra & Peter R. Neumann: "Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadist and the New Crime-Terror Nexus", *Perspectives on Terrorism* 2016, vol. 10.6, s. 25-40.

Michelle Dugas & Arie W. Kruglanski: "The Quest for Significance Model of Radicalization: Implications for the Management of Terrorist Detainees", *Behavioral Sciences and Law*, 2014, vol. 32.3, s. 423-439.

⁹⁰ Michelle Dugas & Arie W. Kruglanski: "The Quest for Significance Model of Radicalization: Implications for the Management of Terrorist Detainees", *Behavioral Sciences and Law*, 2014, vol. 32.3, s. 430.

⁹¹ Michelle Dugas & Arie W. Kruglanski: "The Quest for Significance Model of Radicalization: Implications for the Management of Terrorist Detainees", *Behavioral Sciences and Law*, 2014, vol. 32.3, s. 433-437.

Kvinder kan dog spille en væsentlig rolle bag linjerne som fx propandaudøvere.⁹² Nogle ekstreme miljøer og ideologier synes desuden at promovere en form for hyper-maskulinitet med våbendyrkelse og krigersymbolik.⁹³

- *Livskriser*: Personlige kriser såsom skilsmisser, tab af et nært familiemedlem, arbejdsløshed eller traumatiske oplevelser kan bevirke, at et individ gøres mere påvirkelig over radikale ideer, da en radikal ideologi kan give mening og retning, og en ekstremistisk gruppe tit tilbyder fællesskab og støtte.⁹⁴
- *Manglende klar identitet/manglende identifikation med det nationale fællesskab*: 2.- og 3. generations immigranter synes mere udsatte i forhold til at radikalisere end 1. generation.⁹⁵ Der er ikke nogen endelig forklaring på, hvorfor det forholder sig sådan - men teoretisk fremhæves følgende forklaringsmuligheder:⁹⁶ 2.- og 3. generation immigranter har nogle gange ikke mulighed for at opbygge en stærk national eller etnisk identitet, da de befinder sig spændt ud mellem forældrenes kultur og den danske kultur. Derfor identificerer de sig stærkere med et universelt muslimsk fællesskab (ummah). Dette gør dem ekstra følsomme overfor internationale konflikter og politiske udfald, der opleves som rettet mod islam eller muslimske befolkningsgrupper. 2. og 3. generations immigranterne oplever ofte en følelse af ikke at være anerkendt som ligeværdige medborgere. Denne frustration kan i nogle tilfælde udvikle sig til vrede mod det danske samfund. 1. generations immigranter kan have samme oplevelse af manglende accept fra majoritetsbefolkningen, men oplevelsen gradueres af, at det nuværende er bedre, end den situation de forlod.
- *Religiøsitet*: Religiøsitet, ej heller stærk religiøsitet, er ikke en risikofaktor i forhold til radikalisering. Mange militante islamister har således en baggrund, hvor religion

⁹² CTA: "Kvinder i militant islamisme", 21. marts 2012.

⁹³ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 22; Anne M. Möller-Leimkühler: "Why is terrorism a man's business?", *CNS Spectrums*, 2017, vol. 23.2, s. 119-128.

⁹⁴ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 21; Riyad H. Rahimullah et al.: "Understanding Violent Radicalization among Muslims: A Review of the Literature." *Journal of Psychology and Behavioral Science*, 2013, vol. 1, s. 28.

⁹⁵ Jarna S. Grønnerød et al.: "Radikalisering og psykisk helse – en kunnskapsopsummering.", 2016, s. 16-17; Tinka Veldhuis & Jørgen Staun: "Islamist Radicalisation: A Root Cause Model", 2009, s. 7-8; Simon Cottee: "Jihadism as a subcultural response to social strain: Extending Marc Sageman's "Bunch of guys" thesis", *Terrorism and Political Violence*, 2011, vol. 23.5, s. 730-751.

⁹⁶ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 18-20; Riyad H. Rahimullah et al.: "Understanding Violent Radicalization among Muslims: A Review of the Literature.", *Journal of Psychology and Behavioral Science*, 2013, vol. 1, s. 22-23.

har spillet en lille rolle.⁹⁷ En ofte manglende viden om egen religion, kombineret med en søgen efter mening og identitet, synes derimod at være en kombination, der gør nogle individer sårbare overfor ekstremistiske religionsfortolkninger. Pludselig religiøsitet kan altså beskrives som en risikofaktor. I forlængelse heraf synes etnisk danske konvertitter i nogle tilfælde at søge ekstremistiske miljøer såsom Hizb ut-Tahrir for åndelig vejledning.⁹⁸ 17 % af gerningsmændene bag de 51 jihadistiske terrorangreb juni/2014 til juni/2017 i Vesten var konvertitter. Af de konverterede gerningsmænd havde hele 73 % en kriminel baggrund, hvor dette kun gælder for 57 % af gerningsmændene generelt. Flere havde ligeledes siddet i fængsel. En tendens, der kunne tyde på, at konvertitter med tidligere kriminel baggrund er særligt sårbare overfor radikaliserings.⁹⁹ Flere ex-ekstremister beskriver dog også religion såvel som et religiøst fællesskab, som en vigtig faktor i deres proces væk fra ekstremisme. Mødet med en religiøs autoritet eller et positivt religiøst fællesskab har således også potentialet til at være en beskyttende faktor.¹⁰⁰

- *Socioøkonomiske faktorer:* Der er intet statistisk belæg for, at socioøkonomiske faktorer såsom dårlig personlig økonomi og lavt uddannelsesnivea udgør risikofaktorer i forhold til radikaliserings.¹⁰¹ I alle terrororganisationer og blandt tilhængerne af ekstreme ideologier finder vi således både ressourcerstærke og ressourcetsvage individer.¹⁰² Nogle grupperinger synes dog at have en større tiltrækningsgruppe på bestemte befolkningssegmenter og hverver fra bestemte miljøer.¹⁰³ Fx synes det ekstreme politiske venstrefløjsmiljø i Danmark primært at

⁹⁷ Andrew Silke: "Holy Warriors – exploring the psychological processes of Jihadi Religion", *European Journal of Criminology*, 2008, vol. 5.1, s. 110; CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikaliserings – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 29-30.

⁹⁸ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikaliserings – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016.

⁹⁹ Lorenzo Vidino et al.: "Fear thy Neighbor - Radicalization and Jihadist attacks in the West", George Washington University's Program on Extremism, 2017 s. 55-56; Kamaldeep Bhui: "Mental Health and violent radicalization", *Mental Health Today*, 2013 July/August, s. 25-26; Angela McGilloway et al.: "A systematic review of pathways to and processes associated with radicalization and extremism among Muslims in Western societies", *International Review of Psychiatry*, 2015, vol. 27.1, s. 45.

¹⁰⁰ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikaliserings – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 21 + 24; Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøer", 2017, s. 22-23 + s. 54-55.

¹⁰¹ Andrew Silke: "Holy Warriors – exploring the psychological processes of Jihadi Religion", *European Journal of Criminology*, 2008, vol. 5.1, s. 106; Lawrence A. Kuznar & James M. Lutz: "Risk Sensitivity and Terrorism", *Political Studies*, vol. 55, 2007, vol. 55, s. 341; Samuel J. Leistedt: "Behavioural aspects of terrorism", *Forensic Science International*, 2013, vol. 228, s. 21-27; Kamaldeep Bhui et al.: "Might Depression, Psychosocial Adversity and Limited Social Assets Explain Vulnerability to and Resistance against Violent Radicalisation?", *PLoS ONE*, 2014, vol. 9.9;

CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikaliserings – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 17.

¹⁰² Samuel J. Leistedt: "Behavioural aspects of terrorism", *Forensic Science International*, 2013, vol. 228, s. 25.

¹⁰³ European Commissions's expert group on violent Radicalisation: "Radicalisation Processes leading to acts of terrorism", 15. Maj 2008, s. 12; CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikaliserings – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 26-27.

hverve blandt og tiltrække universitetsstuderende, mens det politisk højreekstreme miljø primært udgøres af ufaglærte unge mænd tilknyttet hooligan-miljøet.¹⁰⁴ Generelt mangler der dog forskning omkring forskellene mellem de forskellige ekstreme miljøer i Danmark. Indenfor militant islamisme i Europa var det en tendens i 2000'erne, at det primært var unge muslimer fra middelklassen (ofte uden kriminel baggrund), der blev radikaleret. I 2010'erne synes tendens at være skiftet, så miljøet i højere grad tiltrækker unge fra lavere sociale lag – flere med kriminel baggrund og som tidligere ikke har været synderligt religiøse.¹⁰⁵ I forhold til rekruttering af fremmedkrigere synes der også at være en tendens til, at marginaliserede unge mænd oftere hverves end andre grupper – for denne gruppe synes socioøkonomiske faktorer altså at spille ind.

Hvis du vil vide mere om risikofaktorer

- CERTA Intelligence & Security: “Modstandskraft mod radikaliserings – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer”, 2016.
- European Commissions’s Expert Group on Violent Radicalisation: ”Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism”, 2008.
- Samuel J. Leistedt: “Behavioural aspects of terrorism”, *Forensic Science International*, 2013, vol. 228, s. 21-27.
- Andrew Silke: “Holy Warriors – exploring the psychological processes of Jihadi Religion”, *European Journal of Criminology*, 2008, vol. 5.1, s. 99-123.

¹⁰⁴ Chris H. Larsen: ”Politisk ekstremisme i Danmark” For Social- og Integrationsministeriet, 2012.

¹⁰⁵ Simon Cottee: “Jihadism as a subcultural response to social strain: Extending Marc Sageman’s “Bunch of guys” thesis”, *Terrorism and Political Violence*, 2011, vol. 23.5, s. 732-734.

SOLOTERRORISME

Begrebet soloterrorisme dækker over terrorangreb, der kun udføres af en person. Hvor isoleret soloterroristen har været i sin radikaliseringsproces og i planlægningen af angrebet varierer dog meget. Soloterrorisme udgør derfor et spektrum, hvor begrebet *lone-wolf* (ensom ulv)¹⁰⁶ er betegnelsen for typen yderst på spektret, hvis proces hen mod terrorangrebet er foregået alene og uden interaktion med andre.¹⁰⁷

Der ser ud til at være en højere forekomst af psykisk sygdom blandt soloterrorister end ved andre typer af terrorister, og jo mere isoleret terroristen har været i sin radikalisering og sin planlægning af terrorangrebet, jo større sandsynlighed for at vedkommende har en psykisk sygdom. De ensomme ulve, der selvradikaliserer og herefter planlægger, forbereder og udfører et terrorangreb helt alene er sjældne, og terrorangreb udført af denne type terrorist udgør sandsynligvis under 2 % af den samlede mængde af angreb.¹⁰⁸ Mængden af angreb udført af ensomme ulve i Europa har været statistisk de sidste 30 år, men synes at være steget en smule i USA.¹⁰⁹

Det impulsive terrorangreb – findes det?

Forekomsten af psykisk syge terrorister er i dele af forskningen tidligere blevet afvist som en mulighed ud fra en argumentation om, at et terrorangreb kræver mere planlægning og kontrol, end en person med en alvorlig psykisk lidelse typisk vil være i stand til. Dette standpunkt er senere blevet draget i tvivl, dels da flere forskere finder at nogle grupper med psykisk sygdom kan mønstre den nødvendige planlægningssevne¹¹⁰, og dels da nyere studier tyder på, at impulsivitet spiller en større rolle i nogle terrorangreb (særligt soloterrorisme) og ekstremistiske handlinger end hidtil antaget.¹¹¹

¹⁰⁶ Nogle tekster og aktører bruger også betegnelsen lone-actor som synonym for ensom ulv. Denne betegnelse har vi dog fravalgt, da andre tekster bruger lone-actor begrebet om alle former for soloterrorister.

¹⁰⁷ CTA: "Truslen fra soloterrorisme og "lone-wolf"-terrorisme", Center for Terroranalyse 5. april 2005; Paul Gill et al.: "Bombing Alone: Tracing the Motivations and Antecedent Behaviors of Lone-Actor Terrorists", *Journal of Forensic Science*, 2014, vol. 59.2, s. 426.

¹⁰⁸ J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: "The Violent True Believer as a 'Lone Wolf': Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.", *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 350; Ramón Spaaij: "The Enigma of Lone Wolf Terrorism: An Assessment", *Studies in Conflict & Terrorism*, 2010, vol. 33.9, s. 859-861.

¹⁰⁹ Ramón Spaaij: "The Enigma of Lone Wolf Terrorism: An Assessment", *Studies in Conflict & Terrorism*, 2010, vol. 33.9, s. 860.

¹¹⁰ Emily Corner & Paul Gill: "A false dichotomy? Mental illness and Lone-actor terrorism", *Law and Human Behavior*, 2015, vol. 39.1, s. 24-25.

¹¹¹ J. Reid Meloy & Jeffrey W. Pollard: "Lone-actor Terrorism and Impulsivity.", *Journal of Forensic Science*, 2017, vol. 62.6, s. 1643-1646; J. Reid Meloy & Jacqueline Genzman: "The Clinical Threat Assessment of the Lone-Actor Terrorist",

For et individ med en impulsiv personlighed og/eller som befinder sig i en impulsiv fase, og samtidig er inde i en radikaliseringsproces, kan en begivenhed udløse en voldsom eskalation i radikalisering. Dette kan få individet til at begå en tilsyneladende uplanlagt terrorhandling eller fremskynder udførelsen af et planlagt angreb. En udløsende begivenhed kan være en negativ personlig oplevelse, men det kan også være et andet terrorangreb, der får individet til at føle, at han/hun også må handle her nu.¹¹²

Hvad kendetegner soloterroristen og den ensomme ulv?

Soloterrorisme synes i endnu højere grad end anden terrorisme at være et distinkt maskulint fænomen, og statistik set er over 95 % af alle soloterrorister mænd. Dette synes i endnu højere grad at gælde for ensomme ulve.¹¹³

Den ensomme ulvs psykologiske profil er blevet fremhævet som havende mere til fælles med skoleskyderes end med andre terroristers.¹¹⁴ Mens andre forskere har noteret, at den typiske ensomme ulv kan beskrives som patologisk narcissistisk.¹¹⁵ Studier tyder på, at ensomme ulve ofte også kan beskrives som havende et følelsesliv domineret af negative følelser – særligt vrede og krænkelser synes at fylde meget for denne form for terrorist.¹¹⁶ Det er dog vigtigt at notere sig, at ensomme ulve ligesom skoleskydere er sjældne, og at der fra case til case kan være store forskelle, og at det derfor er svært at beskrive ensomme ulve som værende en bestemt personlighedstype.¹¹⁷ Følgende er en liste over psykologiske træk, der går igen i mange, men ikke alle ensomme ulves biografier:

- *Stærkt engagement, kombineret med simplistisk verdensopfattelse:* Den ensomme ulvs vold er funderet i en stærk ideologisk overbevisning, men oftest besidder individet kun en overfladisk viden om ideologien og forfalder ofte til at retfærdiggøre sine handlinger gennem udvalgte fraser og taglines. Verdensbilledet hos den ensomme ulv er på en gang simplistisk og absolut, hvor alt er opdelt i

Psychiatric Clinics of North America, 2016, vol. 39.4, s. 650; Tina W. Christensen & Line L. Mørck: "Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet", 2017, s. 105.

¹¹² J. Reid Meloy & Jeffrey W. Pollard: "Lone-actor Terrorism and Impulsivity", *Journal of Forensic Science*, 2017, vol. 62.6, s. 1643-1646.

¹¹³ Paul Gill et al.: "Bombing Alone: Tracing the Motivations and Antecedent Behaviors of Lone-Actor Terrorists", *Journal of Forensic Science*, 2014, vol. 59.2, s. 427.

¹¹⁴ Lars E. Andersen (red): "Terrorisme og trusselsvurderinger", 2014, s. 14-21; Anne M. Möller-Leimkühler: "Why is terrorism a man's business?", *CNS Spectrums*, 2017, vol. 23.2, s. 6-7.

¹¹⁵ J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: "The Violent True Believer as a 'Lone Wolf': Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.", *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, 347-365.

¹¹⁶ Stephane J. Baele: "Lone-actor Terrorists' Emotions and Cognition: An Evaluation Beyond Stereotypes", *Political Psychology*, 2017, vol. 38.3, s. 449-468.

¹¹⁷ Stephane J. Baele: "Lone-actor Terrorists' Emotions and Cognition: An Evaluation Beyond Stereotypes", *Political Psychology*, 2017, vol. 38.3, s. 449-468.

enten godt eller ondt, og alle valg kan opdeles i rigtigt og forkert. I forlængelse heraf har den ensomme ulv også en klar definition af, hvem der hører til de udvalgte gode, og hvem der er at betragte som fjender.¹¹⁸ Dette biografiske træk er dog blevet draget i tvivl, da nogle forskere finder, at de fleste ensomme ulves konspirationstænkning, i forhold til den eksisterende samfundsorden, og dem de identificerer som modstandere, er for sofistikeret til at kunne afskrives som simplistisk.¹¹⁹ Den ensomme ulv involverer sig oftere i en enkelt sag fx abortmodstand end i en hel ideologi.¹²⁰

- *Lavt socialt funktionsniveau:* Mange ensomme ulve har svært ved at interagere med andre mennesker og er ofte blevet afvist af fællesskaber.¹²¹ Det er blevet fremsat som tese, at lone-wolf terroristens manglende evne til at interagere direkte med mennesker gør, at online fællesskaber spiller en større rolle for hans radikaliseringsproces. Internet giver også et rum, hvor individet kan udtrykke stærkt ekstremistiske holdninger uden at opleve negative sociale konsekvenser, hvilket kan være med til at styrke og bekræfte den ensomme ulv i sin verdensopfattelse.¹²²
- *Omnipotent selvbillede og lav tærskel for kritik:* Den ensomme ulv beskrives ofte med et omnipotent selvbillede, hvor han ser sig selv som havende en særlig ret til at dømme andre, og ofte hengiver sig til fantasier om sig selv som almægtig krigler. Samtidig er den ensomme ulv overfølsom overfor kritik eller modgang, og reagerer ofte herpå med aggressivitet.¹²³
- *Følelse af forulempelse:* Studier af ensomme ulve viser, at mange af dem har følt sig forulempet eller diskrimineret. Enten direkte gennem personlige oplevelser

¹¹⁸ Ramón Spaaij: "The Enigma of Lone Wolf Terrorism: An Assessment", *Studies in Conflict & Terrorism*, 2010, vol. 33.9, s. 864-865; J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: "The Violent True Believer as a 'Lone Wolf': Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.", *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 352-353.

¹¹⁹ Stéphane J. Baele: "Lone-actor Terrorists' Emotions and Cognition: An Evaluation Beyond Stereotypes", *Political Psychology*, 2017, vol. 38.3, s. 449-468.

¹²⁰ Emily Corner & Paul Gill: "A false dichotomy? Mental illness and Lone-actor terrorism", *Law and Human Behavior*, 2015, vol. 39.1, s. 23-34.

¹²¹ Ramón Spaaij: "The Enigma of Lone Wolf Terrorism: An Assessment", *Studies in Conflict & Terrorism*, 2010, vol. 33.9, s. 863-864; J. Reid Meloy & Jacqueline Genzman: "The Clinical Threat assessment of the lone-actor terrorist", *Psychiatric Clinics of North America*, 2016, vol. 39.4, s. 656; J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: "The Violent True Believer as a 'Lone Wolf': Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.", *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 353.

¹²² J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: "The Violent True Believer as a 'Lone Wolf': Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.", *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 349-350; Chris H. Larsen: "Politisk ekstremisme i Danmark" For Social- og Integrationsministeriet 2012, s. 19.

¹²³ J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: "The Violent True Believer as a 'Lone Wolf', Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.", *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 356.

eller indirekte gennem at den gruppe som individet identificerer sig med opfattes som truet.¹²⁴

- *Følelse af ikke have fået, hvad han fortjener:* Biografisk set har mange ensomme ulve et mislykket uddannelses – og/eller karrieremæssigt forløb bag sig, forstået således at de ofte er gået efter prestigefyldte positioner og ikke har evnet at indfri deres egen ambition. Dette kan efterlade en følelse hos individet af ikke at have fået, hvad han fortjener og heraf en bitterhed mod samfundet.¹²⁵
- *Kreativ og innovativ:* Det er blevet fremsat om flere ensomme ulve, at de har udvist relativ stor kreativitet i planlægningen af deres terrorangreb, både hvad angår terrormål og metode. Denne kreativitet og intelligens kan muligvis af den ensomme ulv til dels bruges til at kompensere for underskud i emotionel intelligens og selvkontrol m.m. og dels medføre, at personer tæt på den ensomme ulv og professionelle behandlere overser faresignaler.¹²⁶
- *Problematisk familieforhold:* Mange ensomme ulve kommer fra dysfunktionelle familier, og særligt fraværende eller voldelige fædre synes at være et tilbagevendende element i flere ensomme ulves biografier.¹²⁷
- *Problematisk forhold til kvinder/ingen seksuelle relationer:* Ensomme ulve synes ofte at have svært ved at finde en partner, og flere synes aldrig at have haft et seksuelt forhold. Mange af dem beskrives som havende et mistroisk og nedladende syn på kvinder.¹²⁸
Det er blevet fremsat som tese, at der for den ensomme ulv sker en overflytning af seksualitet til vold og våbendyrkelse. Her dyrker den ensomme ulv først sin passion gennem voldelige film og computerspil, for senere i et angreb at få

¹²⁴ J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: "The Violent True Believer as a 'Lone Wolf': Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.", *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 349-350.

¹²⁵ J. Reid Meloy & Jacqueline Genzman: "The Clinical Threat assessment of the lone-actor terrorist", *Psychiatric Clinics of North America*, 2016, vol. 39.4, s. 656-657; J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: "The Violent True Believer as a 'Lone Wolf': Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.", *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 355.

¹²⁶ J. Reid Meloy & Jacqueline Genzman: "The Clinical Threat assessment of the lone-actor terrorist", *Psychiatric Clinics of North America*, 2016, vol. 39.4, s. 658; J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: "The Violent True Believer as a 'Lone Wolf': Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.", *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 361; Stephane J. Baele: "Lone-actor Terrorists' Emotions and Cognition: An Evaluation Beyond Stereotypes", *Political Psychology*, 2017, vol. 38.3, s. 449-468.

¹²⁷ J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: "The Violent True Believer as a 'Lone Wolf': Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.", *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 355.

¹²⁸ J. Reid Meloy & Jacqueline Genzman: "The Clinical Threat assessment of the lone-actor terrorist", *Psychiatric Clinics of North America*, 2016, vol. 39.4, s. 653 + s. 657; J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: "The Violent True Believer as a 'Lone Wolf': Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.", *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 358-359.

udløsning gennem drab. Dette skulle også kunne være en mulig forklaring på, hvorfor ensomme ulve ofte griner under udførslen af deres terrorangreb.¹²⁹

- Det er blevet fremsat som tese, at ideologi og psykisk sygdom tilsammen kan skabe et neksus, der ændrer sygdommens udtryk (fx depression) – hvilket gør, at sygdommen fejldiagnosticeres eller overses.¹³⁰ Den hyppigst konstaterede psykiske lidelse hos soloterrorister er skizofreni. De næstmest hyppige diagnoser er paranoid psykose og autisme spektrum forstyrrelser (ASD).¹³¹

Den ensomme ulvs fællesskab

Flere ensomme ulve har tidligere forsøgt på at blive optaget i et fællesskab (dette kan både være normale grupper såvel som ekstremistiske grupper), men er blevet eller har følt sig afvist. Trods den fysiske isolation fra andre opfatter soloterrorister, herunder også de ensomme ulve, sig som medlemmer af et større fællesskab – enten ved at de virtuelt står i kontakt med andre eller ved at være åndeligt forenet gennem ”sagen”.¹³²

Den ensomme ulv søger ligeledes anerkendelse for deres handlinger fx gennem manifeste, videofilmede erklæringer, trusler og e-mails.¹³³ Så på trods af selvradikalisering og fysisk isolation vil den ensomme ulv stadig række ud mod andre, hvoraf der er en mulighed for at opdage dem.¹³⁴ Særligt familie, tætte venner og eventuelle kolleger har tit været bevidst om en soloterrorists radikalisering, men har manglet værktøjer og viden i forhold til at vurdere truslen samt viden om, hvor hjælp kan søges.¹³⁵

Hvad betyder internettet og de sociale medier for radikalisering?

I debatten om radikalisering såvel i indsatsen mod radikalisering fylder internettet og de sociale medier meget, da efterretningstjenesterne og andre aktører frygter, at disse medier dels vil kunne betyde, at flere (selv)radikaliseres, og dels kan eskalere en igangværende

¹²⁹ Anne M. Möller-Leimkühler: “Why is terrorism a man’s business?”, *CNS Spectrums*, 2017, vol. 23.2, s. 119-128; J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: “The Violent True Believer as a ‘Lone Wolf’: Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.”, *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 358-359.

¹³⁰ J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: “The Violent True Believer as a ‘Lone Wolf’: Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.”, *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 360-361.

¹³¹ Emily Comer et al.: “Mental Health Disorders and the Terrorist: A research note probing selection effects and disorder prevalence”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 2016, vol. 39.6, s. 564.

¹³² J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: “The Violent True Believer as a ‘Lone Wolf’: Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.”, *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 354.

¹³³ Anne M. Möller-Leimkühler: “Why is terrorism a man’s business?”, *CNS Spectrums*, 2017, vol. 23.2, s. 7.

¹³⁴ Paul Gill et al.: “Bombing Alone: Tracing the Motivations and Antecedent Behaviors of Lone-Actor Terrorists”, *Journal of Forensic Science*, 2014, vol. 59.2, s. 434.

¹³⁵ Clare Ellis: “With a little help from my friends: an exploration of the tactical use of single-actor terrorism by the Islamic State”, *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.9, s. 44-45.

radikaliseringsproces. Generelt mangler vi dog konkret viden om, hvad de sociale medier og internettet betyder for radikaliseringsproces. Nogle forskningsstudier finder, at internettet kan spille en stor rolle i radikaliseringsprocessen og vil betyde, at flere individer selvradikaliseres. Andre forskningsstudier finder, at internettets betydning er overvurderet.¹³⁶

Forskningen tyder dog på, at der ikke eksisterer en dikotomi mellem online radikaliseringsproces og radikaliseringsproces uden for internettet – men at de fleste ekstremister er engagerede både på og udenfor internettet.¹³⁷ Generelt er der meget lidt viden om, hvilke værktøjer der kan anvendes for at modvirke online radikaliseringsproces, men fysiske møder synes stadig langt mere effektive i forhold til at forebygge og stoppe radikaliseringsproces end rene online indsatser.¹³⁸ I arbejdet med radikaliseringsproces er en vigtig skelnen internettets betydning for de allerede radikaliserede, og dets betydning for de som er sårbare overfor radikaliseringsproces. På dette område mangler der også forskning.¹³⁹ I forhold til selvradikalisering via internettet er det blevet fremsat som tese, at mennesker med psykisk sygdom vil være mere sårbare end andre – særligt gruppen med lidelser i autismspektret ses som værende i risiko. Disse teser mangler dog stadig at blive underbygget med empiriske data.¹⁴⁰

TRAP-18 (Terrorist Radicalization Assessment Protocol)¹⁴¹

Studier af soloterrorister viser, at traditionelle vurderinger af et individs voldsparathed (violence risk assesment) ikke er effektive til at forudsige, hvorvidt et individ kan udvikle sig til en soloterrorist.¹⁴²

TRAP-18 er et vurderingsværktøj udviklet til bistå med at identificere, hvorvidt et individ kan være i risiko for at udvikle sig til en soloterrorist. TRAP-18 består af to sæt af variabler, dels otte proksimale adfærdsmønstre og dels 10 distale personlighedstræk.

¹³⁶ Riyad H. Rahimullah et al.: "Understanding Violent Radicalization among Muslims: A Review of the Literature.", *Journal of Psychology and Behavioral Science*, Vol. 1, 2013, s. 27; CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikaliseringsproces – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 24.

¹³⁷ Paul Gill et al.: "Terrorist use of the internet by the numbers – Quantifying behaviors, patterns, and processes", *Criminology & Public Policy*, 2017, vol. 16.1, s. 99-117.

¹³⁸ Judy Korn: "European CVE strategies from a practitioners' perspective", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 2016, vol. 668, s. 194-195.

¹³⁹ CERTA Intelligence & Security: "Modstandskraft mod radikaliseringsproces – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer", 2016, s. 24-25.

¹⁴⁰ Stevan Weine et al.: "Utilizing mental health professionals to help prevent the next attacks", *International Review of Psychiatric*, 2017, vol. 29.4, s. 334-340.

¹⁴¹ J. Reid Meloy & Jacqueline Genzman: "The Clinical Threat Assessment of the Lone-Actor Terrorist", *Psychiatric Clinics of North America*, 2016, vol. 39.4, s. 649-662.

¹⁴² J. Reid Meloy & Jacqueline Genzman: "The Clinical Threat Assessment of the Lone-Actor Terrorist", *Psychiatric Clinics of North America*, 2016, vol. 39.4, s. 650; Randy Borum: "Psychology of Terrorism", 2004, s. 16.

Proksimal adfærd	Distale karaktertræk
<ul style="list-style-type: none"> • Pathway: Individet undersøger, planlægger eller synes på anden måde at forberede et angreb fx ved at anskaffe sig et våben. • Fiksering: Individet bliver så optaget af en sag, at det fylder hele vedkommendes liv. Sociale relationer og jobmæssige pligter forsømmes. • Identifikation: Individet identificerer sig stærkt med andre ”hellige krigere” eller begynder at se sig selv som en kriger eller soldat. • Tilsyneladende pludselig aggression • Overskud af energi: Individet synes pludselig at skulle nå en masse og er rastløs og fuld af energi. • Lækage: Individet fortæller andre, at ”der bør handles” eller roser andre terroristers handlinger. • Forberedelse på egen død: Individet bliver optaget af at sige farvel eller ordne praktiske omstændigheder omkring sin egen død. • Trussel: Individet fremsiger trusler eller sender trusler. 	<ul style="list-style-type: none"> • Personlig bitterhed og moralsk forargelse • Ideologisk optaget • Fejlslogent forsøg på at indgå i en ekstremistisk gruppe • Afhængighed af virtuelle fællesskaber • Mislykkede karriereambitioner • Intet eller mislykket seksualliv • Forandringer i tanke og følelsesliv • Psykisk sygdom • Kreativ og innovativ • Tidligere personfarlig kriminalitet

Der mangler stadig empirisk forskning omkring TRAP-18’s effektivitet – men foreløbige studier tyder på, at TRAP-18 er forholdsvis pålidelig til at vurdere, hvornår et individs opførsel kræver øget opmærksomhed og eventuelt konkret indgriben.

Hvis du vil vide mere om soloterrorisme

For mere information om mulige sammenhænge mellem soloterrorisme og psykisk sygdom, såvel som information om forskellige former for soloterrorisme, se:

- Clare Ellis: “With a little help from my friends: an exploration of the tactical use of single-actor terrorism by the Islamic State”, *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.9, s. 41-47.
- Emily Corner & Paul Gill: ”A false dichotomy? Mental illness and lone-actor terrorism”, *Law and Human Behavior*, 2015, vol. 39.1, s. 23-24.

- J. Reid Meloy & Jeffrey W. Pollard: “Lone-actor Terrorism and Impulsivity.”, *Journal of Forensic Science*, 2017, vol. 62.6, s. 1643-1646.

For mere information om, hvad der kendetegner ensomme ulve, og brugen af TRAP 18, se:

- J. Reid Meloy & Jessica Yakeley: “The Violent True Believer as a 'Lone Wolf': Psychoanalytic Perspectives on Terrorism.”, *Behavioral Sciences and the Law*, 2014, vol. 32.3, s. 347-365.
- J. Reid Meloy & Jacqueline Genzman: “The Clinical Threat Assessment of the Lone-Actor Terrorist”, *Psychiatric Clinics of North America*, 2016, vol. 39.4, s. 649-662.
- Ramón Spaaij: “The Enigma of Lone Wolf Terrorism: An Assessment”, *Studies in Conflict & Terrorism*, 2010, vol. 33.9, s. 854-870.

FREMMEKRIGERE

Fremmedkrigerne (ofte også omtalt som syrienkrigerne) er betegnelsen for de personer, der siden 2014 er rejst ud for på forskellig vis at deltage i konflikten i Irak og Syrien. Den største gruppe af udrejsende er unge sunnimuslimske mænd, der tager afsted for at støtte Islamisk Stat (IS). Men betegnelsen fremmedkrigere dækker over alle personer, der rejser ud for at deltage i konflikten fx også individer, der ønsker at kæmpe for de shiamuslimske fraktioner såvel som personer med kurdisk afstamning, der ønsker at støtte de kurdiske oprørere i området.

Hvor mange fremmedkrigere er der på europæisk plan? ¹⁴³

Dataene omkring fremmedkrigerne på europæisk plan er behæftet med en vis usikkerhed grundet forskellige nationale opgørelsesmetoder. Men det vurderes af International Center for Counter-Terrorism (ICCT), at der på europæisk plan er ca. 4.000-6.000 individer, som er udrejst til Syrien eller Irak.

- Omkring 20 % af disse af kvinder.
- Konvertitter udgør ligeledes en stor undergruppe på et sted mellem 6-23 %.
- Omkring 30 % af disse fremmedkrigere formodes at være vendt tilbage fra Irak/Syrien.
- Omkring 14 % formodes at være dræbt.

På verdensplan formodes det, at omkring 42.000 mennesker er rejst til Syrien/Irak-området for på forskellig vis at deltage i konflikten.

Hvor mange danske fremmedkrigere er der?

Center for Terroranalyse (CTA) vurderer, at der siden sommeren 2012 er udrejst mindst 145 personer fra Danmark til Syrien/Irak (tallet kan være højere).

- Omkring halvdelen af de udrejste er vendt tilbage til Danmark, 25 % formodes stadig at befinde sig i konfliktzoner og 25 % formodes dræbt.
- De danske fremmedkrigere er hovedsageligt unge mænd.

¹⁴³ ICCT: "The Foreign Fighters Phenomenon in the European Union", April 2016; Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017.

- Blandt de udrejste er en række personer under 18 år, her er dels tale om unge fremmedkrigere, unge taget med af deres familie og kvinder under 18 år, der ønsker ægteskab med en fremmedkriger.¹⁴⁴ Det har ikke været muligt at få tallet for andelen af unge udrejste fra Danmark, men i Holland er der tale om 70 personer, der var under 18 år, da de udrejste.¹⁴⁵
- Kvinder udgør omkring 12 % af de udrejste.
- Langt de fleste udrejste er danske statsborgere, og mange af dem har anden etnisk baggrund end dansk, men der ikke nogen etnicitet, der dominerer. Konvertitter med udelukkende dansk baggrund udgør en relativt stor minoritet blandt de udrejsende.
- 50 % af de udrejste har tidligere været involveret i kriminalitet, og 35 % af de udrejste har eller har haft en kontakt til bandemiljøet. Det store overlap mellem kriminelle miljøer og fremmedkrigere er vigtigt at være opmærksom, da mange fremmedkrigere ved tilbagekomst synes at genoptage tidligere kriminalitet.¹⁴⁶

Grundet udviklingen i Syrien og Irak, hvor IS/Daesh er presset, ser vi en tilbagegang i folk der rejser ud og en stigning i folk, der vender hjem (dette gælder særligt den gruppe, der rejste ud for at kæmpe for IS).¹⁴⁷ Det er vigtigt at holde sig for øje, at hjemkomst sker af meget forskellige grunde. Nogle fremmedkrigere rejser hjem, fordi de er blevet desillusionerede omkring IS, mens andre rejser hjem tvunget af omstændigheder, eller fordi livet i krigszonen er blevet for hårdt. Endelig har vi et lille mindretal, der vender hjem med det formål at begå terror for IS.

De udrejste fremmedkrigerne er generelt svære at følge, når de først befinder sig i konfliktområdet. Vi har derfor ofte ikke særlig mange data på, hvad det enkelte individ har foretaget sig. Dette kan være med til at besværliggøre både strafferetsligt forfølgelse, men også rehabiliterende initiativer, da vi ikke ved hvilke oplevelser og traumer, der skal italesættes og håndteres.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Rozemarijn van Spaendonck: "To school or to Syria? The foreign fighter phenomenon from a children's rights perspective", *Utrecht Law Review*, 2016, vol. 12.2, s. 41-42.

¹⁴⁵ Rozemarijn van Spaendonck: "To school or to Syria? The foreign fighter phenomenon from a children's rights perspective", *Utrecht Law Review*, 2016, vol. 12.2, s. 49.

¹⁴⁶ Jeanine R. van Zuijdewijn: "Terrorism and beyond: Exploring the fallout of the European Foreign fighter phenomenon in Syria and Iraq", *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 82-96; Ann-Sophie Hemmingsen: "Plebeian Jihadism in Denmark: An individualization and Popularization predating the growth of the Islamic State.", *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 103.

¹⁴⁷ Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, s. 15-16.

¹⁴⁸ Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, s. 37-38 + s. 50.

Hvorfor tog de afsted?

Fremmedkrigerne er ligesom terrorister ikke nogen homogen gruppe, og derfor er der også mange individuelle grunde til at tage af sted fx søgen efter spændingen, religiøse motiver, humanistiske overvejelser, politisk modstand mod vestlig udenrigspolitik, ønsket om et fællesskab etc.¹⁴⁹

Men fokuserer man på den store gruppe af unge sunnimuslimske mænd, der tager afsted for at kæmpe for IS, går en række fællesnævnerer igen. Rejsen til Syrien/Irak og identiteten som IS-kriger synes for mange af disse unge mænd at have karakter af en maskulin voksenrite, der giver dem den sikre identitet og det formål, som de har manglet i Danmark.¹⁵⁰ Religion og ideologi synes for disse unge mænd at spille en sekundær rolle i forhold til at tage handling, og mange af de udrejsende synes hellere ikke at være særligt religiøst eller ideologisk skolet før udrejse.¹⁵¹ For flere fremmedkrigere gælder det også, at de betragter deres rejse som en måde at gøre oprør mod den diskrimination og undertrykkelse, som de føler muslimer er udsat for.¹⁵²

Det er karakteristisk, at hovedparten af propagandavideoer lavet af IS for at hverve vesterlændinge til at deltage i konflikten ikke er baseret på en dybere religiøs eller ideologisk argumentation, men primært er bygget op omkring, at man som individ får en mulighed for at gøre en forskel. Der er i filmene stort fokus på helterollen, som den unge kriger vil indtage i konflikten, hvor onde fjender nedkæmpes og uskyldige reddes. I forlængelse heraf er der stort fokus på våben og hyldesten, som individet vil få. Ligeledes fremhæves fællesskabet mellem krigerne.¹⁵³

Der har været en tendens i medierne til at betragte kvinder, som rejste til Syrien/Irak som værende ofre for socialt pres og kontrol. Langt størstedelen af de udrejste kvinder tog dog afsted frivilligt og kan betragtes som ligeså radikaliserede, som de udrejste mænd.

¹⁴⁹ Jakob Sheikh: "“I just said it. The state”: Examining the motivations for Danish foreign fighting in Syria”, *Perspectives on terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 59-67; Radicalisation Awareness Network (RAN): “RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families”, 2017, s. s. 16-20.

¹⁵⁰ Anne M. Möller-Leimkühler: “Why is terrorism a man’s business?”, *CNS Spectrums*, 2017, vol. 23.2, s. 3-4.

¹⁵¹ Rajan Basra & Peter R. Neumann: “Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadist and the New Crime-Terror Nexus”, *Perspectives on Terrorism* 2016, vol. 10.6, s. 29; Ann-Sophie Hemmingsen: “Plebeian Jihadism in Denmark: An individualization and Popularization predating the growth of the Islamic State.”, *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 103-104; Manni Crone: “Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body”, *International Affairs*, 2016, vol. 92.3, s. 594.

¹⁵² Manni Crone: “Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body”, *International Affairs*, 2016, vol. 92.3, s. 587-604.

¹⁵³ CERTA Intelligence & Security: “Modstandskraft mod radikalisering – et eksplorativt studie af modstandskraft i udvalgte danske lokalmiljøer”, 2016, s. 22; Radicalisation Awareness Network (RAN): “RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families”, 2017, s. 16-17.

Overordnet set synes religion og humanistiske overvejelser at være en større motivation for de kvinder, som tilsluttede sig IS.¹⁵⁴

Ydermere har vi en stor gruppe af europæiske kvinder med kurdisk afstamning, som tog afsted for at kæmpe for kurdisk side.¹⁵⁵

Truslen fra fremmedkrigere

Det vurderes, at hjemvendte fremmedkrigere udgør en potentiel trussel for både samfundet og sig selv. Der er dog stadig meget lidt reel viden om, præcis hvor stor en trussel fremmedkrigerne udgør.¹⁵⁶ Hvor PET og CTA vurderer, at de udgør en betragtelig risiko for den danske stat, vurderer Dansk Institut for Internationale Studier (DIIS), at truslen fra fremmedkrigerne bør forstås mere kontekstuel – hvor det kun er de fremmedkrigere, som identificerer sig med og/eller tilslutter sig globale terrororganisationer, der for alvor udgør en trussel for samfundet.¹⁵⁷ En statistisk oversigt over terrorangreb i Vesten juni 2014 til juni 2017 viser, at 18 % af angrebene var udført af hjemvendte fremmedkrigere - disse angreb havde generelt en højere drabstal end de andre terrorangreb.¹⁵⁸

Det frygtes, at hjemvendte fremmedkrigere vil være blevet yderligere radikaliseret af deres ophold i Syrien/Irak, og at de grundet deres oplevelser vil være både kamptrænede og hærdede i forhold til voldshandlinger. Forhold der dels kan gøre dem parate til at udføre terrorhandlinger, og dels fordrer at angreb begået af fremmedkrigere har potentiale til at blive mere blodige.¹⁵⁹

Nogle forskere frygter, at hjemvendte fremmedkrigere vil fungere som hververe for IS i deres lokalområde, og hermed vil opstarte nye terrorceller. Her vil fremmedkrigerens status som veteran kunne give denne en heltestatus blandt rodløse unge. Terrorceller opstartet af

¹⁵⁴ Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, kap. 8; Radicalisation Awareness Network (RAN): RAN ISSUE PAPER "The Role of Gender in Violent Extremism", 2015.

¹⁵⁵ Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, kap. 8.

¹⁵⁶ Edwin Bakker et al.: "Returning Jihadist Foreign Fighters – Challenges Pertaining to Threat Assessment and Governance of this Pan-European Problem", *Security and Human Rights*, 2014, vol. 25, s. 15-19.

¹⁵⁷ CTA: "Vurdering af terrortruslen mod Danmark", 7. februar 2017; Lars E. Andersen (red): "Terrorisme og trusselsvurderinger", 2014, kap. 2.

¹⁵⁸ Vidino Lorenzo et al.: "Fear thy Neighbor - Radicalization and Jihadist attacks in the West", George Washington University's Program on Extremism, 2017, s. 16.

¹⁵⁹ Edwin Bakker et al.: "Returning Jihadist Foreign Fighters – Challenges Pertaining to Threat Assessment and Governance of this Pan-European Problem", *Security and Human Rights*, 2014, vol. 25, s. 17-19; Jeanine R. van Zuijdwijn: "Terrorism and beyond: Exploring the fallout of the European Foreign fighter phenomenon in Syria and Iraq", *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 82-96.

fremmedkrigere kan være potentielt farligere, da fremmedkrigere vil kunne give viden om våbenhåndtering og sprængstof videre til nye rekrutter.¹⁶⁰

Den minoritet af fremmedkrigere, der rejste ud for at kæmpe imod IS og/eller for andre fraktioner vil sjældent nære anti-sympati mod Vesten eller Danmark og vil derfor sjældent engagere sig i militant islamisme. Men derfor kan denne type af fremmedkrigere stadig lide af en række krigsforårsagede psykiske lidelser, der kan gøre dem voldsparete. Ydermere kan engagement i konflikten i Syrien/Irak medføre, at fremmedkrigere tager en række fjendebilleder med tilbage til Danmark, og så at sige forsætte krigen mod bestemte grupper på dansk jord.

Hjemvendte fremmedkriger er også i risiko for at genoptage tidligere kriminell adfærd eller for at engagere sig i kriminelle miljøer.¹⁶¹ Slutteligt kan fremmedkrigerne potentielt udgøre en trussel for deres nære familie såvel som for sig selv.¹⁶²

Der er ingen data på, hvor mange fremmedkrigere, der efter hjemkomst lider af psykisk sygdom. I militæret formoder man, at omkring 13-20 % af de udsendte soldater til krigszoner vil udvise symptomer på psykisk sygdom (typisk PTSD) efter hjemkomst. Det må formodes, at tallet blandt fremmedkrigerne er tilsvarende eller højere.¹⁶³ Det vurderes, at størstedelen af alle udrejste, i større eller mindre grad, vil have behov for psykologisk bistand.¹⁶⁴

Straf og rehabilitering af fremmedkrigere

Da problematikken med fremmedkrigerne opstod, reagerede Danmark i første omgang med en primært forebyggende og rehabiliterende fremgangsmåde – der ofte bliver omtalt som Aarhus-modellen, da det var her, metoden i første omgang blev taget i brug.

Aarhus-modellen handler i første omgang om at forhindre, at individer overhovedet rejser ud. Dette gøres ved at etablere tillidsbånd i lokalsamfund, hvorfra det regnes for sandsynligt at potentielle fremmedkrigere vil opstå. Tillidsbåndene skal så sikre, at den potentielle fremmedkrigers netværk alarmerer myndighederne, der så kan handle ved fx at inddrage

¹⁶⁰ Petter Nesser et al.: "Jihadi terrorism in Europe: The IS-effect", *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 6-7; Jeanine R. van Zijldewijn: "Terrorism and beyond: Exploring the fallout of the European Foreign fighter phenomenon in Syria and Iraq", *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 84-85.

¹⁶¹ Jeanine R. van Zijldewijn: "Terrorism and beyond: Exploring the fallout of the European Foreign fighter phenomenon in Syria and Iraq", *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 83.

¹⁶² Jeanine R. van Zijldewijn: "Terrorism and beyond: Exploring the fallout of the European Foreign fighter phenomenon in Syria and Iraq", *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 86.

¹⁶³ Jeanine R. van Zijldewijn: "Terrorism and beyond: Exploring the fallout of the European Foreign fighter phenomenon in Syria and Iraq", *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 90.

¹⁶⁴ Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, s. 63-65.

pas (muligt siden vedtagelsen af lov nr. 146 af 24/2/2015), såvel som sætte initiativer i gang omkring den potentielle fremmedkriger fx social/psykiatrisk hjælp, mentorordning m.m. Ved en fremmedkrigers hjemkomst fokuseres på at få individet hurtigt reintegreret i samfundet. Dette gøres dels ved tilbud om gratis psykologhjælp såvel som tilbud om at få tilknyttet en mentor. Herudover ydes støtte til enten at komme i job eller få påbegyndt en uddannelse.¹⁶⁵ Aarhus-modellen er både i og udenfor Danmark blevet rost som en succesfuld måde at håndtere fremmedkrigerproblematikken, men er også blevet beskyldt for at være naiv i sin tilgang til radikaliserede, såvel som for at belønne adfærd, som mange mener burde straffes.¹⁶⁶

Siden 2015 er der dog sket en løbende stramning af det danske lovkompleks, der dels gør det nemmere at straffe hjemvendte fremmedkrigere samt øger strafferammen for en række forhold (se afsnittet om lovgivning på fremmedkrigerområdet). Den politiske og juridiske udvikling i Danmark omkring fremmedkrigerne harmonerer med en generel trend i Vesten, hvor der er en bevægelse mod mere straf af tidligere fremmedkrigere.¹⁶⁷

Selvom lovgivningen omkring fremmedkrigerne ikke i udgangspunktet er direkte forbundet med lovgivningen om terror, viser udarbejdelsen af lovene såvel som de hidtidige domme over fremmedkrigere, at lovgivningen er tænkt som et led i den danske antiradikalisering og antiterror indsats. Dette ses for det første ved, at debatten om fremmedkrigere ofte har været bundet sammen med en diskussion af at sikre en effektiv dansk terrorbekæmpelse. For det andet er flere af lovændringer knyttet til fremmedkrigere blevet fremsat sammen med ændringer i straffelovens § 114 (den såkaldte terrorparagraf). For det tredje har domsfældelser over hjemvendte fremmedkrigere indtil nu også indeholdt forhold hjemmehørende under § 114.

Den øgede kriminalisering af fremmedkrigerne kan have en række uintenderede konsekvenser.¹⁶⁸

¹⁶⁵ Alastair Reed et al.: "Pathways of Foreign Fighters: Policy Options and Their (Un)Intended Consequences", *ICCT Policy Brief*, 2015, s. 8; Arsla Jawaid: "From Foreign Fighters to Returnees: The Challenges of Rehabilitation and Reintegration Policies", *Journal of Peacebuilding & Development*, 2017, vol. 10.2, s. 105-106; Judy Korn: "European CVE strategies from a practitioners' perspective", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 2016, vol. 668, s. 188-189; Radicalisation Awareness Network (RAN): "Preventing Radicalisation to terrorism and violent extremism – Community engagement and empowerment", 2017.

¹⁶⁶ Alastair Reed et al.: "Pathways of Foreign Fighters: Policy Options and Their (Un)Intended Consequences", *ICCT Policy Brief* 2015, s. 11-12; Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, s. 35.

¹⁶⁷ Alastair Reed et al.: "Pathways of Foreign Fighters: Policy Options and Their (Un)Intended Consequences", *ICCT Policy Brief*, 2015, s. 7; Jeanine R. van Zuijdwijj: "Terrorism and beyond: Exploring the fallout of the European Foreign fighter phenomenon in Syria and Iraq", *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 92.

¹⁶⁸ Ann-Sophie Hemmingsen: "An introduction to the Danish Approach to countering and preventing extremism and radicalization", 2015, s. 38.

- Udrejste, der er desillusionerede og ønsker at vende hjem til Danmark, risikerer at vælge alligevel at forblive i krigsområdet grundet frygt for straf ved hjemkomst.¹⁶⁹
- Hjemvendte, der ikke udgør en trussel, risikerer at blive radikaliseret gennem kriminaliseringen, da dette kan skabe antipati og mistillid mod det danske samfund.¹⁷⁰
- Straf kan gøre de hjemvendte kritiske overfor at tage imod frivillige tilbud såsom psykiatrisk hjælp og mentorordninger, da staten og myndighederne opfattes som en modstander og ikke en samarbejdspartner. Dette kan gøre det rehabiliterede arbejde med denne gruppe sværere og gøre, at psykiatriske og sociale problemer ikke adresseres.¹⁷¹
- Fremmedkrigernes familie og netværk kan blive mindre meddelsomme overfor myndighederne omkring dennes udrejse og hjemkomst, da de risikerer at forbinde myndighederne med sanktion i stedet for bistand. Dette kan betyde, at individer overses.¹⁷²

Selvom der er sket en øget kriminalisering og flere af de hjemvendte fremmedkrigere derfor vil begynde deres hjemkomst med et fængselsophold, vil de på sigt skulle reintegreres i samfundet.¹⁷³ Det er derfor vigtigt at have og udvikle strategier for, hvordan dette bedst foregår. Herunder, hvordan sociale og psykiatriske problemstillinger bedst imødegås.

I forhold til at forhindre nye udrejser og rehabiliterede hjemvendte, finder forskningen, at det kan være gavnligt at involvere deillusionerede ex-fremmedkrigere som mentorer og foredragsholdere.¹⁷⁴ En anden mulig aktør, der kan virke deradikaliserende på både potentielle og tidligere fremmedkrigere, er religiøse ledere, da de har tillidsbånd og respekt hos de relevante grupper.¹⁷⁵

¹⁶⁹ Alastair Reed et al.: "Pathways of Foreign Fighters: Policy Options and Their (Un)Intended Consequences", *ICCT Policy Brief*, 2015, s. 3.

¹⁷⁰ Edwin Bakker et al.: "Returning Jihadist Foreign Fighters – Challenges Pertaining to Threat Assessment and Governance of this Pan-European Problem", *Security and Human Rights*, 2014, vol. 25, s. 29-30.

¹⁷¹ Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, s. 48.

¹⁷² Alastair Reed et al.: "Pathways of Foreign Fighters: Policy Options and Their (Un)Intended Consequences", *ICCT Policy Brief*, 2015, s. 12; Edwin Bakker et al.: "Returning Jihadist Foreign Fighters – Challenges Pertaining to Threat Assessment and Governance of this Pan-European Problem", *Security and Human Rights*, 2014, vol. 25, s. 28-29.

¹⁷³ Med mindre deri forbindelse med domfældelse sker en udvisning/fratagelse af statsborgerskab. Selv i sådanne tilfælde vil det dog kunne argumenteres for, at den danske stat er forpligtet til at adressere evt. psykiske eller sociale problemstillinger. Dels ud fra individuelle humanistiske hensyn, og dels ud fra hensyn til det land, der efter endt afsoning skal huse den løsladte.

¹⁷⁴ Farrish A. Noor & James M. Dorsey: "Responding to the Islamic state's foreign Fighters: Retribution or Rehabilitation", 2014; Alastair Reed et al.: "Pathways of Foreign Fighters: Policy Options and Their (Un)Intended Consequences", *ICCT Policy Brief*, 2015, 1-19.

¹⁷⁵ Shivit Bakrania: "Counter- and de-radicalisation with returning foreign fighters", 2014, s. 2; Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, s. 45-46.

I arbejdet med hjemvendte fremmedkrigere er det vigtigt at inddrage og støtte familien til den hjemvendte, dels da de kan være vigtige aktører i at hjælpe den hjemvendte tilbage til samfundet, og dels for at undgå at familien radikaliseres eller rammes af andre negative konsekvenser (stigma i lokalsamfundet, vold/social kontrol fra den hjemvendte etc.).¹⁷⁶ I forhold til involvering af familie såvel som brug af mentorer og religiøse autoriteter kan civilsamfundet og private organisationer ofte være værdifulde aktører og brobyggere – men disses involvering bør ske i koordination med relevante myndigheder for at sikre effektivitet og relevans.¹⁷⁷ Samtidig bør enhver involvering af civile aktører indeholde overvejelser om, hvorvidt disse har de nødvendige kompetencer, og om det er aktører, som staten finder det etisk ansvarligt at give offentlige midler.¹⁷⁸

Generelt er de mest succesfulde deradikalisering-initiativer, de som formår at tage hensyn til og udgangspunkt i individets kultur og den kontekst, som han/hun befinder sig i.¹⁷⁹ Ligeledes er det vigtigt, at indsatsen er bred, og at myndighederne (det strafferetslige system, de sociale myndigheder og psykiatrien m.m.) formår at samarbejde og koordinere effektivt. I enkelte tilfælde vil samarbejde på tværs af EU-stater også være relevant.¹⁸⁰

En særlig problemstilling knytter sig til de udrejste, der var under 18 år, da de tog afsted eller blev taget med af deres familie. Vi har både i Danmark og udlandet indtil nu kun begrænset viden praktisk såvel som teoretisk om denne gruppe.¹⁸¹ Her er dels brug for at få lavet en juridisk udredning om deres strafferetslige status (for gruppen mellem 15-18 år), og dels behov for at udvikle rehabiliterende strategier, der tager hensyn til gruppens unge alder.¹⁸² Det forventes, at alle under 18 år vil være stærkt traumatiseret af deres ophold i Syrien/Irak, og ofte have været udsat for intens indoktrinering. Drengene ned til 8 år kan have været brugt som soldater, bøddler m.m. (IS-træning af drenge begynder formelt ved 9-års alderen), og at piger ned til 9 år kan have været giftet bort til ældre mænd.¹⁸³

¹⁷⁶ Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, s. 33; Judy Korn: "European CVE strategies from a practitioners' perspective", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 2016, vol. 668, s. 181-182.

¹⁷⁷ Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, s. 45-47 + kap. 6.

¹⁷⁸ Judy Korn: "European CVE strategies from a practitioners' perspective", *The Annals of the American Academy of Political and Social Science* 2016, vol. 668, s. 185-186.

¹⁷⁹ Shivit Bakrania: "Counter- and de-radicalisation with returning foreign fighters", 2014, s. 2.

¹⁸⁰ Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, kap. 4.

¹⁸¹ Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, s. 69.

¹⁸² Rozemarijn van Spaendonck: "To school or to Syria? The foreign fighter phenomenon from a children's rights perspective", *Utrecht Law Review*, vol. 12.2, 2016

Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, kap. 7.

¹⁸³ Radicalisation Awareness Network (RAN): "RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families", 2017, s. 21-24.

IS betragter børn af IS-krigere, som tilhørende dem; hjemvendte gravide kvinder eller forældre med mindre børn kan efter hjemkomst og/eller exit, derfor møde trusler og krav fra IS om at overdrage børnene.¹⁸⁴

Ligesom ved voksne fremmedkrigere er det vigtigt, at indsatsen til et hjemkommet barn udarbejdes individuelt, og at der til den enkelte sag knyttes professionelle med viden om børns udvikling og traumehåndtering, såvel som en viden om de oplevelser barnet kan have haft i Syrien. Overordnet anbefaler Radicalisation Awareness Network (RAN), at de involverede aktører er særligt opmærksomme på følgende:¹⁸⁵

- Indsatsen omkring barnet bør være koncentreret omkring ”normalisering”; dvs. at barnet hurtigt får en struktureret hverdag med trygge rammer og muligheden for at leve et så normalt familie- og barneliv som muligt.
- Selv meget unge mindreårige (under 10 år) kan være stærkt radikaliserede og derfor udgøre en trussel for deres omgivelser. Samtidig kan den voldsomme grad af traumer hos nogle af de mindreårige føre til en voldelig udadreagerende opførsel.

Er fremmedkrigere et nyt fænomen?

Det er ikke noget nyt fænomen, at danskere og andre folk født og opvokset i Vesten tager ud for at deltage i konflikter i andre lande.¹⁸⁶ I 1930'erne tog omkring 500 danskere afsted for at kæmpe i den spanske borgerkrig på kommunistisk side. Disse blev ved deres hjemkomst også regnet for en trussel mod staten af de danske myndigheder, der registrerede og fulgte dem efter deres hjemkomst. Efterretningstjenesten gav under 2. Verdenskrig disse oplysninger videre til den tyske besættelsesmagt, hvilket førte til, at flere af de Spaniens frivillige blev indsat i KZ-lejre.

I 2000'erne, før konflikten i området ved Syrien/Irak startede, drog flere unge muslimer også til grænseområdet mellem Afghanistan/Pakistan for at deltage i konflikten her (dog langt færre end vi har set med Syrien/Irak-konflikten). Historien viser, at folk der tager ud for at kæmpe for en sag ofte vender desillusionerede hjem.¹⁸⁷ Livet i konfliktområder er hårdt, og ofte får de tilrejsende ikke den rolle, som de havde forventet og ofte gennem

¹⁸⁴ Radicalisation Awareness Network (RAN): “RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families”, 2017, s. 61.

¹⁸⁵ Radicalisation Awareness Network (RAN): “RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families”, 2017, s. 77-79.

¹⁸⁶ Radicalisation Awareness Network (RAN): “RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families”, 2017, s. 15.

¹⁸⁷ Farrish A. Noor & James M. Dorsey: “Responding to the Islamic state’s foreign Fighters: Retribution or Rehabilitation.”, 2014.

propaganda var blevet stillet i udsigt.¹⁸⁸ Disse skuffede forventninger kan lede til konflikter med lokale.

Hvis du vil vide mere om fremmedkrigere

For mere om fremmedkrigere generelt, se:

- Alastair Reed et al.: “Pathways of Foreign Fighters: Policy Options and Their (Un)Intended Consequences”, *ICCT Policy Brief*, 2015, s. 1-19.
- Jakob Sheikh: “”I just said it. The state”: Examining the motivations for Danish foreign fighting in Syria”, *Perspectives on Terrorism*, 2016, vol. 10.6, s. 59-67.

For mere om de særlige forhold og problemstillinger, der knytter sig til udrejste under 18 år, se:

- Rozemarijn van Spaendonck: “To school or to Syria? The foreign fighter phenomenon from a children’s rights perspective”, *Utrecht Law Review*, 2016, vol. 12.2, s. 41-62.

For mere om sammenhæng mellem maskulinitet, identitet og risikoen for radikalisering, se:

- Anne M. Möller-Leimkühler: “Why is terrorism a man’s business?”, *CNS Spectrums*, 2017, vol. 23.2, s. 119-128.

For mulige værktøjer til håndtering af hjemvendte fremmedkrigere og erfaringer indsamlet fra de forskellige EU-lande, se:

- Radicalisation Awareness Network (RAN): “RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign terrorist fighters and their families”, 2017.

¹⁸⁸ Lars E. Andersen (red): “Terrorisme og trusselvurderinger”, 2014, kap. 3.

PERSPEKTIVERING

Radikalisering, ekstremisme og risiko for terrorhandlinger har aktuelt stor politisk bevågenhed, og der har, som gennemgangen af lovændringer, udvidelser og tilføjelser har demonstreret, været bred politisk vilje til at udvide forståelsen af terror og til at øge beføjelser til overvågning og indhentning af information. Der er fortrinsvis fokus på risiko for militant islamisme, og det er da også karakteristisk, at Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme er organisatorisk placeret i Styrelsen for International Rekruttering og Integration under Udlændinge- og Integrationsministeriet.

Såvel efterretningstjenesten som Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme har fokus på psykisk sygdom som risikofaktor, og på sammenhænge mellem psykisk sygdom, radikalisering og voldsparathed. Behandlingspsykiatrien er ligeledes fremhævet i Regeringens handlingsplan for forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikalisering, 2016, hvor det hedder, at:

”Sundhedsfaglige institutioner har som alle andre institutioner med borgerkontakt et ansvar for at være opmærksom på bekymringstegn i forbindelse med ekstremisme og radikalisering samt kende til de handlemuligheder og meldeveje, der knytter sig hertil. Blandt andet behandlingspsykiatrien og traumebehandling er områder, hvor der kan være særlig grund til at være opmærksom på bekymringstegn”.¹⁸⁹

Denne opmærksomhed på psykisk sygdom og traumer som risikofaktorer er tankevækkende set i lyset af, at den eksisterende viden om en eventuel øget forekomst af psykisk sygdom hos personer, der radikaliserer, aktuelt er meget sparsom og usikker. Dels er den aktuelle viden baseret på et begrænset antal cases præget af stor variation, dels er opgørelser af prævalens afhængige af inklusionskriterier og studiedesign.¹⁹⁰ Der er betydelig variation i, hvad der i de forskellige studier forstås ved psykisk sygdom, og om der er tale om alvorlige sindssygdomme, *psykisk sårbarhed*, *psykisk ustabilitet* eller *dårlig mental sundhed*, om det har kunnet konstateres inden en eventuel terrorhandling eller efterfølgende, og i så fald af hvem og på hvilket klinisk grundlag.

Kompleksitetsgraden på dette område øges endvidere af, at det ikke altid er klart, hvornår der tales på henholdsvis populationsniveau og på individniveau. Dette er en generel udfordring for arbejdet med risiko- og beskyttelsesfaktorer i forhold til uhensigtsmæssig

¹⁸⁹ Regeringen: *Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikalisering. National Handlingsplan*, 2016. s. 14.

¹⁹⁰ Per Köhler et al: ”Psyisk ohälsa, radikalisering och terrorism. Inget säkert samband har kunnat påvisas.”, *Läkartidningen*, 2017, vol. 114.51-52, s. 1-5.

eller uønsket adfærd. Mange eksponeres for en lang række risikofaktorer uden, at det fører til en kriminel adfærd. Risikofaktorer identificeres og udpeges som betydningsfulde på baggrund af mønstre i en population, men siger ikke noget om det enkelte individs forløb. Givet, at der kan peges på tilstedeværelse af eksempelvis psykisk sygdom eller psykiske problemer hos et individ der radikaliserer, er ikke det samme som, at der er en kausal sammenhæng eller korrelation. Samtidig kan der være en række andre risikofaktorer i spil, og det er måske summen af disse koblet med bestemte personlighedstræk og/eller symptomer, der øger risikoen for, at netop dette individ radikaliserer og bliver voldssparat.¹⁹¹ Det er derfor væsentligt, at sundhedsprofessionelle er opmærksomme på den aktuelle politiske kontekst og pressedækning, der præger debatten om radikalisering og psykisk sygdom, og på de forventninger dette afstedkommer til deres ageren som sundhedsprofessionelle i en behandlingspsykiatrisk kontekst. Ud over generelle retssikkerhedsmæssige perspektiver kan underretninger og en eventuel øget brug af underretninger have implikationer for alliancer, kompliance og relationsarbejde mellem patienter og personale. Derudover kan øget fokus på associationer mellem radikalisering og psykisk sygdom bidrage til at øge stigmatisering og generaliserende fremstillinger af ”farlige sindssyge” eller ”potentielle terrorister”. Dette kan bidrage til, at tilliden til det psykiatriske behandlingssystem svækkes, og det kan øge risikoen for, at mennesker undlader at søge psykiatrisk hjælp.

Der synes at være et stort behov for yderligere begrebsafklaring på området, og et betydeligt behov for mere viden om psykisk sygdom, ekstremisme og radikalisering og mulige sammenhænge. Det aktuelle politiske fokus på området er formentlig kommet for at blive, og forventningerne til behandlingspsykiatriens ageren bliver næppe heller mindre i den kommende tid. Det gælder dels forebyggende indsatser og tidlig identifikation i forhold til radikalisering, og dels rehabiliterende indsatser i forhold til hjemvendte fremmedkrigere med traumer og/eller psykiske problemer.

¹⁹¹ Per Köhler et al: ”Psykisk ohälsa, radikalisering och terrorism. Inget säkert samband har kunnat påvisas.”, *Läkartidningen*, 2017, vol. 114.51-52, s. 1-5.

LITTERATUR OG REFERENCER

Artikler og bøger

Alcalá H, Sharif M, Samari G. Social Determinants of Health, Violent Radicalization, and Terrorism: A Public Health Perspective. *Health Equity*. 2017;1(1):87-95. Tilgængelig på: doi: 10.1089/heap.2016.0016.

Andersen LE, red. *Terrorisme og trusselvurderinger*. København: DIIS; 2014. Tilgængelig på: http://pure.diis.dk/ws/files/51623/terrorisme_og_trusselvurderinger_web.pdf [Tilgået 23. april 2018].

Andersen LG, Kessing P. *Forebyggelse af radikaliserings i fængsler*. København: Institut for Menneskerettigheder; 2017. Tilgængelig på: https://menneskeret.dk/sites/menneskeret.dk/files/media/dokumenter/udgivelser/ligebehandling_2017/imr_radikaliserings_web.pdf [Tilgået 23. april 2018].

Andersson A, Høgestøl SAE, Lie AC. *Fremmedkrigere*. Oslo: Gyldendal Juridisk; 2018.

Aslam F. *Den retlige regulering af radikaliserings [Speciale]*. Syddansk Universitet; 2017.

Baele S. Lone-Actor Terrorists' Emotions and Cognition: An Evaluation Beyond Stereotypes. *Political Psychology*. 2016;38(3):449-468. Tilgængelig på: doi: 10.1111/pops.12365.

Baig N. *Den muslimske patient*. København: Islamisk-Kristent Studiecenter; 2007.

Bakker E, Entenmann E, Paulussen C. Returning Jihadist Foreign Fighters. *Security and Human Rights*. 2014;25(1):11-32. Tilgængelig på: doi: 10.1163/18750230-02501002.

Bakrania S. *Counter- and de-radicalisation with returning foreign fighters [Internet]*. Birmingham: Governance and Social Development Resource Centre, University of Birmingham; 2014. Tilgængelig på: <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/57a089a3e5274a31e00001be/hdq1140.pdf> [Tilgået 23. april 2018].

Basra R, Neumann PR. Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadists and the New Crime-Terror Nexus. *Perspectives on Terrorism* 2016;10(6):25-40.

Begeer J. A Comparative Analysis of Disengagement Programmes for Foreign Fighters in the United Kingdom and Denmark [Speciale]. Leiden University; 2015.

Bhui K. Mental health and violent radicalisation. *Mental Health Today*. 2013; Juli-August.

Bhui K, Everitt B, Jones E. Might Depression, Psychosocial Adversity, and Limited Social Assets Explain Vulnerability to and Resistance against Violent Radicalisation?. *PLoS ONE*. 2014;9(9):1-10. Tilgængelig på: doi: 10.1371/journal.pone.0105918.

Blackwood L, Hopkins N, Reicher S. From Theorizing Radicalization to Surveillance Practices: Muslims in the Cross Hairs of Scrutiny. *Political Psychology*. 2015;37(5):597-612. Tilgængelig på: doi: 10.1111/pops.12284.

Bjørgero T. *Root causes of terrorism*. New York: Routledge; 2005.

Bjørgero T. *Strategies for Preventing Terrorism*. Basingstoke: Palgrave Macmillan; 2013.

Bjørgero T, Gjelsvik I. *Norwegian research on the prevention of radicalisation and violent extremism: A status of knowledge* [Internet]. Politihøgskolen; 2015. Tilgængelig på: https://brage.bibsys.no/xmlui/bitstream/handle/11250/284584/research_on_preventing_radicalisation.pdf?sequence=6&isAllowed=y [Tilgået 23. april 2018].

Borum, R. *Psychology of terrorism*. Tampa: University of South Florida; 2004. Tilgængelig på: http://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1570&context=mhlp_facpub [Tilgået 23. april 2018].

CERTA Intelligence & Security. *Modstandskraft mod radikaliserings og voldelig ekstremisme* [Internet]. Virum: TrygFonden; 2016. Tilgængelig på: https://www.trygfonden.dk/viden-og-materialer/publikationer/certa_rapport [Tilgået 23. april 2018].

Christensen TW, Mørck LL. *Bevægelser i og på tværs af ekstreme grupper og bande- og rockermiljøet - En kritisk undersøgelse og diskussion af "Cross-over"* [Internet]. Aarhus: DPU, Aarhus Universitet; 2017. Tilgængelig på: http://edu.au.dk/fileadmin/edu/Udgivelser/E-boeger/Ebog_-_Bevaegelser_i_og_paa_tvaaers_af_ekstreme_grupper.pdf [Tilgået 23. april 2018].

Corner E, Gill P. A false dichotomy? Mental illness and lone-actor terrorism. *Law and Human Behavior*. 2015;39(1):23-34. Tilgængelig på: doi: 10.1037/lhb0000102.

Corner E, Gill P, Mason O. Mental Health Disorders and the Terrorist: A Research Note Probing Selection Effects and Disorder Prevalence. *Studies in Conflict & Terrorism*. 2016;39(6):560-568. Tilgængelig på: doi: 10.1080/1057610x.2015.1120099.

Cottee S. Jihadism as a Subcultural Response to Social Strain: Extending Marc Sageman's "Bunch of Guys" Thesis. *Terrorism and Political Violence*. 2011;23(5):730-751. Tilgængelig på: doi: 10.1080/09546553.2011.611840.

Crone M. *Radikaliseret eller ekstremist?*. I: Andersen LE, red. *Terrorisme og trusselvurderinger* [Internet]. København: DIIS; 2014. Tilgængelig på: http://pure.diis.dk/ws/files/51623/terrorisme_og_trusselvurderinger_web.pdf [Tilgået 23. april 2018].

Crone M. Radicalization revisited: violence, politics and the skills of the body. *International Affairs*. 2016;92(3):587-604. Tilgængelig på: doi: 10.1111/1468-2346.12604.

Dalgaard-Nielsen A. *Exit fra militant ekstremisme*. I: Andersen LE, red. *Terrorisme og trusselvurderinger* [Internet]. København: DIIS; 2014. Tilgængelig på: http://pure.diis.dk/ws/files/51623/terrorisme_og_trusselvurderinger_web.pdf [Tilgået 23. april 2018].

Davis S. *Responding to Foreign Terrorist Fighters: A Risk-Based Playbook for States and the International Community*. Goshen: Global Center on Cooperative Security; 2014. Tilgængelig på: http://www.globalcenter.org/wp-content/uploads/2014/11/Nov2014_Responding-to-FTFs_SD.pdf [Tilgået 23. april 2018].

Dugas M, Kruglanski A. The Quest for Significance Model of Radicalization: Implications for the Management of Terrorist Detainees. *Behavioral Sciences & the Law*. 2014;32(3):423-439. Tilgængelig på: doi: 10.1002/bsl.2122.

Dzhekova R, Stoyanova N, Kojouharov A, Mancheva M, Anagnostou D, Tsenkov E. *Understanding radicalisation: review of literature*. Sofia: Center for the Study of Democracy; 2016. Tilgængelig på: https://www.researchgate.net/publication/309732865_Understanding_Radicalisation_Review_of_Literature [Tilgået 23. april 2018].

European Commission's Expert Group on Violent Radicalisation. *Radicalisation Processes Leading to Acts of Terrorism*. European Commission; 2008.

Ellis C. With a Little Help from my Friends: an Exploration of the Tactical Use of Single-Actor Terrorism by the Islamic State. *Perspectives on Terrorism*. 2016;10(6):41-47.

Gill P, Horgan J, Deckert P. Bombing Alone: Tracing the Motivations and Antecedent Behaviors of Lone-Actor Terrorists. *Journal of Forensic Sciences*. 2013;59(2):425-435. Tilgængelig på: doi: 10.1111/1556-4029.12312.

Gill P, Corner E, Conway M, Thornton A, Bloom M, Horgan J. Terrorist Use of the Internet by the Numbers. *Criminology & Public Policy*. 2017;16(1):99-117. Tilgængelig på: doi: 10.1111/1745-9133.12249.

Grønnerød J, Andersen A, Hellevik P. *Radikalisering og psykisk helse - En kunnskapsopsummering*. Oslo: Nasjonal kunnskapscenter om vold og traumatisk stress; 2016. Tilgængelig på: https://www.nkvts.no/content/uploads/2016/03/Rapport_4_2016_nkvts_net.pdf [Tilgået 23. april 2018].

Hemmingsen A. *The Danish approach to countering extremism holds potential as well as challenges* [Internet]. København: DIIS; 2015. Tilgængelig på: http://pure.diis.dk/ws/files/470275/DIIS_Report_2015_15_2_ed..pdf [Tilgået 23. april 2018].

Hemmingsen A. Plebeian Jihadism in Denmark: An Individualisation and Popularization Predating the Growth of the Islamic State. *Perspectives on Terrorism*. 2016;10(6):102-108.

Henriksen A. Kriminalisering af deltagelse i konflikter i udlandet og Danmarks status af part i en væbnet konflikt. *UfR, litterær afd.* 2015;2015(40):342-346.

van Ginkel B, Entenmann E, red. The Foreign Fighters Phenomenon in the European Union. Profiles, Threats & Policies. *Terrorism and Counter-Terrorism Studies*. 2016. Tilgængelig på: doi: 10.19165/2016.1.02.

Jawaid A. From Foreign Fighters to Returnees: The Challenges of Rehabilitation and Reintegration Policies. *Journal of Peacebuilding & Development*. 2017;12(2):102-107. Tilgængelig på: doi: 10.1080/15423166.2017.1323660.

Jørgensen TT, Kyvsgaard B, Pedersen AB, Pedersen ML. *Risikofaktorer, effektevalueringer og behandlingsprincipper*. København: Justitsministeriets Forskningskontor; 2012. Tilgængelig på: <http://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Arbejdsomraader/Forskning/Forskningsrapporter/2012/Resocialiseringsrapport%20%202012.pdf> [Tilgået 23. april 2018].

Kessing PV. *Terrorbekæmpelse og menneskeret*. København: Jurist- og Økonomforbundet; 2009.

King M, Taylor D. The Radicalization of Homegrown Jihadists: A Review of Theoretical Models and Social Psychological Evidence. *Terrorism and Political Violence*. 2011;23(4):602-622. Tilgængelig på: doi: 10.1080/09546553.2011.587064.

Kongsrud, L, Sestoft D, Rasmussen M. *PSP-samarbejdet i Frederiksberg Kommune*. Frederiksberg Kommune; 2008.

Korn J. European CVE Strategies from a Practitioner's Perspective. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. 2016;668(1):180-197. Tilgængelig på: doi: 10.1177/0002716216671888.

Kuznar LA, Lutz JM. Risk Sensitivity and Terrorism. *Political Studies*. 2007;55(2):341-361. Tilgængelig på: doi: 10.1111/j.1467-9248.2007.00666.x.

Köhler P, Krona H, Josefsson J. Psykisk ohälsa, radikaliserings och terrorism. *Läkartidningen*. 2017;114(51-52): 1-5. Tilgængelig på: <http://lakartidningen.se/EditorialFiles/LS/%5BEWLS%5D/EWLS.pdf> [Tilgået 23. april 2018].

Larsen CH. *Politisk ekstremisme i Danmark*. Roskilde: Roskilde Universitet; 2012. Tilgængelig på: https://rucforsk.ruc.dk/ws/files/38561992/Politisk_20ekstremisme_20i_20Danmark.pdf [Tilgået 23. april 2018].

Leistedt S. Behavioural aspects of terrorism. *Forensic Science International*. 2013;228(1-3):21-27. Tilgængelig på: doi: 10.1016/j.forsciint.2013.02.004.

Lundorf TD. Fald ikke i terroristernes propagandafælde. *Politiken* [Internet]. 15. December 2017;. Tilgængelig på: <https://politiken.dk/debat/kroniken/art6253139/Fald-ikke-i-terroristernes-propagandaf%C3%A6lde> [Tilgået 23. april 2018].

McCauley C, Moskalenko S. Mechanisms of Political Radicalization: Pathways Toward Terrorism. *Terrorism and Political Violence*. 2008;20:3, 415-433. Tilgængelig på: doi: 10.1080/09546550802073367.

McGilloway A, Ghosh P, Bhui K. A systematic review of pathways to and processes associated with radicalization and extremism amongst Muslims in Western societies. *International Review of Psychiatry*. 2015;27(1):39-50. Tilgængelig på: doi: 10.3109/09540261.2014.992008.

Meloy JR, Yakeley J. The Violent True Believer as a "Lone Wolf" - Psychoanalytic Perspectives on Terrorism. *Behavioral Sciences & the Law*. 2014;32(3):347-365. Tilgængelig på: doi: 10.1002/bsl.2109.

- Meloy JR, Genzman J. The Clinical Threat Assessment of the Lone-Actor Terrorist. *Psychiatric Clinics of North America*. 2016;39(4):649-662. Tilgængelig på: doi: 10.1016/j.psc.2016.07.004.
- Meloy JR, Pollard J. Lone-actor Terrorism and Impulsivity. *Journal of Forensic Sciences*. 2017;62(6):1643-1646. Tilgængelig på: doi: 10.1111/1556-4029.13500.
- Melle I. The Breivik case and what psychiatrists can learn from it. *World Psychiatry*. 2013;12(1):16-21. Tilgængelig på: doi: 10.1002/wps.20002.
- Miller L. The Terrorist Mind: I. A Psychological and Political Analysis. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2006;50(2):121-138. Tilgængelig på: doi: 10.1177/0306624x05281405.
- Miller L. The Terrorist Mind: II. Typologies, Psychopathologies, and Practical Guidelines for Investigation. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2006;50(3):255-268. Tilgængelig på: doi: 10.1177/0306624x05281406.
- Moghaddam F. The Staircase to Terrorism: A Psychological Exploration. *American Psychologist*. 2005;60(2):161-169. Tilgængelig på: doi:10.1037/0003-066X.60.2.161.
- Möller-Leimkühler A. Why is terrorism a man's business?. *CNS Spectrums*. 2017;23(02):119-128. Tilgængelig på: doi: 10.1017/s1092852917000438.
- Nesser P, Stenersen A, Oftedal E. Jihadi Terrorism in Europe: The IS-Effect. *Perspectives on Terrorism*. 2016;10(6):3-24.
- Noor F, Dorsey J. *Responding to the Islamic State's Foreign Fighters: Retribution or Rehabilitation?*. RSIS Commentary [Internet]. 9. September 2014;. Tilgængelig på: <https://www.rsis.edu.sg/wp-content/uploads/2014/09/CO14176.pdf> [Tilgået 23. april 2018].
- Palano D. *Terrorism as "a Political World": Identity, Strategy, Values*. Bingley: Emerald Group Publishing; 2014.
- Prener CB. *Fremmedkrigere i et juridisk perspektiv – kan rekrutteringen af danskere til Islamisk Stat stoppes med respekt for menneskerettigheder og andre internationale forpligtelser?* [Speciale]. Københavns Universitet; 2015.
- Radicalisation Awareness Network (RAN). *RAN ISSUE PAPER: The role of gender in violent extremism*. RAN; 2015. Tilgængelig på: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-papers/docs/issue_paper_gender_dec2015_en.pdf [Tilgået 23. april 2018].
- Radicalisation Awareness Network (RAN). *EX POST PAPER: Setting up an exit intervention*. RAN; 2017. Tilgængelig på: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/about-ran/ran-exit/docs/ran_exit_setting_up_exit_intervention_berlin_13-14_022017_en.pdf [Tilgået 23. april 2018].
- Radicalisation Awareness Network (RAN). *RAN MANUAL: Responses to returnees: Foreign fighters and their families*. RAN; 2017. Tilgængelig på: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/ran_br_a4_m10_en.pdf [Tilgået 23. april 2018].

Radicalisation Awareness Network (RAN). *Preventing Radicalisation to Terrorism and Violent Extremism*. RAN; 2017. Tilgængelig på: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/what-we-do/networks/radicalisation_awareness_network/ran-best-practices/docs/ran_collection-approaches_and_practices_en.pdf [Tilgået 23. april 2018].

Rahimullah R, Larmar S, Abdalla M. Understanding Violent Radicalisation amongst Muslims: A Review of the Literature. *Journal of Psychology and Behavioural Science*. 2013;1(1):19-35.

Reed A, van Zuijdewijn JR, Bakker E. Pathways of Foreign Fighters: Policy Options and Their (Un)Intended Consequences. *ICCT Policy Brief*. 2015:1-19. Tilgængelig på: doi: 10.19165/2015.2.01.

Regeringen. *Forebyggelse og bekæmpelse af ekstremisme og radikaliseringsplan*. National Handlingsplan. København; 2016. Tilgængelig på: <http://www.justitsministeriet.dk/sites/default/files/media/Pressemeddelelser/pdf/2016/National-handlingsplan-Forebyggelse-og-bekaempelse-af-ekstremisme-og-radikaliseringsplan.pdf> [Tilgået 23. april 2018].

Repål A, Raknes S. Islamifisering av psykoterapi. *Tidsskrift for Norsk psykologforening*. 2015; 52(2): 140-144. Tilgængelig på: <http://www.psykologtidsskriftet.no/pdf/2015/140-144.pdf> [Tilgået 23. april 2018].

Sestoft D, Rasmussen M, Vitus K, Kongsrud L. The police, social services and psychiatry cooperation in Denmark—A new model of working practice between governmental sectors. A description of the concept, process, practice and experience. *International Journal of Law and Psychiatry*. 2014;37(4):370-375. Tilgængelig på: doi: 10.1016/j.ijlp.2014.02.007.

Sestoft D, Hansen S, Christensen A. The police, social services, and psychiatry (PSP) cooperation as a platform for dealing with concerns of radicalization. *International Review of Psychiatry*. 2017;29(4):350-354. Tilgængelig på: doi: 10.1080/09540261.2017.1343526.

Sheikh J. "I just said it. The State": Examining the Motivations for Danish Foreign Fighting in Syria. *Perspectives on Terrorism*. 2016;10(6):59-67.

Silke A. Holy Warriors - exploring the psychological processes of Jihadi Religion. *European Journal of Criminology*. 2008;5(1):99-123. Tilgængelig på: doi: 10.1177/1477370807084226.

Simi P, Bubolz B, McNeel H, Sporer K, Windisch S. *Trauma as a Precursor to Violent Extremism: How non-ideological factors can influence joining an extremist group*. START, College Park, MD; 2015. Tilgængelig på: https://www.start.umd.edu/pubs/START_CSTAB_TraumaAsPrecursortoViolentExtremism_April2015.pdf [Tilgået 23. april 2018].

Skjoldager M. *Syv år for PET*. København: People's Press; 2016.

Spaaij R. The Enigma of Lone Wolf Terrorism: An Assessment. *Studies in Conflict & Terrorism*. 2010;33(9):854-870. Tilgængelig på: doi: 10.1080/1057610x.2010.501426.

Weatherston D, Moran J. Terrorism and Mental Illness: Is there a Relationship?. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*. 2003;47(6):698-713. Tilgængelig på: doi: 10.1177/0306624x03257244.

- Weenink AW. Behavioural Problems and Disorders among Radicals in Police Files. *Perspectives on Terrorism*. 2015;9(2):17-33.
- Weine S, Eisenman D, Jackson L, Kinsler J, Polutnik C. Utilizing mental health professionals to help prevent the next attacks. *International Review of Psychiatry*. 2017;29(4):334-340. Tilgængelig på: doi: 10.1080/09540261.2017.1343533.
- van Spaendonck R. To School or to Syria? The foreign fighter phenomenon from a children's rights perspective. *Utrecht Law Review*. 2016;12(2):41-62. Tilgængelig på: doi: 10.18352/ulr.348.
- van Zuijdewijn JR. Terrorism and Beyond: Exploring the Fallout of the European Foreign Fighter Phenomenon in Syria and Iraq. *Perspectives on Terrorism*. 2016;10(6):82-96.
- Veldhuis T, Staun J. *Islamist Radicalisation: A Root Cause Model*. Den Haag: Netherlands Institute of International Relations Clingendael; 2009.
- Ventriglio A, Bellomo A, Vitrani G, Stella E, Gentile A, Bhugra D. Migration, violence, and the role of psychiatry in Italy. *International Review of Psychiatry*. 2017;29(4):327-333. Tilgængelig på: doi: 10.1080/09540261.2017.1343532.
- Vestergaard J. Det strafferetlige værn mod terrorisme – nye konventionsforpligtelser mv. *Tidsskrift for Kriminelret*. 2006;4:1-18.
- Vestergaard J. *Strafferet: forbrydelser og andre strafbare forhold*. København: Gjellerup; 2012.
- Vestergaard J. *Internationale, europæiske og danske regler om fremmedkrigere i terroristers tjeneste*. I: Motzfeldt H, Schaumburg-Müller S, Gottrup R, Østergaard K, red. *Mod og mening: Hyldekrift til Frederik Harhoff*. København: Djøf/Jurist- og Økonomiforbundet; 2016.
- Vidino L, Marone F, Entenmann E. *Fear thy Neighbor: Radicalization and Jihadist Attacks in the West*. Milano: Ledizioni LediPublishing; 2017.
- Østerskov M. *Kulturel spørgeguide*. København: Videnscenter for Transkulturel Psykiatri; 2011. Tilgængelig på: http://www.traume.dk/sites/default/files/kulturel_spoergeguide_januar_2011_2_udgave_000.pdf [Tilgået 23. april 2018].

Materiale fra CTA og PET

- CTA: "Truslen fra soloterrorisme og "lone-wolf"-terrorisme", 5. april 2005.
- CTA: "Youtube.com og Facebook.com – de nye radikaliseringsværktøjer?", 25.marts 2010.
- CTA: "National Trusselsvurdering", 31. januar 2012.
- CTA: "Kvinder i militant islamisme", 21. marts 2012.
- CTA: "Militant islamistisk propaganda på Facebook og Youtube", 29. november 2012.
- CTA: "Truslen mod Danmark fra personer udrejst til Syrien", 24. november 2013.
- CTA: "Vurdering af terrortruslen mod Danmark", 24. januar 2014.
- CTA: "Vurdering af terrortruslen mod Danmark", 12. december 2014.

CTA: "Danske islamistiske miljøer med betydning for terrortruslen mod Danmark", 28. maj 2014.

CTA: "Vurdering af terrortruslen mod Danmark", 18. marts. 2015.

CTA: "Militant islamistiske radikaliserings", 18. april 2016.

CTA: "Vurdering af terrortruslen mod Danmark", 28. april 2016.

CTA: "Vurdering af terrortruslen mod Danmark", 7. februar 2017.

CTA: "Jihad-begrebet og terror", udateret

PET's årsberetning 2003

PET's årsberetning 2004-2005

PET's årsberetning 2006-2007

PET's beretning 2008-2010

PET: Årlig redegørelse 2014

PET: Årlig redegørelse 2015

Betænkninger og notater¹⁹²

2001/2 BTL 35

Amnesty International's notat om de danske antiterrorlove: Retsudvalget 2010-11 REU alm. del Bilag 290: <http://www.ft.dk/samling/20101/almudel/reu/bilag/290/961926.pdf>

2015/1 BTL 187 (Betænkning over Forslag til lov om ændring af straffeloven og om ophævelse af Lov, hvorved det forbydes fra dansk Territorium at understøtte krigsførende Magter)

Betænkning over forslag til lov om ændring af retsplejeloven (udveksling af oplysninger om tegn på radikaliserings og ekstremisme)

Betænkning nr. 1556, 2015. Betænkning afgivet til retsudvalget den 4. februar 2016 (lovforslag L. 78): Straffelovsrådets udtalelse om visse spørgsmål vedrørende deltagelse i og hvervning til væbnede konflikter i udlandet, som den danske stat er part i.

Betænkning nr. 1559, 2016 (Straffelovsrådet betænkning om væbnede konflikter i udlandet)

Lovgivning¹⁹³

2001/2 LF 35

2001/2 SF. L 35

LBK nr. 808 af 14/09/2001 Historisk

Lov nr. 378 af 06/06/2002

LBK nr. 779 af 16/09/2002 Historisk

¹⁹² BTL = Betænkning til lov

¹⁹³ BEK = Bekendtgørelse

BKI = Bekendtgørelse international

L = Lov

LBK = lovbekendtgørelse

LF= Lovforslag

LSV = Lovforslag som vedtaget

SF= Skriftlig fremsættelse

BKI nr. 32 af 28/11/2002
2005/1 SF. L 217
L 217 2005-06
Lov nr. 542 af 08/06/2006
L 79 2008 – 09
2008/1 LSV 69
2008/1 LF 79 (PSP-samarbejdet)
2008/1 SF.L L 79 (PSP-samarbejdet)
2008/1 SF.L. 79
Lov nr. 114 af 16/02/2009 Historisk (PSP-samarbejde)
2010/1 LF 3
2010/1 LSV 3
Lov nr. 1549 af 21/12/2010 Historisk (KSP-samarbejde)
2011/1 LF 54
2011/1 SF.L L 54
Lov nr. 157 af 28/02/2012
BEK. Nr. 763 af 20/06/2014
LBK.nr. 1600 af 18/12/2014
LBK nr. 1600 af 19/12/2014
2015/1 LF 24
2015/1 SF.L L 24
2015/1 LSF 78
2015/1 LF 187
Lov nr. 146 af 24/2/2015
Lov nr. 176 af 24/02/2015
Lov nr. 1880 af 29/12/2015 Historisk (Tilslutning til fjendtlig væbnet styrke)
L 78 – 2015 – 2016
2016/1 LF 18
2016/1 SF.L L 18
Lov nr. 168 af 27/02/2016
Lov nr. 642 af 08/06/2016 (væbnede konflikter i udlandet)
LBK nr. 1052 af 04/07/2016 (Historisk)
Lov nr. 1723 af 27/12/2016 (historisk)
LBK nr. 76 af 19/01/2017 Gældende (Pasloven)
LBK nr. 231 af 07/03/2017
Lov nr. 674 af 08/06/2017 Gældende (Blokering af hjemmesider og stop af offentlige ydelser til fremmedkrigere)

LBK nr. 977 af 09/08/2017 Gældende

LBK nr. 977 af 09/08/2017 Gældende (Straffeloven)

LBK nr. 1101 af 22/09/2017 Gældende (Retsplejeloven)

LBK nr. 1117 af 02/10/2017 Gældende (Udlændingeloven)

Høringer

Høring om terrorpakke 2: <http://www.ft.dk/samling/20051/lovforslag/L217/bilag/8/265765.pdf> [Tilgået 23. april 2018].

26.11.2008 (L. 79): KOMMENTERET HØRINGSOVERSIGT vedrørende udkast til forslag til lov om ændring af retsplejeloven (Udveksling af oplysninger som led i politiets samarbejde med de sociale myndigheder og psykiatrien).

4.10.2010 (L. 3 bilag 1): KOMMENTERET HØRINGSSOVERSIGT vedrørende forslag til lov om ændring af straffeloven og retsplejeloven (skærpede straffe for hæleri og tæt samarbejde om udveksling af oplysninger mellem kriminalforsorgen, de sociale myndigheder og politiet i forbindelse med dømtes løsladelse (KSP-samarbejdet)).

24.1 2011 (L 124): KOMMENTERET HØRINGSOVERSIGT vedrørende udkast til forslag til lov om ændring af retsplejeloven.

7.12.2015 (L. 78 bilag 1): KOMMENTERET HØRINGSOVERSIGT forslag til lov om ændring af retsplejeloven (Udveksling af oplysninger om tegn på radikalisering og ekstremisme).

Vejledninger

Justitsministeriets vejledning nr. 60 af 10/7 2009.

Justitsministeriets vejledning nr. 90 af 17/11/2011.

Hjemmesider¹⁹⁴

Hotline mod radikalisering: <https://antiradikalisering.kk.dk/>

Justitsministeriets hjemmeside om terrorbekæmpelse:

<http://www.justitsministeriet.dk/arbejdsomraader/politi-og- Straf/terrorbekaempelse>

Nationalt Center for Forebyggelse af Ekstremisme: <https://stopekstremisme.dk/>

Politiets Efterretningstjenestes hjemmeside www.pet.dk, herunder:

- PET om lovgivning: <https://www.pet.dk/Juridiske%20forhold/Lovgivning%20mv.aspx>
- Kontrol med PET:
<https://www.pet.dk/Juridiske%20forhold/Kontrol%20med%20Politiets%20Efterretningstjeneste.aspx>
- PET's hjemmeside om efterforskning og tvangsindgreb:
<https://www.pet.dk/Juridiske%20forhold/Efterforskning%20og%20tvangsindgreb.aspx>

¹⁹⁴ Alle hjemmesider er sidst tilgået 23.04.2018.

- PET om behandling af personoplysninger:
<https://www.pet.dk/Juridiske%20forhold/Behandling%20af%20personoplysninger.aspx>
- PET om aktindsigt og arkivadgang:
<https://www.pet.dk/Juridiske%20forhold/Aktindsigt%20og%20arkivadgang.aspx>
- PET om lov om politisk virksomhed:
<https://www.pet.dk/Juridiske%20forhold/Lovlig%20politisk%20virksomhed.aspx>
- PET om udlændingesager:
<https://www.pet.dk/Juridiske%20forhold/Udlaendingesager.aspx>

Nyhedsmedier¹⁹⁵

Jyllands Posten 10.7.2007: ”Politichef: Ja til sociale opgaver”. Tilgængelig på: <https://jyllands-posten.dk/indland/politiretsvaesen/ECE3889236/Politichef-Ja-til-sociale-opgaver/>

Fyens Stiftstidende 4.12.2008: ”Lov skal forhindre ny Teisen-sag”. Tilgængelig på: <https://www.fyens.dk/indland/Lov-skal-forhindre-ny-Teisen-sag/artikel/1135753>

Information 9.12.2008: ”Ekstremistens indre drivkraft”. Tilgængelig på: <https://www.information.dk/udland/2008/12/ekstremistens-indre-drivkraft>

LAP, nr. 3 2009: ”PSP samarbejdet overalt i landet”. Tilgængelig på: <http://www.lap.dk/medlemsbladet/medlemsbladet-nr.-4-2009/psp-samarbejde-overalt-i-landet/>

Sygeplejersken (DSR), nr. 10 2009: ”De psykisk syge er dømt ude”. Tilgængelig på: <https://dsr.dk/sygeplejersken/arkiv/sy-nr-2009-10/de-psykisk-syge-er-doemt-ude>

BT 11.3.2009: ”Samarbejde skal hjælpe psykisk syge”. Tilgængelig på: <https://www.bt.dk/krimi/samarbejde-skal-hjaelpe-psykisk-syge>

Nordjyske 26.8.2009: ”Øget hjælp til psykisk syge”. Tilgængelig på: <https://nordjyske.dk/nyheder/oeget-hjaelp-til-psykisk-syge/7fe8c962-a90a-4cb1-bdf6-cf4bba666f05>

SFI 29.10.2009: ”Stærkere netværk om psykisk syge”. Tilgængelig på: <https://www.sfi.dk/nyt/nyheder/artikler/staerkere-netvaerk-om-psykisk-syge/>

Berlingske 27.6.2013: ”Det er selvfølgelig ikke sådan, at alle psykisk syge er terrorister in spe”. Tilgængelig på: <https://www.b.dk/nationalt/det-er-selvfoelgelig-ikke-saadan-at-alle-psykisk-syge-er-terrorister-in-spe>

Information 19.7.2013: ”Psykiateren som politimand”. Tilgængelig på: <https://www.information.dk/debat/2013/07/psykiateren-politimand>

BT 12.4.2014: ”Danske Victor hjernevasket til selvmordsterror”. Tilgængelig på: <https://www.bt.dk/danmark/danske-victor-hjernevasket-til-selvordsterror>

¹⁹⁵ Alle hjemmesider er sidst tilgået 23.04.2018.

Politiken 17.2.2015: "PET: Vi havde ikke grund til at tro, at 22-årig planlagde terror". Tilgængelig på: http://politiken.dk/indland/fokus_danmark/fokus_terror/art5565706/PET-Vi-havde-ikke-grund-til-at-tro-at-22-%C3%A5rig-planlagde-terror

Politiken 26.2.2015: "Kriminalforsorgen tippede PET om terrormistænkt". Tilgængelig på: http://politiken.dk/indland/fokus_danmark/fokus_terror/art5565615/Kriminalforsorgen-tippede-PET-om-terrormist%C3%A6nkt

Information 25.4.2015: "Sviger psykologerne de religiøse patienter?". Tilgængelig på: <https://www.information.dk/indland/2015/03/sviger-psykologerne-religioese-patienter>

Randers Amtsavis 4.11.2015: "Radikaliserede skal sidde for sig selv i fængslet". Tilgængelig på: <https://amtsavisen.dk/politik/Radikaliserede-skal-sidde-for-sig-selv-i-faengslet/artikel/218374>

TV2 4.11.2015: "Søren Pind vil fjerne radikaliserede fra andre indsatte". Tilgængelig på: <http://nyheder.tv2.dk/2015-11-04-soeren-pind-vil-fjerne-radikaliserede-fra-andre-indsatte>

DR 20.11.2015: "Radikaliserede unge skal spottes blandt psykisk sårbare". Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/regionale/syd/radikaliserede-unge-skal-spottes-blandt-psykisk-saarbare>

Aftenposten 23.11.2015: "Kampen mot gråsonen". Tilgængelig på: <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/zA09/Kampen-mot-grasonen--Asne-Seierstad>

DR 13.1.2016: "Medie: 15-årig pige anholdt for besiddelse af sprængstof". Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/medie-15-aarig-pige-anholdt-besiddelse-af-spraengstof>

Ekstrabladet 26.1.2016: "Europol om IS-krigere: De er psykisk syge og kriminelle". Tilgængelig på: <https://ekstrabladet.dk/nyheder/krigogkatastrofer/europol-om-is-krigere-de-er-psykisk-syge-og-kriminelle/5924222>

DR 8.3.2016: "PET: Kundby-sag øger ikke terrortrussel mod Danmark". Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/pet-kundby-sag-oeger-ikke-terrortrussel-mod-danmark>

DR 10.3.2016: "Overblik: Otte danske terrrorsager". Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/ligetil/overblik-otte-danske-terrorsager>

TV2 16.3.2016: "Danske Victor sprængte sig selv i luften for Islamisk Stat". Tilgængelig på: <http://nyheder.tv2.dk/2016-03-16-danske-victor-spraengte-sig-selv-i-luften-for-islamisk-stat>

BT 17.6.2016: "Terrorister er ikke særligt religiøse" (Interview med tidligere PET-chef Jakob Scharf). Tilgængelig på: <https://www.bt.dk/krimi/terrorister-er-ikke-saerligt-religioese>

Jyllands Posten 22.6.2016: "Historisk sag mod Syrienkriger: 24-årig dansk-tyrker kendt skyldig". Tilgængelig på: <https://jyllands-posten.dk/indland/politiretsvaesen/ECE8787882/historisk-sag-mod-syrienkriger-24aarig-danskyrker-kendt-skyldig/>

Politiken 22.6.2016: "Første danske syrienskriger er dømt for terror". Tilgængelig på: <https://politiken.dk/indland/art5626981/Første-danske-syrienskriger-er-dømt-for-terror>

Domstol – Glostrup 24.6.2016: "Dom i sag om blandt andet at lade sig hverve til terrororganisationen Islamisk Stat". Tilgængelig på:

<http://www.domstol.dk/glostrup/nyheder/domsresumeer/Pages/DomisagomblandtandetatladesighvervetilterrororganisationenIslamiskStat.aspx>

DR 16.7.2016: ”Far til Nice-terrorist: Han var altid alene og deprimeret”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/udland/far-til-nice-terrorist-han-var-altid-alene-og-deprimeret>

DR 16.7.2016: Nice-angrebsmand havde psykiske problemer”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/udland/nice-angrebsmand-havde-psykiske-problemer>

The Telegraph 17.7.2016: “Bastille Day terrorist was radicalised within months and sent £84,000 to his Tunisian family days before attack”: Tilgængelig på: <http://www.telegraph.co.uk/news/2016/07/16/bastille-day-terrorist-was-radicalised-within-months-and-sent-84/>

DR 18.7.2016: ”Myndigheder kan stadig ikke koble Nice-angriber med IS”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/udland/myndigheder-kan-stadig-ikke-koble-nice-angriber-med>

BBC News 19.8.2016: ”Attack on Nice: Who was Mohamed Lahouaiej-Bouhlel?”. Tilgængelig på: <http://www.bbc.com/news/world-europe-36801763>

DR 10.1.2017: ”Forsvarer til mulig syrienrigger: Rigtigt at køre retssager hver for sig”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/forsvarer-til-mulig-syrienrigger-rigtigt-koere-retssager-hver-sig>

DR 2.2.2017: ”Fodlænke til udviste udlændinge er teknisk muligt”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/regionale/midtvest/fodlaenke-til-udviste-udlaendinge-er-teknisk-muligt>

DR 6.2.2017: “Justitsministeriet har ansat Jakob Sheikh som særlig rådgiver for justitsministeren”. Tilgængelig på: <http://justitsministeriet.dk/nyt-og-presse/pressemeddelelser/2017/justitsministeriet-har-ansat-jakob-sheikh-som-saerlig-raadgiver>

DR 10.2.2017: ”OVERBLIK Sådan startede Kundby-sagen”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/overblik-saadan-startede-kundby-sagen>

DR 10.2.2017: ”Kundby-sagen: 16-årig bliver tiltalt for forsøg på terrorisme”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/kundby-sagen-16-aarig-bliver-tiltalt-forsog-paa-terrorisme>

Berlingske 21.4.2017: ”Mor til Kundby-pigen bad om hjælp flere gange: PET sagde, jeg ikke skulle være bekymret”. Tilgængelig på: <https://www.b.dk/nationalt/mor-til-kundby-pigen-bad-om-hjaelp-flere-gange-pet-sagde-jeg-ikke-skulle-vaere>

DR 21.4.2017: ”Tidligere lærer optog i hemmelighed Kundby-pigens bombeplaner”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/tidligere-laerer-optog-i-hemmelighed-kundby-pigens-bombeplaner>

DR 21.4.2017: ”Mor til Kundby-pigen frustreret over manglende hjælp”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/mor-til-kundby-pigen-frustreret-over-manglende-hjaelp>

TV2 21.4.2017: ”Mor til terrortiltalt Kundby-pige: Der tegnes et forkert billede af hende”. Tilgængelig på: <http://nyheder.tv2.dk/krimi/2017-04-21-mor-til-terrortiltalt-kundby-pige-der-tegnes-et-forkert-billede-af-hende>

DR 28.4.2017: "Tiltale: Seks kæmpede for Islamisk Stat i Syrien" Tilgængelig på:

<https://www.dr.dk/nyheder/indland/tiltale-seks-kaempede-islamisk-stat-i-syrien>

Jyllands Posten 16.5.2017: "Retsslægerådet om Kundby-pigen: Hun er så farlig, at forvaring er nødvendig". Tilgængelig på: [https://jyllands-](https://jyllands-posten.dk/indland/politiretsvaesen/ECE9581003/retslaegeraadet-om-kundbypigen-hun-er-saa-farlig-at-forvaring-er-noedvendig/)

[posten.dk/indland/politiretsvaesen/ECE9581003/retslaegeraadet-om-kundbypigen-hun-er-saa-farlig-at-forvaring-er-noedvendig/](https://jyllands-posten.dk/indland/politiretsvaesen/ECE9581003/retslaegeraadet-om-kundbypigen-hun-er-saa-farlig-at-forvaring-er-noedvendig/)

DR 16.5.2017: "Mentalerklæring: 17-årig Kundby-pige er ikke sindssyg". Tilgængelig på:

<https://www.dr.dk/nyheder/indland/mentalerklaering-17-aarig-kundby-pige-er-ikke-sindssyg>

DR 16.5.2017: "Byretten: Pigen fra Kundby skyldig i forsøg på terrorisme". Tilgængelig på:

<https://www.dr.dk/nyheder/indland/byretten-pigen-fra-kundby-skyldig-i-forsog-paa-terrorisme>

TV2 18.5.2017: "Kundby-pigen på skjult optagelse: Taler om at bombe de vantro til gallafest".

Tilgængelig på: <http://nyheder.tv2.dk/krimi/2017-05-18-kundby-pigen-paa-skjult-optagelse-taler-om-at-bombe-de-vantro-til-gallafest>

DR 14.6.2017: "Terrorangreb i Vesten: Sådan er jihadisternes profil". Tilgængelig på:

<https://www.dr.dk/nyheder/udland/terrorangreb-i-vesten-saadan-er-jihadisternes-profil>

Politiken 22.6.2017: "Første danske syrienskriger er dømt for terror". Tilgængelig på:

<http://politiken.dk/indland/art5626981/F%C3%B8rste-danske-syrienskriger-er-d%C3%B8mt-for-terror>

DR 30.6.2017: "PET har fået 78 indberetninger om radikaliserede asylansøger siden 2016".

Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/pet-har-faaet-78-indberetninger-om-radikaliserede-asylansoegere-siden-2016>

TV2 3.7.2017: "27-årig dansker anholdt: Han er en af de farligste jihadister". Tilgængelig på:

<http://nyheder.tv2.dk/krimi/2017-07-03-27-arig-dansker-anholdt-han-er-en-af-de-farligste-jihadister?cid=tv2.dk:27-aring%20dansker%20anholdt%3A%20Han%20er%20en%20af%20de%20farligste%20jihadister:article>

DR 19.7.2017: "Dansk Folkeparti: PET skal kunne give mistænkte fodlænke på – uden dom".

Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/politik/dansk-folkeparti-pet-skal-kunne-give-mistaenkte-fodlaenke-paa-uden-dom>

DR 19.7.2017: "Ekspert kritiserer DF's fodlænkeforslag: For vidtgående og i strid med grundloven".

Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/politik/eksperter-kritiserer-dfs-fodlaenkeforslag-vidtgaende-og-i-strid-med-grundloven>

TV2 3.8.2017: "Efterretningstjeneste kan få adgang til private sundhedsdata". Tilgængelig på:

<http://nyheder.tv2.dk/politik/2017-08-03-efterretningstjeneste-kan-fa-adgang-til-private-sundhedsdata>

DR 3.8.2017: "Overvejelser om FE-adgang til private sundhedsdata vækker bekymring".

Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/politik/overvejelser-om-fe-adgang-til-private-sundhedsdata-vaekker-bekymring>

TV2 7.9.2017: ”Terroristen fra Vollsmose: - Jeg væmmes over den person, jeg var”. Tilgængelig på: <http://nyheder.tv2.dk/krimi/2017-09-07-terroristen-fra-vollsmose-jeg-vaemmes-over-den-person-jeg-var>

DR 12.9.2017: ”Syrienkriger-retssag: Her er 26-årigs egen forklaring”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/regionale/oestjylland/syrienkriger-retssag-her-er-26-aarigs-egen-forklaring>

Berlingske 20.9.2017: ” Anklage: Mænd fra Aarhus og Esbjerg træned med al-Shabaab og Islamisk Stat”. Tilgængelig på: <https://www.b.dk/nationalt/anklage-maend-fra-aarhus-og-esbjerg-traenede-med-al-shabaab-og-islamisk-stat>

Berlingske 3.10.2017: ”Tiltalt syrienkriger forlod kone og barn”. Tilgængelig på: <https://www.b.dk/nationalt/tiltalt-syrienkriger-forlod-kone-og-barn>

Jyllands Posten 3.10.2017: ”Overblik: Her er sagen mod østjysk syrienfarer”. Tilgængelig på: <https://jyllands-posten.dk/indland/politiretsvaesen/ECE9920592/overblik-her-er-sagen-mod-oestjysk-syrienfarer/>

Jyllands Posten 4.10.2017: ”Retten har sendt 26-årig syrienkriger tre år bag tremmer”. Tilgængelig på: <https://jyllands-posten.dk/aarhus/politiretsvaesen/ECE9923235/retten-har-sendt-26aarig-syrienkriger-tre-aar-bag-tremmer/>

DR 25.10.2017: ”Anklager vil fratage syrienkrigers statsborgerskab”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/anklager-vil-fratage-syrienkrigers-statsborgerskab>

DR 26.10.2017: ”Syrienkriger skal fire år i fængsel for at tilslutte sig IS”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/syrienkriger-skal-fire-aar-i-faengsel-tilslutte-sig>

DR 14.11.2017: ”Forsvarer: Usikkert om syrienkriger kan sendes til Tyrkiet”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/forsvarer-usikkert-om-syrienkriger-kan-sendes-til-tyrkiet>

DR 14.11.2017: ”Højesteret: Danskfødt syrienkriger mister statsborgerskabet”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/hojesteret-danskfoedt-syrienkriger-mister-statsborgerskabet>

TV2 14.11.2017: ”Højesteret tager passet fra dansk-tyrkisk syrienkriger”. Tilgængelig på: <http://nyheder.tv2.dk/krimi/2017-11-14-hojesteret-tager-passet-fra-dansk-tyrkisk-syrienkriger>

DR – tema: ”Kundby-sagen”. Tilgængelig på: <https://www.dr.dk/nyheder/indland/tema/kundby-sagen>

Radio og tv-dokumentarer

Clausen, Mikkel: ”Pigen”, Podcastserie 2017

DR: ”Terroristen der fik frit lejde”, 2017

Hyhne, Jesper (redaktør): ”P1 dokumentar: Feriekrigerne”, 2016

Høst, Carsten Walbum (vært): ”Terroristerne”, programserie P1 (2016-)

Jespersen, Søren Steen & Nasib Farah: ”Krigerne fra Nord”, 2014

TV2 Dokumentar: "Viktors hellige krig: Fra højskoleelev til hellig kriger", 2016

BILAG

Terrorparagraffen:
LBK nr 977 af 09/08/2017 (Gældende)

Udskriftsdato: 22. marts 2018

Kilde: retsinformation.dk - <https://www.retsinformation.dk/Forms/R0710.aspx?id=192080>

§ 114. For terrorisme straffes med fængsel indtil på livstid den, som med forsæt til at skræmme en befolkning i alvorlig grad eller uretmæssigt at tvinge danske eller udenlandske offentlige myndigheder eller en international organisation til at foretage eller undlade at foretage en handling eller at destabilisere eller ødelægge et lands eller en international organisations grundlæggende politiske, forfatningsmæssige, økonomiske eller samfundsmæssige strukturer begår en eller flere af følgende handlinger, når handlingen i kraft af sin karakter eller den sammenhæng, hvori den begås, kan tilføje et land eller en international organisation alvorlig skade:

- 1) Manddrab efter § 237.
- 2) Grov vold efter § 245 eller § 246.
- 3) Frihedsberøvelse efter § 261.
- 4) Forstyrrelse af trafikikkerheden efter § 184, stk. 1, retsstridige forstyrrelser i driften af almindelige samfærdselsmidler m.v. efter § 193, stk. 1, eller groft hærværk efter § 291, stk. 2, hvis disse overtrædelser begås på en måde, der kan bringe menneskeliv i fare eller forårsage betydelige økonomiske tab.
- 5) Kapring af transportmidler efter § 183 a.
- 6) Overtrædelser af lovgivningen om våben og eksplosivstoffer under særligt skærpende omstændigheder efter § 192 a.
- 7) Brandstiftelse efter § 180, sprængning, spredning af skadevoldende luftarter, oversvømmelse, skibbrud, jernbane- eller anden transportulykke efter § 183, stk. 1 og 2, sundhedsfarlig forurening af vandforsyningen efter § 186, stk. 1, sundhedsfarlig forurening af ting bestemt til almindelig udbredelse m.v. efter § 187, stk. 1.
- 8) Besiddelse eller anvendelse m.v. af radioaktive stoffer efter § 192 b.

Stk. 2. På samme måde straffes den, som med det i stk. 1 nævnte forsæt transporterer våben eller eksplosivstoffer.

Stk. 3. Endvidere straffes på samme måde den, der med det i stk. 1 nævnte forsæt truer med at begå en af de i stk. 1 og 2 nævnte handlinger.

KFR ARBEJDSPAPIRER

Formålet med KFR arbejdsrapporter er at give en status præsens på aktuel viden indenfor et afgrænset tematisk område. KFR arbejdsrapporter skitserer centrale aspekter og problemstillinger og giver forslag til videre læsning og fordybelse, men gør ikke krav på at være en systematisk eller udtømmende oversigt. Målgruppen for KFR arbejdsrapporter er fagprofessionelle, der arbejder med retspsykiatriske patientforløb.

Psykiatri

Kompetencecenter for Retspsykiatri

Region Hovedstadens Psykiatri

Psykiatrisk Center Sct. Hans

Boserupvej 2

4000 Roskilde

www.psykiatri-regionh.dk/kfr

Telefon: 2933 0292

E-mail: rhpkr@regionh.dk